

TARTU ÜLIKOOL
RAKE

Kagu-Eesti piiriala sotsiaal- majandusliku olukorra, siseturvalisuse, piirijulgeoleku ja kogukonna uuring

Aruanne

2023

Märts

Kagu-Eesti piiriala sotsiaal- majandusliku olukorra, siseturvalisuse, piirijulgeoleku ja kogukonna uuring

Valmimist toetasid Kaitseministeerium ja
Siseministeerium

Tartus 2023. aastal

UURINGU AUTORID:

Eiki Berg
Veiko Sepp
Allan Allik
Helen Urmann
Kristel Vits

RAKE

RAKE on võrgustikutüüpi rakendusuringute keskus. Meie missioon on edendada teadmisel põhinevat otsustamist Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse valdkondlikke eksperte nii Tartu Ülikoolist kui vajadusel ka väljastpoolt. RAKE võrgustikust leiab nii sotsiaalteadlasi kui meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

KONTAKTANDMED:

Lossi 36-309, 51003, Tartu
+372 51 60 975
veiko.sepp@ut.ee
<http://skytte.ut.ee/et/rake>

ISBN: 978-9985-4-1367-8 (pdf)

Lühikokkuvõte

Sise- ja kaitseministeeriumi toel valminud Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskuse (RAKE) uurimus võttis luubi alla seosed piiriturvalisuse ja kogukondliku elujõu vahel. Uurimus viidi läbi viies Kagu-Eesti piirilõigus 2022. aasta augustis-septembris. See piirivöönd ise on 85 km pikkune ja 2–3 km laiune hõredalt asustatud maismaariba.

Antud piirivööndile on iseloomulik suur väljaränne, laste ja noorte vähesus, „pruudipõud“ ning väga suur 50–65-aastaste vanusegrupi üleesindatus. Üsna mitmetes küldes on praeguseks inimasustus kadunud, mõnedes teistes on kohalik elanikkond asendunud piiri tagant tulnutega. Optimistliku stsenaariumi korral püsib 2035. aastal piirivööndi rahvastik 1880 inimese juures ning pessimistliku stsenaariumi korral elab piirivööndis praegusega võrreldes 25% inimestest vähem. Eesti poolt vaadatuna on haavatavamad need piirilõigud, kus puuduvad looduslikud takistused (veekogud, metsa- ja soomassiivid) ja inimasustus ning kus maastikud on „avatud“ juurdepääsule väljastpoolt – sinna ja sealt läbi viivad teed.

Siinsete inimeste sissetulekud on 27% alla Eesti keskmise. Tööelistest elanikest on kohati ainult kolmandik tööga hõivatud. Mittetöötavad elanikud on reeglina töövõimetuspensioni saajad või seotud varimajandusega või omavad töökohta välismaal. Iseloomulik on pendelränne piirivööndist välja. Võtmeteenuste (haridus, arstiabi, ühistransport ja kaubandus) pakkumine on ebarahuldav. Mobiilside on „auklik“ ning internet aeglane. Valdav osa kasutuses olevatest eluhoonetest on üle 60 aasta vanad, keskpärasest seisundis ning ilma kaasaegsete mugavusteta.

Elu piirivööndis peab aga jätkuma. Selleks tuleb võimaldada seto kultuurilise järjepidevuse edasikestmist. Vaja oleks tegeleda koha turundusega, mis meelitaks noori maale soodsamate laenuitingimustega, samuti paremate elu- ja töötingimuste loomisega. Esmajärjekorras peaks riik toetama piirivalvureid, kaitseliitlasi, päästjaid jt. kogukonnale ja riigile olulisi aktiviste piiriäärsete elukohtade rajamisel. Strateegiliste investeeringute suunamine elamufondi, parema eluhoonete tehnovarustuse tagamine piirivööndis, nn piirivalvetalude loomine ning avalike teenuste tagamine läbi piiriala koefitsientide rakenduse võimaldab säilitada kogukondliku elujõu ning läbi selle panustada piiri turvalisusse.

Executive summary

The research by The Centre for Applied Social Sciences (CASS) of the University of Tartu, which was completed with the support of the Ministry of the Interior and Defence, took into consideration the links between border security and communities' vitality. The study was conducted in the border zone of South-East Estonia in August-September 2022. This border zone itself is a sparsely populated land strip 85 km long and 2–3 km wide.

This study aimed to map the socio-economic and cultural situation of the South-Eastern Estonian border zone, the nature of settlement and land use in the border areas, technical infrastructure, community relations and the values, needs and wishes of the inhabitants that are more important from the point of view of internal security and border security, as well as the will to protect, to formulate bottlenecks and formulate solution proposals based on them.

Both quantitative and qualitative methods were used in the research. To answer the research questions, registry and spatial data (GIS – geographic information systems) analysis was combined with fieldwork in border areas. In the course of the fieldwork, the population of the border zone of South-East Estonia was interviewed and observations were made regarding the infrastructure of households.

This border zone is characterised by high emigration, a small number of children and young people, a 'bride drought'¹ and a very large over-representation of the 50–65 age group. In quite a few villages, the human population has now disappeared, while in some others the local population has been replaced by foreigners across the border. In the optimistic scenario, the population of the border zone will remain at 1,880 people in 2035 and in the pessimistic scenario 25% less people will live in the border zone compared to today. From the point of view of the state of Estonia, those sections of the border where there are no natural obstacles (water bodies, forest and swamps) and no or few people living in and where the landscapes are open to access from across the border are to be considered more vulnerable.

The incomes of the people living in the border zone is 27% below the Estonian average. In some cases, only a third of working-age residents are employed. Non-working residents are, as a rule, beneficiaries of a pension for incapacity for work or are related to the shadow economy or have jobs abroad. The provision of key services (education, medical care, public transport and trade) is unsatisfactory. Telecommunication in the border region has many coverage holes and the internet is slow. The vast majority of residential buildings in use are over 60 years old, in a mediocre state and without modern amenities.

However, life in the border zone must continue. To this end, it is necessary to allow the cultural continuity of the Setos to continue. It would be necessary to deal with the marketing of the place, which would attract young people to the rural region on more favourable loan terms, as well as

---

¹ 'Bride Drought' – the situation where a region has significantly fewer 20- to 34-year-old women than men of the same age group.

creating better living and working conditions. First and foremost, the state should support border guards, members of the Estonian Defence League (home guard), rescuers and others activists relevant to the community and the state in the construction of border residences. Targeting strategic investments into the housing stock, ensuring the technical supply of better residential buildings in the border zone, the creation of so-called border guard households and ensuring public services through the application of border zone regional wage coefficients will enable the preservation of community life and through it contribute to border security.

Sisukord

LÜHIKOKKUVÕTE.....	5
EXECUTIVE SUMMARY	6
SISUKORD	8
JOONISTE LOEND	10
TABELITE LOEND.....	13
1. SISSEJUHATUS	15
2. METOODIKA	18
2.1. UURIMUSE TERRITORIAALNE ULATUS.....	18
2.2. SEOSSED POLIITIKAKUJUNDAMISEGA	19
2.3. UURIMISKÜSIMUSED.....	19
2.4. REGISTRIANDMETE ANALÜÜS.....	20
2.5. VÄLITÖÖD.....	20
3. REGISTRI- JA RUUMIANDMETE ANALÜÜS	24
3.1. ASUSTUS JA MAAKASUTUSE ISELOOM.....	24
3.1.1. ASUSTUS- JA HOONESTUSTIHEDUS.....	24
3.1.2. ASUSTUSE LAAD	26
3.1.3. ASUSTATUD JA TÜHJAD VÄIKEKOHAD.....	27
3.1.4. ASUSTUSE PÜSIVUS – PÜSIELANIKUD JA AJUTISED ELANIKUD	29
3.1.5. MAA KÕLVIKUTE OSAKAAL JA STRUKTUUR.....	34
3.1.6. MAASTIKE AVATUS.....	37
3.2. PIIRKONNA JA SELLE MAJAPIDAMISTE ELUJÕUD	40
3.2.1. LEIBKONNA SUURUS	40
3.2.2. VANUSELINE STRUKTUUR.....	44
3.2.3. RAHVASTIKUARENGUD JA -PROGNOOS	49
3.2.4. RAHVUSLIK KOOSSEIS.....	52
3.2.5. HARIDUSTASE.....	55

3.2.6. SISSETULEKUD	56
3.2.7. ETTEVÕTLIKKUS	58
3.2.8. KINNISVARA VÄÄRTUS.....	61
3.2.9. KINNISVARA SEISUND.....	63
3.2.10. MUUD VARAD.....	66
3.3. ELANIKE ELULAAD JA SUHTED	67
3.3.1. TÖÖ ISELOOM JA ASUKOHT, TÖÖALANE LIIKUVUS	67
3.3.2. VÕTMETEENUSTE TARBIMISE ASUKOHAD JA AJAKULU	70
<u>4. VAATLUS- JA KÜSITLUSANDMETE ANALÜÜS: MAJAPIDAMISTE TARISTU .....</u>	<u>77</u>
4.1. TEEDE SEISUND.....	77
4.2. LIIKUVUS (BUSSIÜHENDUSED).....	78
4.3. SIDEÜHENDUSTE KVALITEET	80
4.4. ELEKTER.....	80
4.5. VEEVARUSTUS	81
4.6. TOIDUVARU	81
4.7. KODUNE KAPITAL	82
<u>5. KÜSITLUSANDMETE ANALÜÜS: VÄÄRTUSED, HOIAKUD JA KULTUURIRUUM.....</u>	<u>85</u>
5.1. ELANIKE OHUTAJU JA MEELSUSEELISTUSED	85
5.2. ELANIKE MEEDIARUUM.....	86
5.3 SUHTED RIIGIGA	87
5.4. ELANIKE TURVALISUSEGA SEOTUD VÄÄRTUSED JA HOIAKUD	88
5.5. OSALUS VABATAHTLIKES KAITSE- JA SISEJULGEOLEKU ORGANISATSIOONIDES	95
5.6. ELANIKE KAITSETAHE	96
5.7. ELANIKE KOGUKONDLIKUD VÄÄRTUSED	98
5.8. MAJAPIDAMISTE TOIMIMISEGA SEOTUD VAJADUSED JA SOOVID	100
5.9. MAJAPIDAMISTE TURVALISUSE SEOTUD VAJADUSED JA SOOVID.....	101
5.10. KORRALDATUD SELTSIELU JA NAABRUSSUHTED.....	102
5.11. PIIRIÜLESTE SUHETE/LIIKUMISTE SISU JA TÄHTSUS.....	103
<u>6. KOKKUVÕTE .....</u>	<u>103</u>
<u>7. UURINGU KESKSED JÄRELDUSED, VÄLJASELGITATUD PROBLEEMID JA LAHENDUSETTEPANEKUD .....</u>	<u>107</u>
<u>8. LISAD.....</u>	<u>115</u>
LISA 1. KÜSITLUSANKEET	115
LISA 2. VAATLUSPROTOKOLL.....	128

LISA 3. KAGU-EESTI PIIRIVÖÖNDI ASUSTUSÜKSUSTE RAHVASTIKU- JA HOONESTUSTIHEDUS.....	131
LISA 4. KAGU-EESTI PIIRIVÖÖNDI KÜLADE KINNISVARATEHINGUD OMANDAJATE RESIDENTSUSE KAUPA ...	133
LISA 5. VENE PIIRIÄÄRSETE TEEDE LÄHISTEL ASUVAD KÜLAD	137

Jooniste loend

Joonis 1. Piirivöönd Võru maakonnas ning selle lõigud	18
Joonis 2. Rahvastikutihedus Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksustes	25
Joonis 3. Eesti ajalooliste külade tüübid.....	26
Joonis 4. Varede ja vundamentide osakaal Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksustes.....	28
Joonis 5. Kagu-Eesti piirivööndi elektrilevi liitumispunktide liigitumine tarbimismustrite järgi perioodil 2017-2021.....	30
Joonis 6. Elektrilevi liitumispunktide liigitumine tarbimismustrite järgi Kagu-Eesti piirivööndi lõikude kaupa	31
Joonis 7. Puuduva elektritarbimisega liitumispunktide osakaal asustusüksuse kaupa	32
Joonis 8. Hooajalises kasutuses olevate hoonete osakaal piirivööndi asustusüksustes.....	33
Joonis 9. Maaomand Kagu-Eesti piirivööndis omandivormi järgi.....	34
Joonis 10. Kõlvikute osakaalud piirivööndi maa-alast	35
Joonis 11. Kõlvikute keskmine suurus Kagu-Eesti piirivööndis ja Eestis tervikuna	35
Joonis 12. Maa kõlvikud Kagu-Eesti piirivööndis.....	36
Joonis 13. Vaate ulatus küsitletud majapidamiste juurest piiri suunas meetrites.....	37
Joonis 14. Setomaa valla keskmine leibkonna suuruses võrdluses	40
Joonis 15. Alla 18-aastaste lastega leibkondade osakaal	40
Joonis 16. Setomaa valla vastava suurusega leibkonda kuuluvate inimeste arv ja osakaal	41
Joonis 17. Kogu Eesti rahvastiku seisund leibkonnas vanuserühma järgi	42
Joonis 18. Setomaa valla rahvastiku seisund leibkonnas vanuserühma järgi	42
Joonis 19. Setomaa valla rahvastiku jagunemine vastavalt seisundile leibkonnas	43
Joonis 20. Leibkondade arv Setomaa vallas vastavalt leibkonna liikmete rahvusele.....	44
Joonis 21. Piirivööndi elanike rahvastikupüramiid	45
Joonis 22. Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksuste rahvastikumuutused perioodil 2000–2021	48
Joonis 23. Setomaa valla rändesaldo 2015–2021	50
Joonis 24. Piirivööndi rahvaarvu muutus perioodil 2022–2035 vastavalt rahvastikuprognosi stsenaariumitele.....	51
Joonis 25. Piirivööndi 2035. aasta rahvastiku jagunemine peamisteks vanusrühmadeks rahvastikuprognosi stsenaariumite järgi	52
Joonis 26. Piirivööndi elanikud rahvuse järgi 2000–2021, ...	53
Joonis 27. Mitte-eestlaste osakaal Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksustes	54
Joonis 28. 2020. aasta palgatöötaja kuukeskmine brutotulu eurodes kantide lõikes	57
Joonis 29. Registreeritud töötute arv Setomaa vallas perioodil jaanuar 2019 – oktoober 2022	58
Joonis 30. Ettevõtlusaktiivsus ehk ettevõtete arv 1000 elaniku kohta.....	59

Joonis 31. Setomaa valla ettevõtted sektorite kaupa.....	59
Joonis 32. Tavaeluruumid ehitusaja järgi.....	64
Joonis 33. Tavaeluruumide asustatus 2021. aasta rahvaloenduse andmetel.....	65
Joonis 34. Küsitlute töö laad.....	67
Joonis 35. Kagu-Eesti piirivööndi lõikudes tööle registreeritud töötajate arv	68
Joonis 36. Töörände vood Kagu-Eesti piirivööndis.....	69
Joonis 37. Piirivööndist väljuva töörände sihtkohad maakondade kaupa.....	69
Joonis 38. Laste arv Setomaa valla koolieelsetes lasteasutustes õppeaastatel 17/18 – 20/21	70
Joonis 39. Alushariduse võrgustik Kagu-Eesti piirivööndis ja ümbruses.....	71
Joonis 40. Kagu-Eesti piirivööndis ja ümbruses paiknevad üldhariduskoolid.....	72
Joonis 41. Värska (punane), Vastseliina (must/hall) ja Meremäe (kollane) 25 minuti isokroonid ehk samaväärse sõiduajaga läbitav maksimaalne distants.....	73
Joonis 42. Uuringu käigus küsitatud piirivööndi elanike peamised esmatarbekaupade ostmise kohad	74
Joonis 43. Kagu-Eesti piirivööndis ja lähiümbruses paiknevad toidupoeid.....	75
Joonis 44. Kagu-Eesti piirivööndi riiklike ja vabatahtlike päästekomandode ajatsoonid.....	76
Joonis 45. Majapidamiste seisund vastavalt vaatlustel antud hinnangutele.....	82
Joonis 46. Koduse kapitali olemasolu hinnatuna vaatluste põhjal.....	83
Joonis 47. "Milline nendest järgnevatest kujutab maailma jaoks käesoleval ajal julgeolekuohtu"	85
Joonis 48. Sõnapilv küsimustele "kas tunnetate, et elu piirialal on eriline? Kui jah, siis milles see erilisus seisneb" vastustest.....	98
Joonis 49. Piir Kostkova külas; 1:10000 – asustatud; fragmenteeritud maastik; piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 5 km.....	137
Joonis 50. Piir Lutepää külas (Saatse saabas); 1:10000 – metsane/suletud maastik; piirivalve teedega ääristatud; hõredalt asustatud; lähim kordon ca kaugusel 8 km.....	138
Joonis 51. Piir Sesniki külas; 1:10000 – fragmenteeritud maastik; hõredalt asustatud; piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 6 km	139
Joonis 52. Piir Perdaku ja Samarina külas; 1:20000 – asustatud; fragmenteeritud maastik; piirivalve teedega ääristatud; ametlik piiriületuskoht; lähim kordon ca kaugusel 5 km.....	139
Joonis 53. Piir Litvina ja Pattina külas; 1:10000 – asustatud; hooajaline elanikkond; fragmenteeritud maastik; piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 4 km.....	140
Joonis 54. Piir Voropi ja Rääptsova külas; 1:20000 – metsane/ suletud maastik; Väga hõredalt asustatud; Kõrge mitte-eestlaste osakaal Vaartsis ja Voropis; Piusa jägi loodusliku takistusena; ääristatud piirivalve teedega; ametlik piiripunkt; lähim kordon ca kaugusel 14 km.....	141
Joonis 55. Piir Võmmorski külas; 1:10000 – väga hõredalt asustatud/mahajäetud hooned; suletud/metsane maastik; osaliselt ääristatud piirivalve teedega; küsitlejate kokkupuude piirivalvega; kõrge mitte-eestlaste osakaal; lähim kordon ca kaugusel 2 km.....	141
Joonis 56. Piir Triginä külas; 1:10000 – avatud maastik; mahajäetud ja hooajalises kasutuses hooned; ääristatud piirivalve teedega; küsitlejate kokkupuude piirivalvega; lähim kordon ca kaugusel 5 km	142
Joonis 57. Piir Tiirhanna külas; 1:10000 – asustatud; avatud maastik; ääristatud piirivalve teedega; piiri väljaehitustööd toimumas augustis 2022; lähim kordon ca kaugusel 9 km	143

Joonis 58. Piir Vinski külas; 1:10000 – asustatud; avatud maastik; ääristatud piirivalve teedega; piiri väljaehitamine küsitlejate augustis 2022; lähim kordon ca kaugusel 12 km	144
Joonis 59. Piir Marinova ja Tiklasõ külas; 1:10000 – fragmenteeritud maastik; mahajäetud/hooajalises kasutuses hooned; osaliselt piirivalve teedega ääristatud; Kõrge mitte-estlaste osakaal; lähim kordon ca kaugusel 14 km	145
Joonis 60. Piir Sirgova ja Kiislova külas; 1:20000 – fragmenteeritud maastik; hõre asustus/mahajäetud või hooajalises kasutuses; osaliselt piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 15 km	146
Joonis 61. Piir Tserebi külas; 1:20000 – fragmenteeritud maastik; hõredalt asustatud; osaliselt piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 4 km	147
Joonis 62. Piir Luhamaa piiripunkti ümbruses; 1:20000 – fragmenteeritud metsane maastik; hõredalt asustatud; ääristatud piirivalve teedega; Kõrge mitte-estlaste osakaal; lähim kordon ca kaugusel 1 km	148
Joonis 63. Piir Toodsi külas; 1:10000 – soine ja metsane maastik; hõredalt asustatud; osaliselt piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 6 km	149
Joonis 64. Piir Kiviora külas; 1:20000 metsane/suletud maastik; ääristatud piirivalve teedega/väljaehitud piiri osa; Pedetsi jõgi loodusliku takistusena; väga hõredalt asustatud; mahajäetud hooned; lähim kordon ca kaugusel 12 km.....	150
Joonis 65. Piir Parmu külas; 1:20000 – suletud/metsane maastik; ääristatud piirivalve teedega/väljaehitatud piiri osa; Pedetsi jõgi loodusliku takistusena; mahajäetud või hooajalises kasutuses hooned; puuduv püsiasiustus; lähim kordon ca kaugusel 20 km.....	151

Tabelite loend

Tabel 1. Uuringus kasutatud andmekogud.....	21
Tabel 2. Piirivööndi lõikude asustus- ja hoonestustihedus.....	24
Tabel 3. Piirivööndi lõikude asustustüübide hinnatuna vaatluste põhjal.....	27
Tabel 4. Piirivööndi ehitiste jagunemine hoone tüübi järgi (EHR-i andmetel).....	27
Tabel 5. Varede ja vundamenti osakaal piirivööndi lõikude ehitistest.....	29
Tabel 6. Vene piiräärsete teede lähistel asuvad külad.....	38
Tabel 7. Rahvastikumuutus Kagu-Eesti piirivööndi lõikudes perioodil 2000–2021.....	45
Tabel 8. Kagu-Eesti piirivööndi elanike vanusegruppide osakaalude muutus 2000–2021 võrdluses teiste Eesti piirkondadega.....	46
Tabel 9. Sünnid, surmad ja iive haldusreformi eelsest Meremäe, Mikitamäe ja Värska valdadest aastatel 2008–2016 ning Setomaa vallas 2017–2021.....	51
Tabel 10. Piirivööndi lõikude rahvuslik koosseis.....	53
Tabel 11. Mitte-eestlaste osakaalu muutus piirivööndi lõikude rahvastikus perioodil 2000–2021.....	55
Tabel 12. Piirkondlikud rahvastiku haridustasemetega koosseisud.....	55
Tabel 13. Palgatöötaja kuu keskmine brutotulu piirkondade ja Võrumaa valdade lõikes.....	56
Tabel 14. Kagu-Eesti piirivööndis tegutsevad 25 suurimat töandjat.....	60
Tabel 15. Tehingud omandajate residentsuse kaupa piirivööndi lõikude kaupa ajavahemikul 1.01.2017 kuni 31.10.2022,.....	62
Tabel 16. Metsamaa hinnastatistika 2020–2022.....	62
Tabel 17. Haritava maa hinnastatistika 2020–2022.....	62
Tabel 18. Elamute hinnastatistika 2020–2022.....	63
Tabel 19. Tavaeluruumid ehitusaja järgi.....	63
Tabel 20. Välitööde käigus piirivööndis küsitatud inimeste eluhoonete hinnanguline seisund.....	65
Tabel 21. Setomaa valla asustatud tavaeluruumide tehnovarustus vastavalt 2021. aasta rahvaloenduse andmetele.....	66
Tabel 22. Kagu-Eesti piirivööndis elavate registreeritud töötajate hulk ja osakaal piirivööndi lõigu elanikkonnast ning tööealistest.....	68
Tabel 23. Kagu-Eesti piirivööndisse jäävate avalikus kasutuses olevate teede liigi kaupa.....	77
Tabel 24. Sissesõiduteede eelnevate avalike teede seisund.....	78
Tabel 25. Sissesõidutee seisund.....	78
Tabel 26. Bussipeatuste arv ja sisenemiste arv perioodil jaanuar–august 2022.....	78
Tabel 27. Kagu-Eesti piirivööndis küsitatud elanike peamised tööle liikumise viisid.....	79
Tabel 28. Kagu-Eesti piirivööndi elanike laste koolis ja lasteaias käimise viisid.....	79
Tabel 29. Küsitatud piirivööndi elanike peamine tarbevee allikas.....	81
Tabel 30. Piirivööndi elanike kokkupuute sagedus piirivalvega.....	87
Tabel 31. Kokkupuute mõju turvatunde loomises.....	87
Tabel 32. Küsitlute teadlikkus ebaseaduslikest piirületustest.....	89
Tabel 33. Ebaseaduslikest piirületustest teatamine.....	89
Tabel 34. "Mis tagab teie arvates Eesti riigi julgeoleku?".....	90

Tabel 35. Tunnetuslik muutus piiriäärses elus	91
Tabel 36. Kogukondliku omavastutuse muutus	92
Tabel 37. Vabatahtlike turvalisust suurendavate tegevuste muutus.....	93
Tabel 38. Suhtumise muutus NATOsse.....	93
Tabel 39. Suhtumise muutus Euroopa Liitu	93
Tabel 40. Suhtumine Eesti kaitsevõimesse.....	94
Tabel 41. Suhtumine relvastatud vastupanusse	94
Tabel 42. Suhtumine Eestist põgenemisse sõjaohu korral.....	95
Tabel 43. Valmisolek oma võimete ja oskuste kohaselt osalema kaitsetegevuses.....	95

1. Sissejuhatus

Käesoleva uuringuga kaardistatakse Kagu-Eesti piirivööndi sotsiaalmajanduslikku ja kultuurilist olukorda, piirialade asustuse ja maakasutuse iseloomu, tehnilist taristut, kogukondlikud suhteid ning siseturvalisuse ja piirijulgeoleku seisukohast olulisimad elanike väärtuseid, vajadusi ja soove ning kaitsetahet.

Kaardistatud andmestiku analüüsi tulemusel sõnastatakse soovitud piirialade kogukondade kaasamiseks, toetamiseks ja võimestamiseks Eesti julgeoleku hüvanguks. Uuringu tulemusi saab kasutada lähtealusena Eesti piirialade riikliku (julgeoleku)poliitika välja kujundamiseks.

Uurimissetepaneku probleemipüstitus ja empiiriline fookus lähtub riiklikest arengudokumentidest – Eesti julgeolekupoliitika alused ning Siseturvalisuse arengukava 2020–2030.

Eesti julgeolekupoliitika aluste² pkt 3.7. Elukeskkonna kindlus all rõhutatakse, et „Kindel ja ettearvatav elukeskkond suurendab inimeste turvatunnet, loob paremad tingimused ühiskonna ja üksikisiku arenguks, parandab riigi usaldusväärust. See vähendab ühiskonna ja üksikisikute haavatavust, kasvatab valmisolekut panustada riigi arengusse, tugevdab kaitsetahet“. Ühiskonna kerksuse ja sidususe alapunktis 3.8. kinnitatakse, et „Riigi julgeolek on mõjutatud majanduslikust, sotsiaalsest ja keskkonna turvalisusest kogu Eestis. Elu peab olema elamisväärne ja turvaline kõikjal Eestis. Tuleb vältida või ennetada ebasoodsaid rahvastikuprotsesse ning suurte sotsiaalmajanduslike, julgeoleku- ja turvariskide liigset koondumist mingitesse piirkondadesse“.

Soodsate arengute tagamiseks lubab riik, et „korraldab vajaliku infrastruktuuri väljaarendamise, toetab kohalike omavalitsuste suutlikkuse parandamist, edendab kodanikualgatust ja vabatahtlikku tegevust, kindlustab turvalisuse, hariduse, tervishoiu ja muude avalike teenuste kvaliteedi ja kättesaadavuse“. Oluliseks julgeolekuteguriks peetakse ka ühiskonna väärtushinnanguid ja ühiskonda panustamise valmisolekut. Üldistanuna leitakse strateegias (3.3 Turvalisus ja põhiseadusliku korra kaitse), et „Turvalisust tugevdab kogukondlikult sidus ühiskond ja kogukonna eri toimijate senisest ulatuslikum kaasamine, toetamine ja võimestamine“. Kaugemas tulevikus (3.9.) nähakse olulise riskina riigi demograafilist seisundit, rahvaarvu vähenemist, vananemist ja koondumist üksikutesse keskustesse, milliseiga toimetulekuks soovitatakse „töötada välja teaduslikul eritelul põhinevad meetmed“.

Siseturvalisuse arengukava 2020–2030³ piirihalduse tegevussuunas (3.4.) keskendutakse küsimusele „Kuidas arendada integreeritud piirihaldust, et tulla toime püsiva ebaseadusliku sisserände, salakaubaveo, suureneva piiriliikluse ning piiriülese kuritegevuse survega“? põhiliselt tehniliste vahenditega. Arengukava alaosas „Tark ja innovaatiline siseturvalisus“ (4.5) kavandatakse nutikate lahenduste raames siiski ka „käitumisteaduslikult nutikate uuenduste katsetamist“ ning soovitud olukorrana nähakse seda, et siseturvalisuse poliitikakujundamine on teadus- ja tõenduspõhine.

² Kaitseministeerium. (2017). [Eesti julgeolekupoliitika alused](#)

³ Siseministeerium. (2018). [Siseturvalisuse arengukava 2020-2030](#)

Sarnaselt Eesti julgeolekupoliitika aluste strateegiadokumendiga nähakse Siseturvalisuse arengukavas tugevat seost ja vastastikkust positiivset mõju regionaalarenguga:

„Siseturvalisuse võrgustiku ja taristu rajamisel arvestatakse eri piirkondade vajadusega siseturvalisust tagavate teenuste järele, võttes aluseks lähimuspõhimõtte. Siseturvalisuse arengukava alaeesmärgid aitavad kaasa kogukonna senisest laialdasemale ja mitmesuunalisele kaasamisele (vertikaalne koostöö) ja kogukondade võrgustamisele (horisontaalne koostöö). Arengukavas on olulisel kohal riigi ja kogukonna koostöö, mille kaudu selgitatakse välja kohapealsed probleemid siseturvalisuse valdkonnas, leitakse koos kogukonna esindajatega neile lahendus ja tehakse need teoks. See avaldab positiivset mõju avalike teenuste kvaliteedile ja elanike oskustele oma turvalisust suurendada. Samuti aitab see lähenemine leevendada hajaasustuse ja linnastumisega kaasnevaid ohte, arvestada piirkondlike eripärade ja tagada paremini inimeste turvalisust“.

Piirialade asustuse seos julgeolekuga on olnud ka avaliku debati teema Eestis. Näiteks on Erkki Koort ja Eiki Berg arutanud Kuku Raadios (08.12.2020)⁴ kriitilise hulga asustuse ja inimeste kohalolu vajadustest piiräärsetel aladel, et tagada „naabrivalve“ piirialal ja seeläbi maandada ebaseadusliku piiriületuse riske. Kolumnist Maarja Vaino (ERR 11.03.2022)⁵ on leidnud, et kui elu Eestis koondub paari suuremasse keskusesse, on see riigile ja rahvale julgeolekuohuks – kui suured maa-alad on täis tühjust, ei ole neid just raske vallutada; kui suurem osa inimesi elab linnades, on nende äralõikamine muust maailmast lihtsam. Ebaühtlase regionaalarengu ja ääremaade tühjenemise ning julgeolekuriskide seoste on tähelepanu juhtinud oma kirjutistes ka regionaalarengu ekspert Garri Raagmaa.

Eesti kestlikkus riigina on üksüheselt seotud riigi suutlikkusega hallata piiri, piiriüleseid tegevusi ja piiriäärset elu. Globaalsete ja regionaalsete sõjaliste konfliktide, aga ka kliimamuutuste radikaalsete mõjude tõttu migratsioonivoogudele (lõuna-põhja suunalise rände kasv), toob paratamatult kaasa ebaseaduslike piiriületuste katsete kasvu, mille takistamine ja ohjamine nõuab lisaks tehnilistele ja füüsilistele meetmetele ka komplekssemaid ühiskondlikke lahendusi, aga vahest ka sõjalise piirivalve taastamist ja piiriäärsete alade taasasustamist.

Eestis usutakse tehisruumi ja tehnoloogiliste uuenduste eelistesse reaajas ja ruumis toimetavate inimeste ees. Selline äärmusesse kaldumine piirab neid tegevusi, mis ei tasu ennast ära või mida õnnestub edukalt digitaalselt ümber korraldada. „Tujurikkujast“ pärinev riigibuss on õõvastav näide, kuidas avalike teenuste kvaliteeti ja kättesaadavust üritatakse parandada olukorras, kus „riiki“ tegelikult kohapeal pole. Vaja oleks aga inimkesksemat lähenemist, laialdasemaid ressursse ja ühtlaselt organiseeritud ruumi, mis ühelt poolt kinnistab inimesi (loob elamisvõimalusi), teisalt pakub avalikke hüvesid, k.a turvatunnet (mis omakorda tugevdavad riikluse ideed).

Tagasivaates on oluline täheldada territooriumikasutuse muutusi, mis on põhjustanud asustuse hõrenemist. Tehnoloogiline areng põllumajanduses vähendas vajadust töökaite järele. Vabanenud töjõud andis tõuke linnastumisele. Linnastumise tagajärjel maa tühjenes ja maakasutus teises. Kui 1927. aastal moodustas metsamaa Eesti pindalast 21%, siis 2016. aastal oli metsamaa all 51% territooriumist. 90 aastat tagasi oli ligi 60% aktiivsest rahvastikust hõivatud põllumajanduses, praegu

⁴ Kuku raadio. (2020). [Fookuses 2020-12-08](#)

⁵ Vikerraadio. (2022) [Päevakommentaar. Maarja Vaino](#)

kõigest 4%. Ka siis, kui metsastumine ei ole suurenenud põllumaa, vaid looduslike karjamaade arvel, on põhjust näha selles seost maaelu võimalikkusega. 2011. aastal oli Eestis 22 808 km² territooriumi – 52% Eesti maismaast –, kus ei elanud mitte ühtegi inimest.

Eesti demograafiline raskuskese on tugevasti kaldu loodesse. Suur-Tallinnas ehk Harjumaal, mis moodustab umbes 10% Eesti pindalast, elab 4333 ruutkilomeetril 610 000 inimest (140 in/km²), samal ajal kui ülejäänud Eesti territooriumile paigutub 54% rahvast (17 in/km²) – pindala ja rahvastiku suhe on 1,95. Suurtes riikides, kus territooriumi organiseerimine on märksa raskem ülesanne, on see suhtarv näiteks Hiina puhul 2,45 (Hiina nn metsik lääts võtab enda alla 71% territooriumist ja 29% rahvastikust), Venemaal 3,4 (Siberi alad vastavalt 75% ja 22%), Brasiilial 5,0 (Amazonia vastavalt 45% ja 9%).

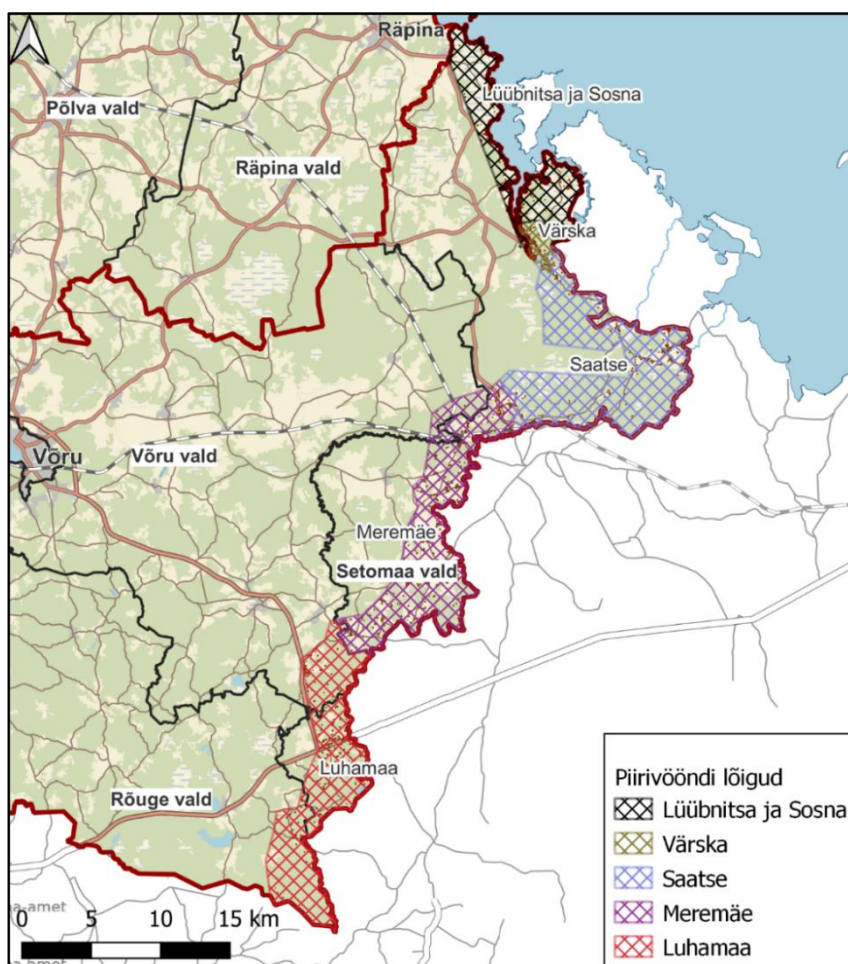
Sündimus Eestis ei ületa praegu suremust ka kõige peresõbralikuma poliitika korral. Sisseränne on range kontrolli all, samas puuduvad arvestatavad hoovad, mille abil pidurdada väljarännet. Rahvaarvu kahanemist on kompenseeritud uute tehnoloogiatega, aga see ei peata maapiirkondade tühjenemist. Sest inimene liigub ikka sinna, kus elu on elamisväärssem. Linnast maale kolivad uuskütid-korilased ja pärandkultuuri elushoidjad loovad kogukondi, millel on ülejäänud, tehnoloogiliselt ülekoormatud Eestiga vähe pistmist. Teisalt ei pruugi nad sulanduda põliste maaelanikega, sest ühtesid kannustab elustiil, teisi vajadus ellu jääda.

Riigi toimimist on üritatud parandada haldusterritoriaalse reformiga. Ent suurem tulubaas, parem juhtimiskompetents ja avalike teenuste kvaliteet ei tee vahemaid olematuks. Seda võib teha lairibainternet, aga arstiabi ja kooliharidust saab usutavasti anda kõige paremini ikkagi vahetus kontaktis. Ka inimeste julgeolekut ja turvalisust tagab paremini päris patrull, mitte kaamerad ja liikumisandurid. Seega ei pruugi teenuse kvaliteet olla määravam kui aeg, mis kulub kiirabil abivajajani jõudmiseks või piiripatrullil "pahalase" kinninabimiseks. Eriti siis kui teemaks piiriturvalisus seotuna kogukonna elujõuga. Sedapuhku siis 136 km pikkusel maismaapiiril Venemaaga.

2. Metoodika

2.1. Uurimuse territoriaalne ulatus

Uurimus hõlmas endas Kagu-Eesti Setomaa, Rõuge ja Võru valla territooriumi alad, mis jäävad 18.12.2021 kehtestatud piirivööndisse⁶. Tööala jagunes viide piirilõiku: 1) Lüübnitsa ja Sosna⁷ poolsaare piirkond (Beresjest Värskani) 2) Värskale alevik 3) Saatse piirkond (Värskast Koidulani) 4) Meremäe piirkond (Koidulast Miikseni), 5) Luhamaa piirkond (Saardest Sakudini) ning ulatus u 2–3 km sügavusele Eesti-Vene piirist. See piiriala ise on u 85 km pikk ning selles asub umbes 1000 eluhoonet, millest kõik ei ole asustatud.

Joonis 1. Piirivöönd Võru maakonnas ning selle lõigud

⁶ Vabariigi Valitsus. 2021. [Piirivööndi kehtestamine ja selle laiuse määramine](#)

⁷ Registri- ja ruumiandmete analüüsis on Lüübnitsa ja Sosna piirkondi käsitletud kahe erineva piirkonnana. Küsitlusandmetes on Lüübnitsa ja Sosna lõiku käsitletud koos.

2.2. Seosed poliitikakujundamisega

Lähtudes ühiskondlikus debatis tõstatunud ohutundest ja vajadustest ning riiklikes strateegiates sõnastatud probleemidest ja üldlahendustest sõnastati uurimusele rakenduslik poliitikakujundamist edendav küsimus:

- Kuidas piirialade kogukondi paremini kaasata, toetada ja võimestada Eesti julgeoleku tagamisel?

2.3. Uurimisküsimused

Eeltoodud probleemiseadet aitasid omakorda avada viis küsimuste blokki:

1. Milline on asustuse ja maakasutuse iseloom Kagu-Eesti piirialadel (asustus- ja hoonestustihedus; asustuse laad – üksiktalud, kobarkülad; asustuse püsivus – püsielanikud ja ajutised elanikud; asustatud ja tühjad väikekohad; põllu-, metsa- jm maa osakaal ja struktuur, kõlvikute mastaabid; avatud ja suletud maastike vaheldumine)? Kuidas see mõjutab kogukonna toimimist, sh julgeoleku tagamisse panustamisel?
2. Milline on piirialade majapidamiste elujõud (leibkonna suurus, vanuseline struktuur, rahvuslik koosseis, haridustase, sissetulekud, kinnisvara seisund, muud varad)? Kuidas see mõjutab kogukonna toimimist, sh julgeoleku tagamisse panustamisel?
3. Milline on piirialade elanike elulaad ja suhtlustrükkid (töö iseloom ja asukoht, tööalane liikuvus; võtmeteenuste tarbimise asukohad ja ajakulu; korraldatud seltsielu ja naabrussuhted, sh piiriülelised suhted; osalus vabatahtlikes kaitse- ja sisejulgeoleku organisatsioonides; piiriüleste liikumiste sisu ja tähtsus)? Kuidas see mõjutab kogukonna toimimist, sh julgeoleku tagamisse panustamisel?
4. Millises seisus on piirialade majapidamiste tehniline ja liikuvustaristu (teede seisund ja hooldus); liikuvus (bussiühendused); internetiühenduste kvaliteet; elektrivõimsused ja teenuskindlus; võimalused väiketootjana liituda elektrivõrkudega? Milliseid liikumisviise elanikud kasutavad, millised on probleemid? Kuidas see mõjutab kogukonna toimimist, sh julgeoleku tagamisse panustamisel?
5. Millised on piirialade elanike kogukondlikud väärtused, meelsus, majapidamiste turvalisuse ja toimimisega seotud vajadused ja soovid? Kuidas see mõjutab kogukonna toimimist, sh julgeoleku tagamisse panustamisel?

2.4. Registriandmete analüüs

Uurimisküsimustele vastamiseks **kombineeriti registriandmetel põhinev kvantitatiivne ja ruumiandmete (GIS – geoinfosüsteemi) andmeanalüüs välitöödega piirialadel.**

Ruumiandmete analüüsis lähtuti järgmistest meetodilistest toimingutest:

- Maa-ametist küsiti piirivööndi joone kaardikiht ja genereeriti sellest puhver.
- Katastriandmetest filtreeriti välja kinnistud, mis jäid Võru maakonnas ametlikult kinnitatud piirivööndisse.
- Maa-ameti hoonete kaardikihist filtreeriti välja hoonestus (nii eluhooned kui ka kõrvalhooned), mis asuvad piirivööndis.
- Maa-ameti topoloogilise andmekogu baasil filtreeriti vastavatest kaardikihtidest välja kõlvikud, mis asuvad piirivööndis.
- Statistikaameti kaardirakenduses teostati ruumipäringud kasutades selleks piirivööndi puhvri kaardikihti (majandusüksused, rahvastik rahvaloenduste aastatel, rahvaarv 5-aastaste vanuserühmade kaupa asustusüksuse järgi; ränne; sünnid, surmad; hinnanguline rahvaarv päevase asukoha järgi; sissetulek, sotsiaaltoetused, majandusüksused).
- Statistikaameti teostati Elektrilevi andmete päring piirivööndis paiknevate hoonete energiatarbimise kohta vastavalt aadressiandmetele.
- Rahvastikuregistris ja statistikaameti teostati päring piirivööndi elanike kohta vastavalt vanusele/sünniaastale ja soole, et nende baasil kuvada rahvastikuprognos aastani 2035 Spectrum demographicsi abil.
- Maa-ametis teostati päring piirkonna katastriüksuste/asustusüksuste nimistu alusel tuvastamaks omandisuhted vööndis.
- Kaardistati piirkonna avalikud ja erateenused tuvastamaks nende kättesaadavust.

Asjakohaste riiklike ja kohalike andmekogudena hõlmati järgnevat – rahvastikuregister, töötamise register, ärireister, maa-ameti geoportaal, PRIA andmekogud, EHIS, taristuettevõtete muud andmekogud ning kohalikud andmekogud, mis kirjeldavad kohalike teenuste tarbimist piirielanike poolt.

2.5. Välitööd

Välitööd piirialadel toimusid 2022. aasta kahel viimasel augusti nädalal. Need sisaldasid nii vaatlusi kui ka formaliseeritud ankeetküsitlust ja poolstruktureeritud intervjuusid piirialade asustatud majapidamiste esindajatega. Vaatluste, ankeetküsitluse ja intervjuudega kinnitati ning täpsustati registriandmete põhiseadust (uurimisküsimused 1–4). Samuti koguti eelkõige kvalitatiivset laadi andmeid piirialade elanikkonna väärtustest ja hoiakutest. Aga ka vajadustest ja soovidest seoses igapäevaeluga ning nende eeldatava rolliga piirijulgeolekusse panustamisel. Vaatluste läbiviimiseks koostati vaatlusprotokoll ning ankeet- ja intervjuuküsimuste esitamiseks ühine kava (vt lisast).

Arvestades väikekohtade ja majapidamiste suurt arvu (u 500) piirialal peeti otstarbekaks küsitleda üksnes valikut kõigist piirialade majapidamistest. **Valimi suuruseks osutus kokku 102 majapidamist.** Valimi moodustamisel piirilõigu siseselt lähtuti juhuslikkuse (välitööde piirilõigu sisese alguspunkti mõttes) ning lumepallivalimi (alguspunktist edasi liigutakse majapidamisest majapidamisse intervjuude käigus saadud soovitudest, maastikul leitavates suunistest nagu näiteks tee- ja taluviidad või eravalduse sildid, ning samuti kartograafilise eelanalüüsi tulemustest lähtuvalt – kus võiks kõige tõenäolisemalt asustatud majapidamisi leida) põhimõtetest. Seejuures püüti kõigist **piirivööndi küladest küsitleda vähemalt 10% elanikkonnast.** Suuremat rõhku pöörati hajaasustusega asulate küsitlemisele, vähem küsitleti tiheasustusalade, Värskja ja Meremäe elanikke. **Valimisse kuuluvates majapidamistes viidi läbi kombineeritud intervjuu-ankeetküsitlus ning täideti vaatlusprotokoll.** Keskmiselt kulus ühe intervjuu läbiviimisele 35–40 minutit, millele lisandus aeg mis kulus sõitmisele ja järgmise küsitleva leidmiseks. Välitöid teostati 2 nädala jooksul, 15.–26. augustil 2022. Välitööde käigus sõideti mööda piirivööndi külasid enamus päevadel 2 autoga ning intervjuud viidi läbi kahekesi, kus üks inimene viis läbi intervjuu ning teine täitis vaatlusprotokoll. Ühe ekipaaži kohta suudeti teostada tavapäraselt 6–8 intervjuud päevas. Pealmiseks piiravaks faktoriks oli seejuures küsitlevate leidmine. Välitööde käigus hakkasid küsitletute vastused korduma teise küsitlemise nädala jooksul ning uut infot välitööde viimaste päevade jooksul küsitlused oluliselt ei andnud. Selle põhjal võib eeldada, et saavutati küllastumus.

Alljärgnevas tabelis on näidatud, kuidas registriandmete analüüsi teemad ja andmed, intervjuu- ja ankeetküsitluse küsimused ning vaatlusprotokoll teemad seoti uurimisküsimustega – milliseid andmekogumise meetodeid millistele uurimisküsimustele vastamisel kasutati.

Tabel 1. Uuringus kasutatud andmekogud

Uurimisküsimus	Teema	Registriandmete analüüs: andmekogu, andmed	Intervjuu-ankeet: küsimuse teema	Vaatlus: vaatlusprotokoll objekt
1. asustuse ja maakasutuse iseloom	asustus- ja hoonestustihedus	Maa-ameti geoportaal; Rahvaloendus		
	asustuse laad - üksiktalud, kobarkülad	Maa-ameti geoportaal		Nähtavus- ja kuulamisulatuses naabermajapidamiste arv
	asustuse püsivus – püsielanikud ja ajutised elanikud	Elering AS elektritarbimise andmed: Hoone aadressiobjekt, hoone kasutusotstarbe ID, täisaadress, asula nimi, eluruumide arv kokku, möötepunktide arv, hoone aastane elektritarbimine kokku, ilma lepinguta ja 0-100W tarbivate kinnistute arv	püsiv või hooajaline kasutus	
	asustatud ja tühjad väikekohad			
	põllu-, metsa- jm maa osakaal ja struktuur, kõlvikute mastaabid;	Maa-ameti geoportaal; PRIA põllumassiivide register		
	maastike avatus	Geofabrik/OpenStreetMap (Pihkva oblasti teede kaardikiht)		Nähtavus- ja kuulamisulatuses naabermajapidamiste arv; vaate ulatus piiriala suunas

2. piirkonna ja selle majapidamiste elujõud	leibkonna suurus	Rahvaloendus	Majapidamises elavate tööealiste ja töötavate pensionäride arv;	Vaatlushetkel kohal olnud isikute arv
	vanuseline struktuur	Rahvaloendus	pensionäride arv; laste ja noorte arv (kuni 18 a.)	
	tuleviku rahvastikuarengud	Rahvastikukoosseis aastal 2035 arvutatuna tänaste rahvastikutrendide ja koosseisu varal kasutades rahvastikuprognoside koostamise tarkvara Anvir Health Spectrum 6.19	avatud küsimus: tulevikukavatsuste osas	
	rahvuslik koosseis	Rahvaloendus		vastaja keeleoskus
	haridustase	Rahvaloendus		
	sissetulekud	EMTA		
	ettevõtlikkus	Äriregister/Rahvastikuregister: piirivõõndis registreeritud ettevõtted;	töö laad	
	kinnisvara väärtus	Maa-ameti hinnastatistika: eluhoonetega hoonestatud elamumaa tehingud hoone liigi järgi		
	kinnisvara seisund			hoonete seisund; hooldatuse olukord
	muud varad	PRIA põllumassiivide andmekogu		Tehnika olemasolu õues
	kodune kapital			õueala heakord; hooldatud viljapuude ja/või põõsaste olemasolu; köögiviljapeenarde olemasolu õuealal; lilleklumpide olemasolu õuealal; kasutatava piknikulaua olemasolu; sauna olemasolu;
3. elanike elulaad ja suhted	töö iseloom ja asukoht, tööalane liikuvus	Töötamise register/Rahvastikuregister: elu- ja töökohtade maatriks (asulate kaupa)	töö laad; tööl käimise viis; kaugtöövõimalused	
	võtmeteenuste (haridus, toidukaubad) tarbimise asukohad ja ajakulu	Haridussilm	koolis/lasteaias käimise viis;	
	korraldatud seltsielu ja naabrussuhted		suhted naabritega; osalus seltside/ringide töös; suhtlus külavanemaga	
	suhted riigiga		läbikäimine piirivalvega; läbikäimine politseiga	
	osalus (vabatahtlikes) kaitse- ja sisejulgeoleku organisatsioonides		osalus siseturvalisuse vabatahtlikus tegevuses	
	piiriüleste suhete/liikumiste sisu ja tähtsus		suhtlus piirtaguste sugulastega; suhtlus piirtaguste kolleegidega; osalus piiriülestes üritustes; piiriülesuse eesmärgid ja vormid	

Kagu-Eesti piiriala sotsiaal-
majandusliku olukorra, siseturvalisuse,
piirijulgeoleku ja kogukonna uuring

4. majapidamiste taristu	teede seisund ja hooldus;	Teeregister		Sissesõiduteele eelneva avaliku tee seisund; Sissesõidutee seisund
	liikuvus (bussiühendused);	Kagu-Eesti ÜTK andmed		
	sideühenduste kvaliteet;		mobiilside kvaliteet; internetiühenduste kvaliteet; vaadatavad TV kanalid; kuulatavad raadiokanalid; probleemid	TV antenni, SAT-TV taldriku olemasolu
	elekter		elektrivõimsuse piisavus; katkestuste pikkus; iseseisev elektri tootmise võimekus; probleemid	
	veevarustus		veevarustuse liik; probleemid	salvkaevu olemasolu õuealal
5. väärtused, hoiakud ja kultuuriruum	elanike kogukondlikud väärtused		suhtumine haldusreformi	
	elanike turvalisusega seotud väärtused ja hoiakud		teadlikkus piiriületuse juhtudest ja salakaubast; valmisolek seoses illegaalsete piiriületajatega; suhtumine kogukondlikusse turvalisusesse	Värava olemasolu sissesõiduteel; eravalduse ja/ või hoiatusmärgi olemasolu sissesõiduteel; värava olemasolu õuealale sisenedes; õueala tarastatus; valvekoera olemasolu
	elanike geopoliitilised ja meelsus-eelistused		suhtumine EL ja NATOsse; suhtumine Venemaaga läbikäimisesse; hoiakute muutus seoses Vene-Ukraina konfliktiga [läbiv mitmes küsimuses]	lipumasti ja Eesti lipuvärvides viiru olemasolu; muudes värvides viir või lipp; äärmussümboolika olemasolu õuealal
	elanike meediaruum		enim vaadatavad, kuulatavad kanalid; võimalus vaadata/kuulata Venemaa kanaleid; ajalehe tellimine	
	majapidamiste toimimisega seotud vajadused ja soovid		teenuste, taristu ja liikuvusega seotud probleemid ning abivajadus riigilt ja kohalikult omavalitsuselt (KOV)	
	majapidamiste turvalisuse seotud vajadused ja soovid		abiootus piirivalvelt ja politseilt	

Piirialade olukorra kaardistuse ning kaardistatud andmete analüüsi alusel koostati soovitud ja ettepanekud piirialade kogukondade paremaks kaasamiseks, toetamiseks ja võimestamiseks Eesti julgeoleku tagamisel. Tulemuste valideerimiseks ja tõlgendamiseks viidi läbi aruteluseminar, kuhu kutsuti Setomaa valla (vallavolikogu, vallavalitsus, kogukonnaliidrid) esindajad.

3. Registri- ja ruumiandmete analüüs

3.1. Asustus ja maakasutuse iseloom

3.1.1. Asustus- ja hoonestustihedus

Kagu-Eesti piirivööndi asustust iseloomustab madal asustus- ja hoonestustihedus. Piirivööndi rahvastikutihedus on 7,8 inimest ruutkilomeetri kohta. Eesti maalistes asustuspiirkondades on asustustihedus keskmiselt 9,3 inimest ruutkilomeetri kohta. Kagu-Eesti piirivööndisse jääb vaid kaks tiheasustusala, mis keskmist tõstavad. Need on Värskas alevik ja Meremäe küla.

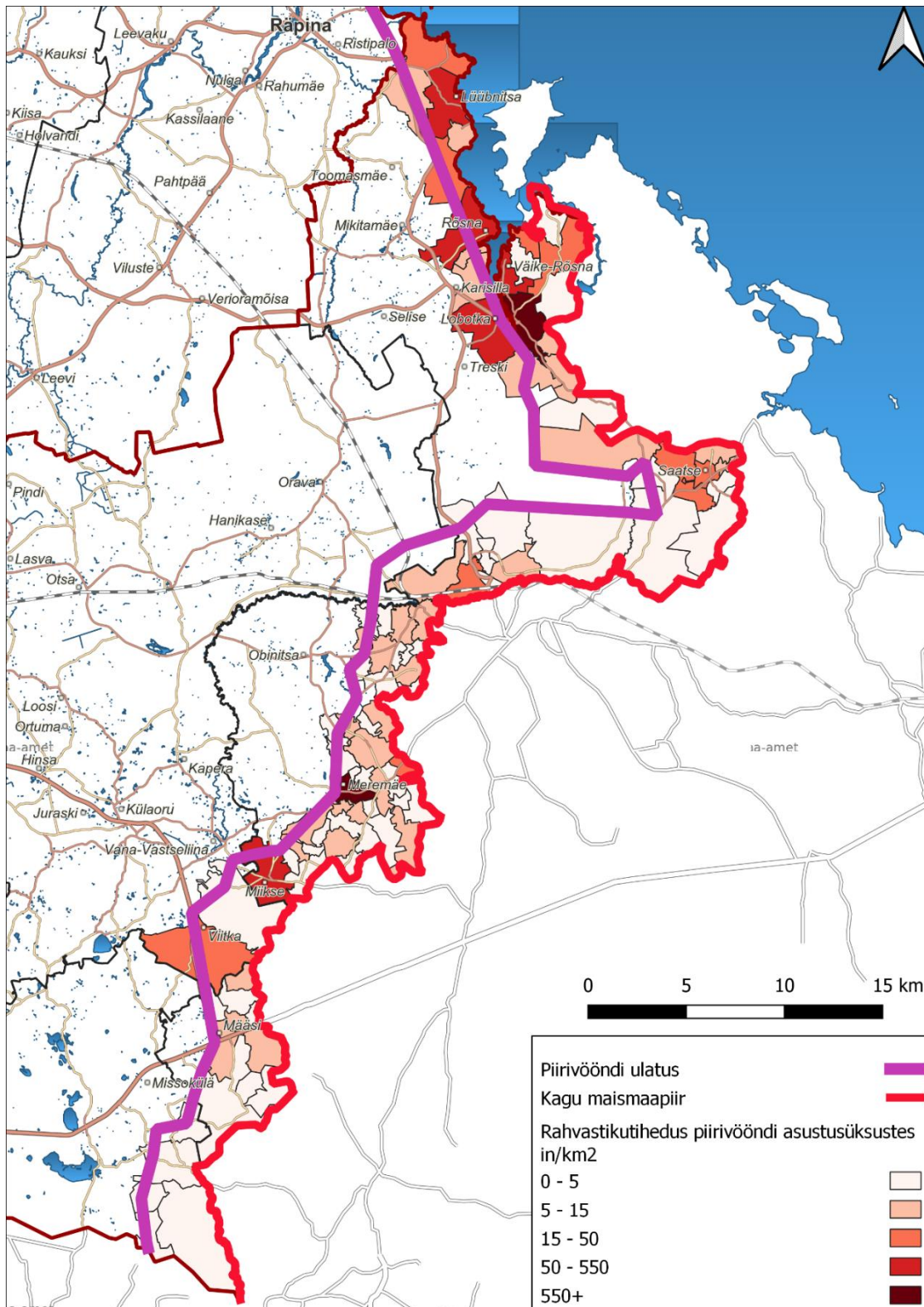
Tinglikult võib öelda, et Kagu-Eesti maismaapiiri osa, mis jätab välja Lüübnitsa piirkonna, iseloomustab **põhja-lõuna suunaliselt kahanev rahvastiku- ja hoonestustihedus**. Kõrgeim rahvastikutihedus piirivööndi maalises asustuses esineb Sosna piirkonnas Värskas ümber. Madalaim rahvastikutihedus seevastu Luhamaal.

Tabel 2. Piirivööndi lõikude asustus- ja hoonestustihedus

Piirivööndi lõik	Rahvastikutihedus (Elanikke/km ²)	Hoonestustihedus (hooneid/km ²)	Elu ja ühiskondlike hoonete tihedus (hooneid/km ²)
Lüübnitsa	7,27	21,58	6,58
Sosna	12,09	21,93	6,20
Värskas	89,71	79,09	26,22
Saatse	8,28	25,58	6,37
Meremäe	7,24	28,50	5,49
Luhamaa	2,95	14,96	2,56
Kokku	7,75	25,08	5,45

Kagu-Eesti piirivööndisse jääb ka olulisel määral püsiasiustuseta ning mahajäetud külasid. Tõsi, mõnedes nendes võib olla ka uusi üksikuid püsiasiukaid, kes ei ole end valda sisse registreerinud. 2021. aasta rahvaloenduse andmetel puudusid püsielanikud Meremäe piirkonnas **Koidula, Kiiova, Tessova, Triginä, Tepia, Holdi, Tuulova, Paloveere, Kastamara, Kuigõ** ja **Vaaksaarõ külas**. Meremäe piirkonnas esineb suurem kontsentratsioon püsielaniketa külasid Meremäe külast endast idas ja lõunas riigipiiri vastas.

Luhamaa piirkonnas on püsiasiustuseta küladeks **Koorla, Kossa, Parmu, Muraski** ja **Sakudi küla**, mis asuvad enamuses kümne kilomeetri ulatuses riigipiiride kolmikpunktist kuni Määsi küalani Luhamaa piiripunkti lähistel.

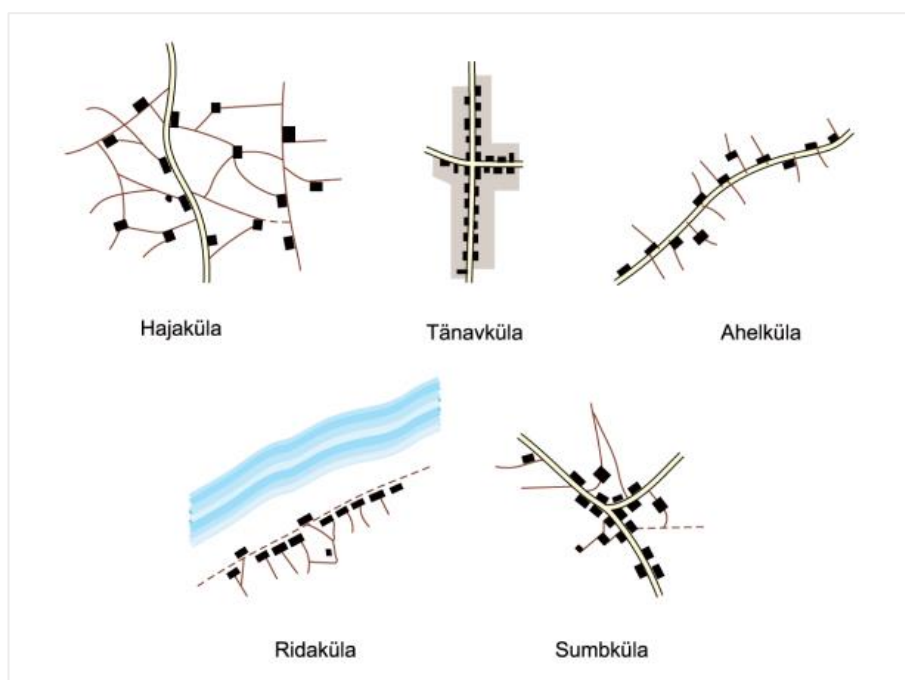

Joonis 2. Rahvastikutihedus Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksustes

3.1.2. Asustuse laad

Kagu-Eesti piirivööndis on esindatud kõik Eesti ajaloolised külatüübid. Peamiselt esineb sumb-, tänav- ja hajakülasid.

Joonis 3. Eesti ajalooliste külade tüübid⁸

Tänavküla puhul on iseloomulikuks tihedalt üksteise kõrval asuvad hooned. Seda külatüüpi leidub Eestis põhiliselt venekeelse elanikkonnaga aladel. Tänavküla struktuuri esineb piirivööndis ka ajaloolise Seto elanikkonnaga külade puhul. Peamiselt esineb tänavkülasid piirivööndis Lüübnitsa piirkonnas, kuid selle näiteks on ka Saabolda, Tiirhanna, Uusvada, Vedernika ja Verhulitsa külad.

Sumbküla puhul on hooned koondunud korrapäratult üksteise kõrvale kobarasse. Õuealade kõrvalt või vahelt kulgeb loogeldes külatänav. Suuremas sumbkülas hargneb külatänav mitmes suunas, moodustades ristumiskohtadel väikesi väljakuid. Neil kõigil on ühtne, põldudest eralduv hoonestatud külaala, kuhu on koondunud enamiku või kõigi talude õued.⁹ Sumbkülades esineb enim külaplatse, mis soodustavad kogukondlike tegevuste organiseerimisi.

Hajaküla on külatüüp, mille puhul hooned paiknevad maastikul hajusalt, jättes nende vahele põllud, metsad ja rohumaad. Hajakülal puudub ühtne hoonestatud küla-ala, taluõued on üksikult või väikeste rühmadena laiali.¹⁰ Hajaküla struktuuri esineb peamiselt Luhamaa lõigus, ent esineb ka näiteks Sosna ja Meremäe lõigu hõredamalt asustatud külade puhul.

⁸ Sapas, Justus (2017) [Eesti küla 1970–2011 aasta rahvaloendustes](#)

⁹ Skepast & Puhkim (2022) [Setomaa valla üldplaneering](#)

¹⁰ Ibid.

Tabel 3. Piirivööndi lõikude asustustüübide hinnatuna vaatluste põhjal

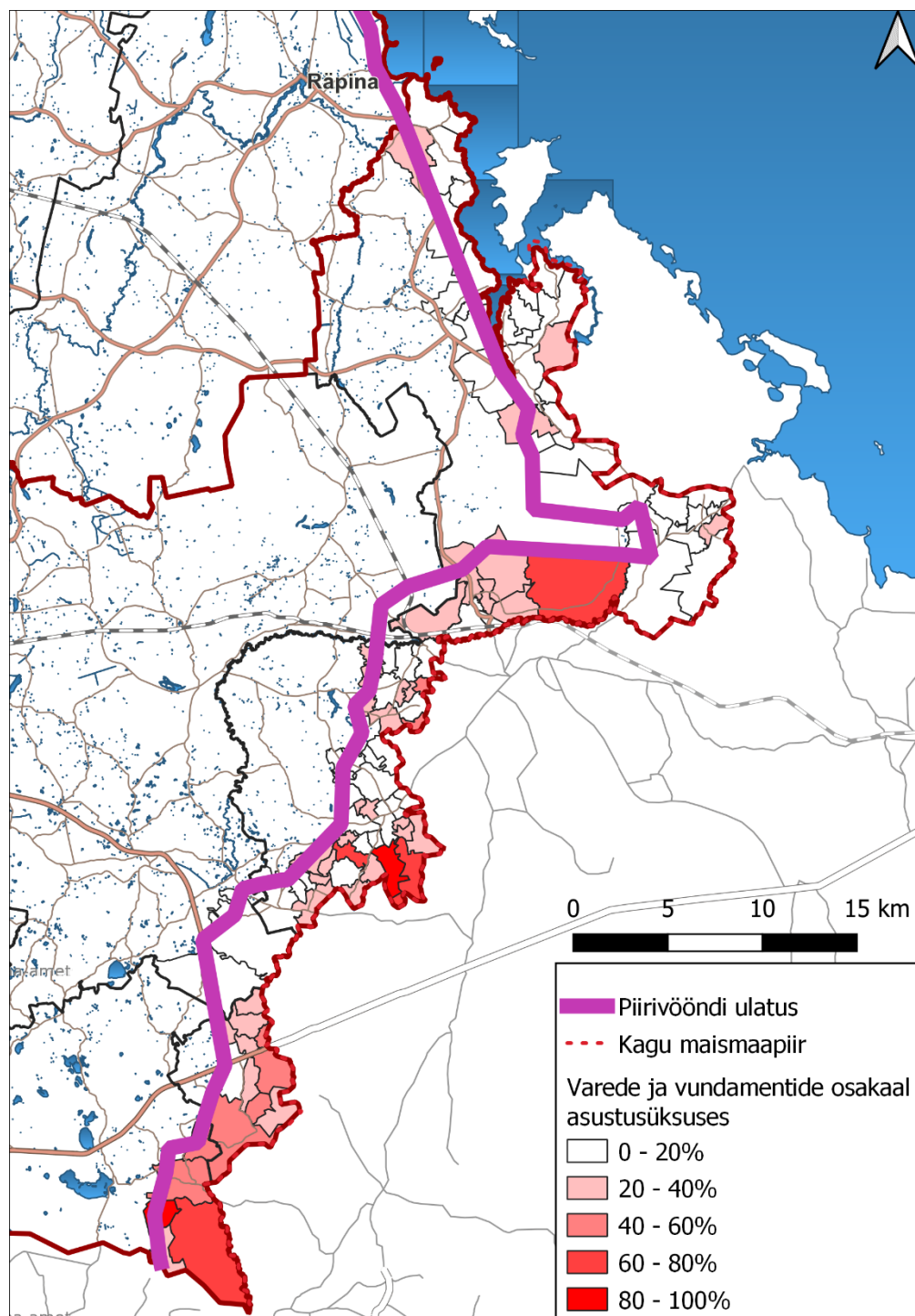
Nähtavusulatuses naabermajapidamiste arv:	Lüübnitsa	Sosna	Saatse	Meremäe	Luhamaa	Kokku
0	1	4	3	17	9	34
1		2	3	4	4	13
2	1	2	10	10	1	24
3	2	3	8	8	2	23
4	1	1	1	1		4
Kokku	5	12	25	39	16	97
Puuduvate naabrite %	20,00%	33,33%	12,00%	43,59%	56,25%	35,05%
Asustuse tüüp:	Tänavkülad	Sumb- ja hajakülad	Sumbkülad	Sumb- ja hajakülad	Hajakülad	

3.1.3. Asustatud ja tühjad väikekohad

Kagu-Eesti piirivööndit iseloomustab kõrge hulk varesid ja vundamente, mis on märgiks antud piirkonna endisest suuremast elanikkonnast, samuti suuremast talude ning majapidamiste arvust. 2022. aasta ehitusregistri andmete kohaselt moodustavad vared ja vundamendid kokku 16,7% kogu piirivööndi ehitistest. Kõrge varede ja vundamentide osakaal on teisalt ka märgiks tühjadest väikekohtadest.

Tabel 4. Piirivööndi ehitiste jagunemine hoone tüübi järgi (EHR-i andmetel)

Ehitise tüüp	Hoonete arv	Osakaal
Kõrval- või tootmishoone	3251	60,42%
Elu- või ühiskondlik hoone	1229	22,84%
Vare	479	8,90%
Vundament	421	7,82%
Ehitatav hoone	1	0,02%
Kokku	5381	100%

Joonis 4. Varede ja vundamentide osakaal Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksustes

Piirkondade lõikes on kõrgeim osakaal varesid ja vundamente lõunapoolseimas piirivööndis ning märkimisväärselt kõrge on mahajäetud väikekohtade hulk Luhamaa piirivööndi lõigus. Kõrgete varede ja vundamentide osakaaluga külad kattuvad tugevalt puuduvate püselanikega küladega ehk tegu on küladega, mis on juba pikemalt mahajäetud.

Tabel 5. Varede ja vundamenti osakaal piirivööndi lõikude ehitistest

Piirivööndi lõik	Varede ja vundamentide osakaal
Lüübniitsa	7,74%
Sosna	13,11%
Värska	2,19%
Saatse	16,85%
Meremäe	23,90%
Luhamaa	41,43%

Üle 60%-lise varede ja vundamentide osakaaludega külad asuvad peamiselt lõunapoolses Luhamaa piirivööndi lõigus, Meremäest idas ja lõunas ning Rääptsova-Koidula kandis. Kui Luhamaa piirivööndi lõik on traditsiooniliselt olnud hõredalt asustatud ning tiheda metsaga ääristatud ala, siis Meremäe piirivööndi külade tühjenemine seondub paljuski kollektiivse põllumajandusega ning nõukogude-aegsete kortermajade ehitamisega Meremäe külla.

3.1.4. Asustuse püsivus – püsielanikud ja ajutised elanikud

Küsitlute piirivööndi elanikud on keskmiselt kolinud oma tänasesse koju 1987. aastal ehk 35 aastat tagasi. 76% küsitlute ütlesid, et nad on oma kodu saanud perekonna kaudu. 22% küsitlute on oma majapidamise omandanud ostmise kaudu. Ostmise kaudu omandajad on piirkonda kolinud keskmiselt 2008. aastal.

Asustuse püsivust ja hooajalisust on käesolevas uuringus hinnatud detailsemalt elektrilevi andmete alusel tarbimismustrite põhjal tarbimiskohti klassifitseerides. Tarbimiskohtade¹¹ puhul on tegu ehitistega, kus on võimalik elektrit tarbida. Antud ehitiste puhul võib eeldada, et nad on sedavõrd kasutuskõlblikud, et neis pole veel täielikult elektrist loobutud ning liitumispunkti pole ära kaotatud. Vastavalt tarbimise intensiivsusele ja hooajalistele mustritele on hooned klassifitseeritud nelja rühma vastavalt Statistikaameti ja Eurostati metoodikale¹². Nimetatud neli gruppi on tööstushooned, püsielukohad, hooajalises kasutuses olevad eluhooned ja tühjad eluhooned. Asulate puhul, kus on alla 5 tarbimiskoha säilinud ei väljastatud andmeid Statistikaameti poolt andmekaitse tõttu. Valdavas

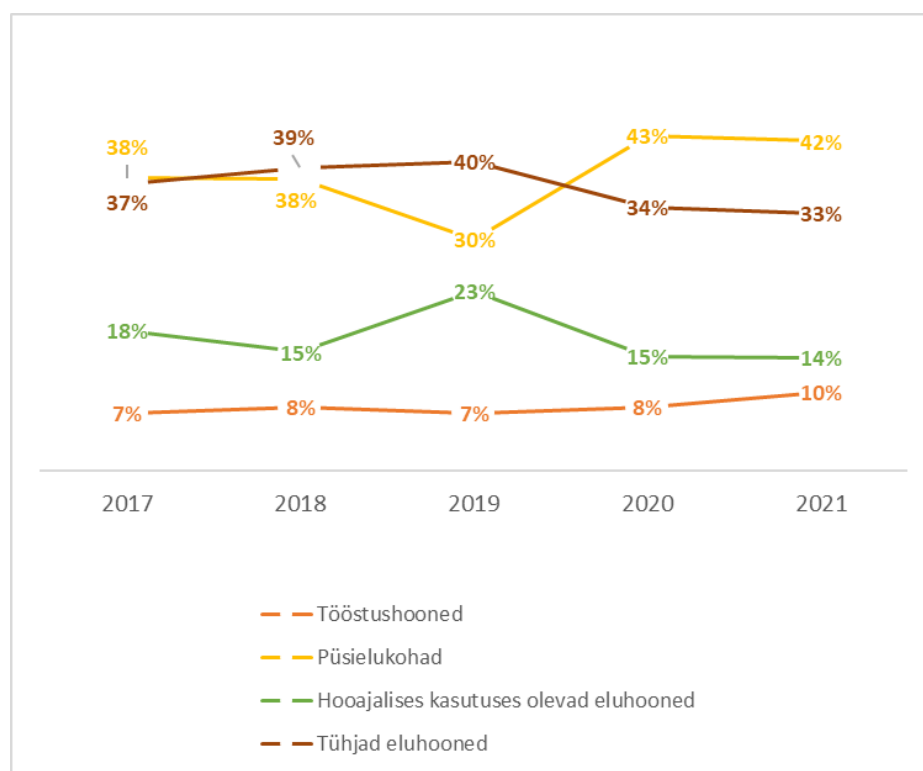
¹¹ "Tarbimiskoht – turuosalise elektripaigaldise liitumispunkt või kogum liitumispunkte, mis on turuosalise elektripaigaldise kaudu omavahel elektriliselt ühendatud" - [Elektriturseadus](#)

¹² [Eurostat \(2020\) Implementation of smart meter data in the production of official statistics. Vacant dwellings](#)

osas on alla 5 tarbimiskohaga külade puhul tegu selliste kohtadega, kus puudub nii rahvaloenduse andmetel püsielanikkond ning kus esineb ka kõrge varede osakaal.

2021. aasta seisuga oli 42% tarbimiskohtadest kasutuses püsielukohtadena, 33% tühjad eluhooned, 14% hooajalises kasutuses olevad eluhooned ning 10% tööstushooneid. Piirkondade lõikes esineb enim tühjasid eluhooneid Saatsse ja Meremäe piirkonnas. **Kõrgeimad osakaalud tühjadest eluhoonetest esinevad Saatsse lõigus Vaartsi ja Kundruse külas, Meremäe lõigus Tobrova, Võmmorski ja Väike-Serga külas ning Luhamaa lõigus Kiviora ja Lütä külas.** Neis külates on üle 50% tarbimiskohtadest sedavõrd madala elektritarbimisega, et neid hooneid saab klassifitseerida tühjadeks eluhooneteks.

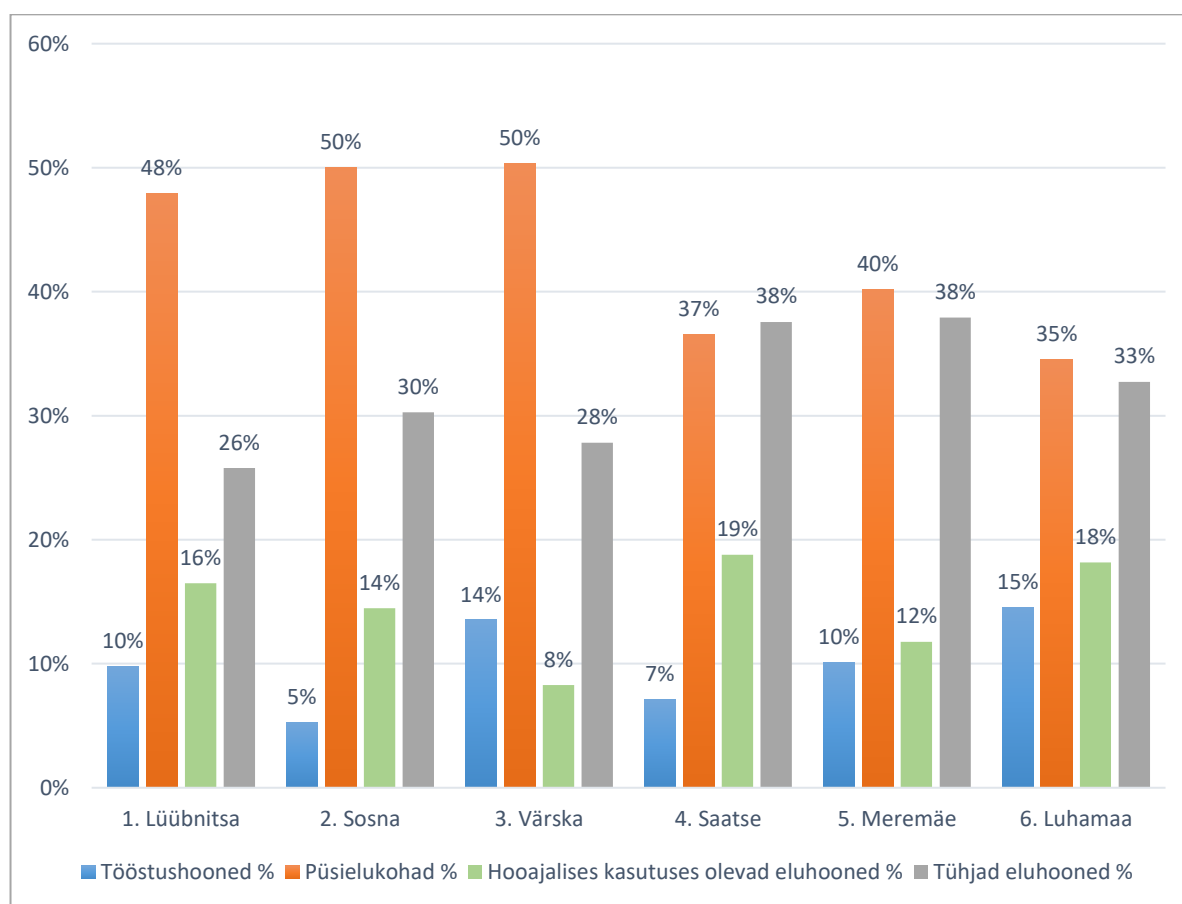
COVID-19 pandeemia poolt enim mõjutatud aastad 2020 ja 2021 näitavad elektrilevi andmetes tühjade eluhoonete vähenemist ca 6 protsendipunkti võrra ning püsielukohtade kasvu võrreldes pandeemiaeelse perioodiga. Ehkki ka rahvusvaheliselt tuvastati maapiirkondade rahvastiku suurenemist COVID-19 pandeemia ajal, siis on seni teadmata, kas tegemist oli vaid ajutise vastulinnastumise nähtusega ning mis osakaal pandeemia ajal maapiirkonda rännanutest jääb püsielanikeks. Inimesed, kes muutsid oma elukohta eelistasid asukohti teenuste osutamise läheduses ja mitte niivõrd kaugel külasid, kus puuduvad teenused, taristu ning hea internetiühendus.¹³

Joonis 5. Kagu-Eesti piirivööndi elektrilevi liitumispunktide liigitumine tarbimismustrite järgi perioodil 2017-2021

¹³ Miguel González-Leonardo, Francisco Rowe, Alberto Fresolone-Caparrósa. 2022. Rural revival? The rise in internal migration to rural areas during the COVID-19 pandemic. Who moved and Where?

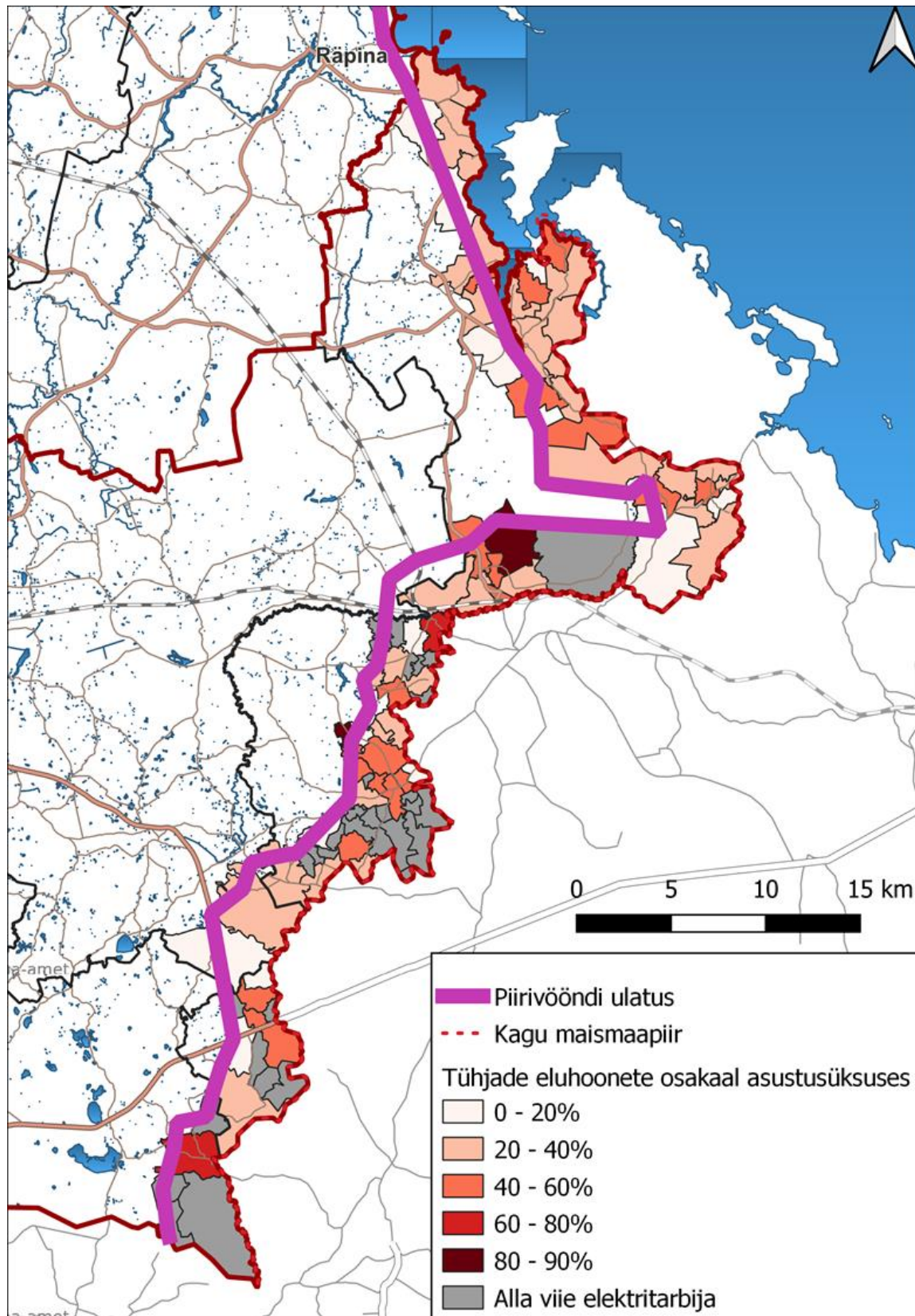
Hooajalist kasutust leiavad protsentuaalselt enam Saatse, Lüübnitsa ja Luhamaa hooned. 33% või enam protsenti hoonetest on hooajalises kasutuses Merekülä, Saarde, Veretinä, Voropi, Jaanimäe ja Määsi külas. Kõrgema hooajalise kasutusega külad ei paikne kobaratena koos vaid pigem juhuslikult. Piirivööndis puuduvad möödunud sajandil väljakujunenud suvilapiirkonnad. Hooajalises kasutuses olevad hooned kuuluvad valdavalt inimestele, kelle juured on piirkonnas, ent kes on tänaseks kolinud töö leidmise eesmärgil või muul põhjusel mujale. Hooajaline kasutus võib olla vaheetapiks nii hoone tühjaks jätmise suunas kui ka püsielanike sissekolimise suunas. Eluhoone mahajätmise võivad tingida töökohtade puudus piirkonnas, pikad distantsid töökoha, teenuste ja elukoha vahel ning eluhoone kehv seisund ja tehnilise taristu puudulikkus, mis raskendavad seal aastaringset elamist. Hooajalises kasutuses oleva hoone püsielukohaks muutmine võib olla tingitud kaugtöö võimaluste paranemisest, inimeste soovist elada rahulikumas ja looduskaunimas asukohas, inimeste soovist endale pensionipõlveks kodu luua või madalama sissetulekuga inimeste soovist eramaja omada¹⁴.

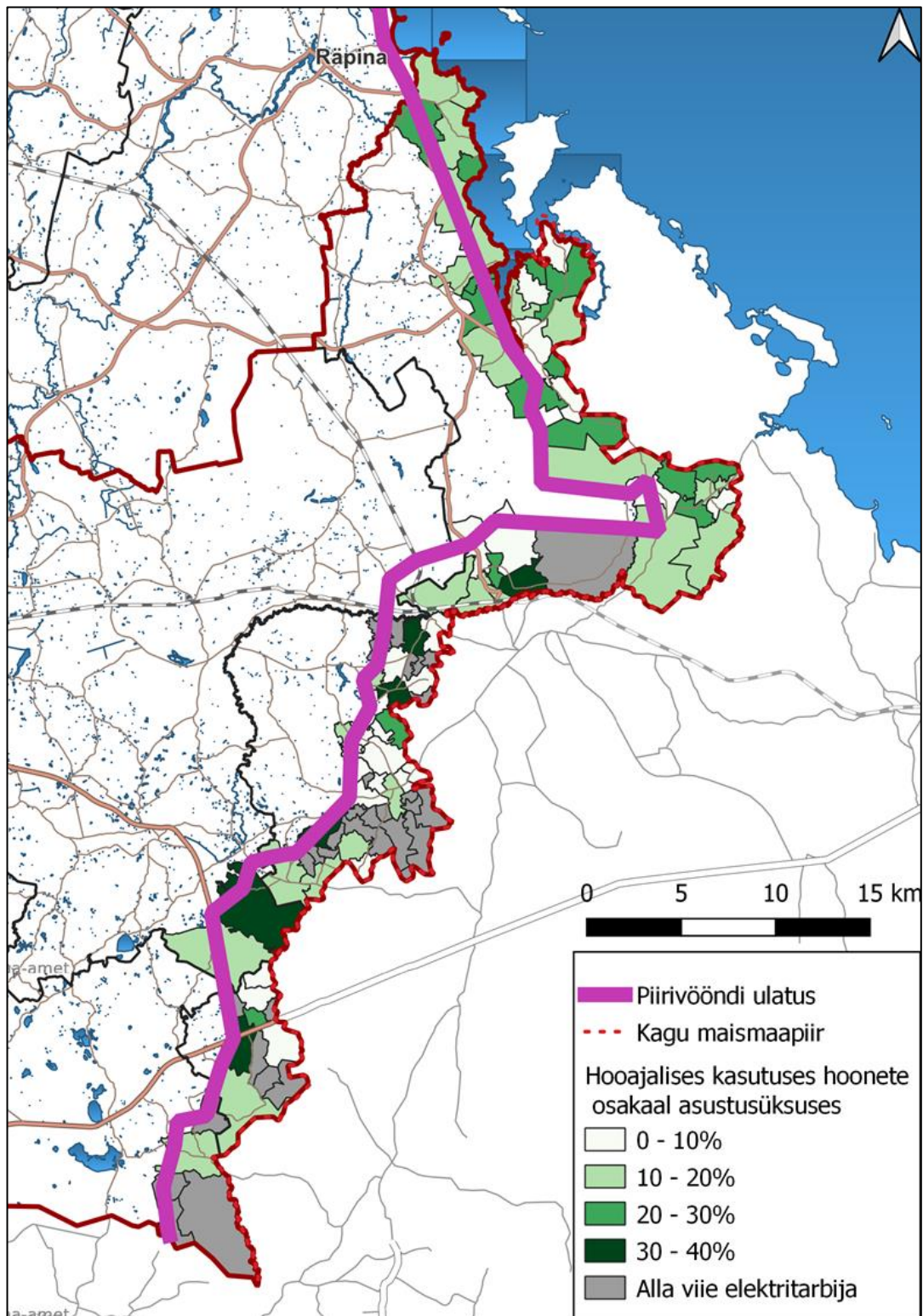
Joonis 6. Elektrilevi liitumispunktide liigitumine tarbimismustrite järgi Kagu-Eesti piirivööndi lõikude kaupa

¹⁴ Kristi Anniste. 2007. Eeslinnastumine Tallinna tagamaa suvilapiirkondadesse

Joonis 7. Puuduva elektritarbimisega liitumispunktide osakaal asustusüksuse kaupa

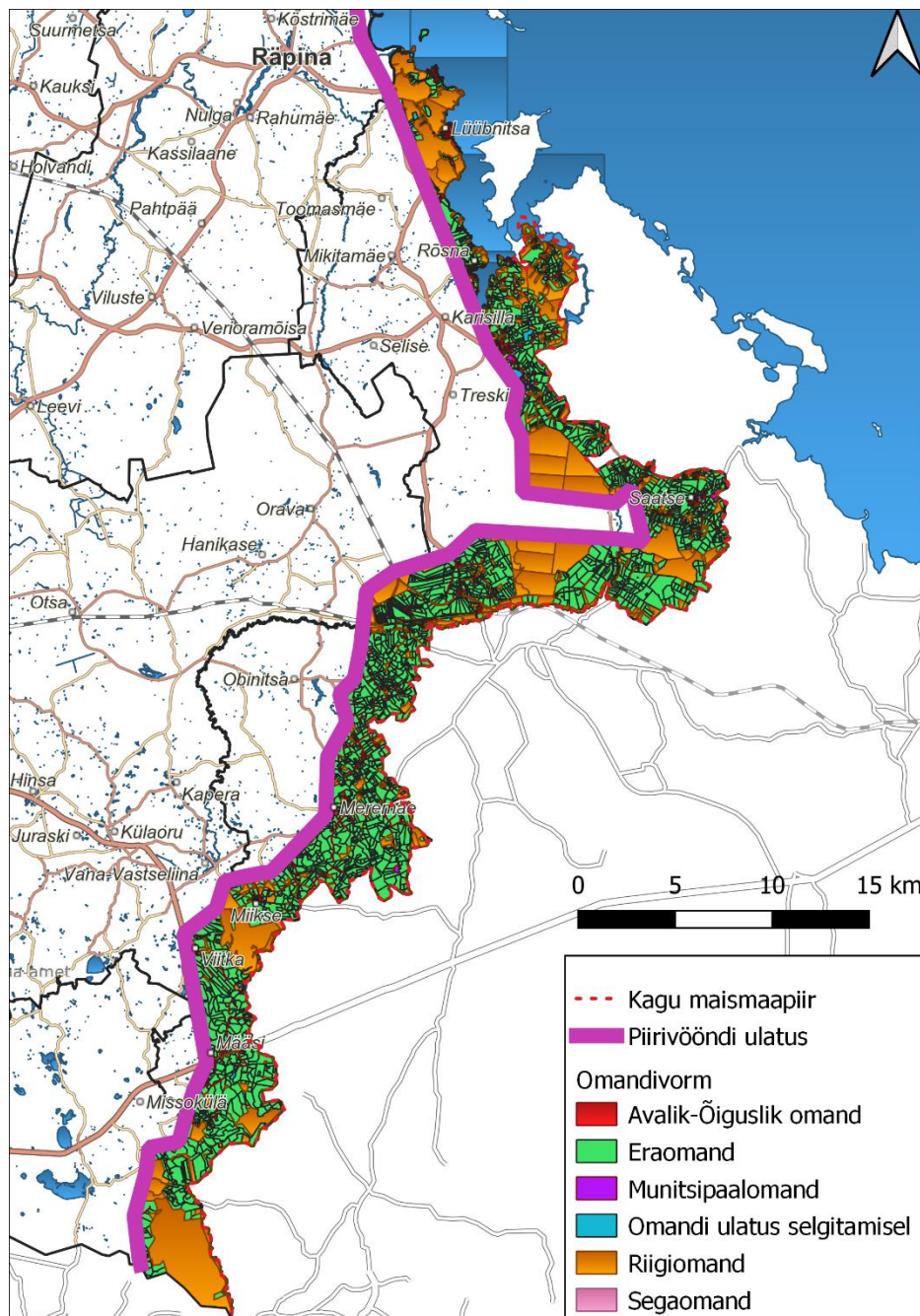

Joonis 8. Hooajalises kasutuses olevate hoonete osakaal piirivööndi asustusüksustes

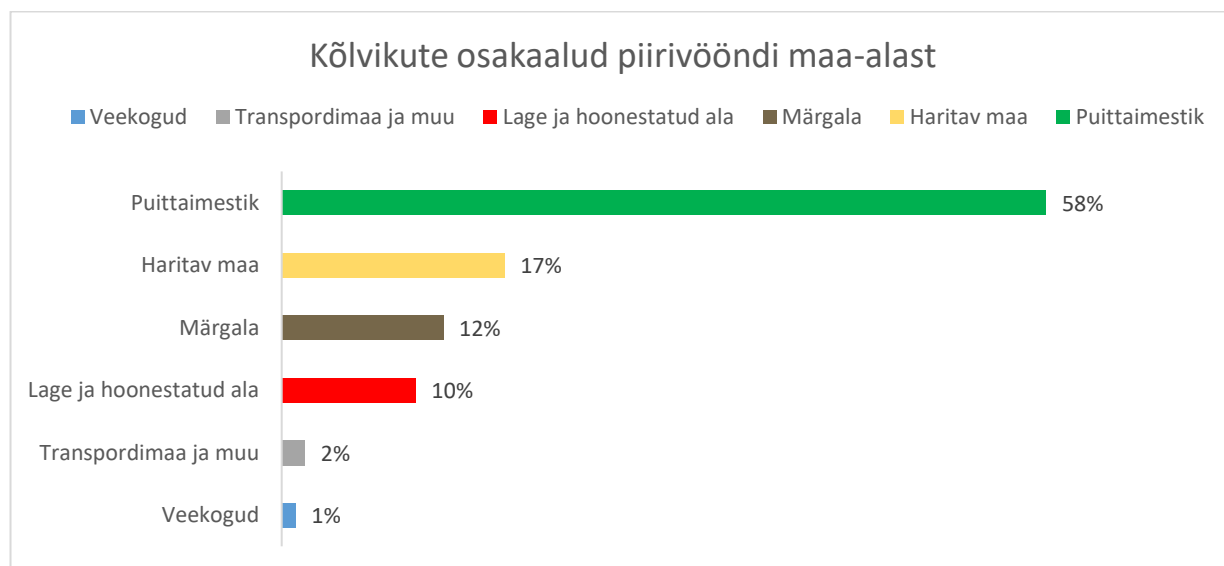
3.1.5. Maa kõlvikute osakaal ja struktuur

Kagu-Eesti piirivööndist 62% kuulub eraomandisse ning 36% riigiomandisse. Vaid 0,6% maast kuulub munitsipaalomandisse. Riigi omandist olevad maad on valdavalt maatulundusmaad riigimetsade näol. 11% riigiomandis olevatest maadest on kaitsealused maad ning 5% riigikaitsemaad, mis hõlmavad endas vahetut riigipiiri sisemaal kulgevat piiririba.

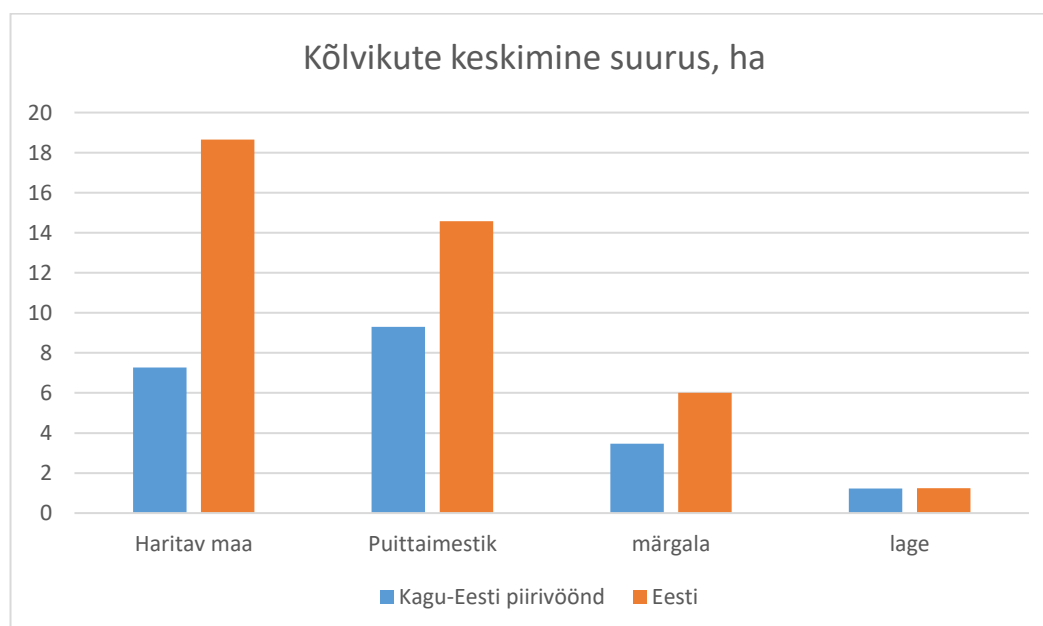
Joonis 9. Maaomand Kagu-Eesti piirivööndis omandivormi järgi

Kagu-Eesti piirivöönd hõlmab endas tervenisti 282km² maad, millest 58% on kaetud puittaimestikuga ehk metsade ja metsanoorendikega kaetud alad. Veekogud katavad piirivööndist vaid ca 1%. Seejuures pole piirivööndi sisse arvestatud Pihkva ja Lämmi järve osa vööndist.

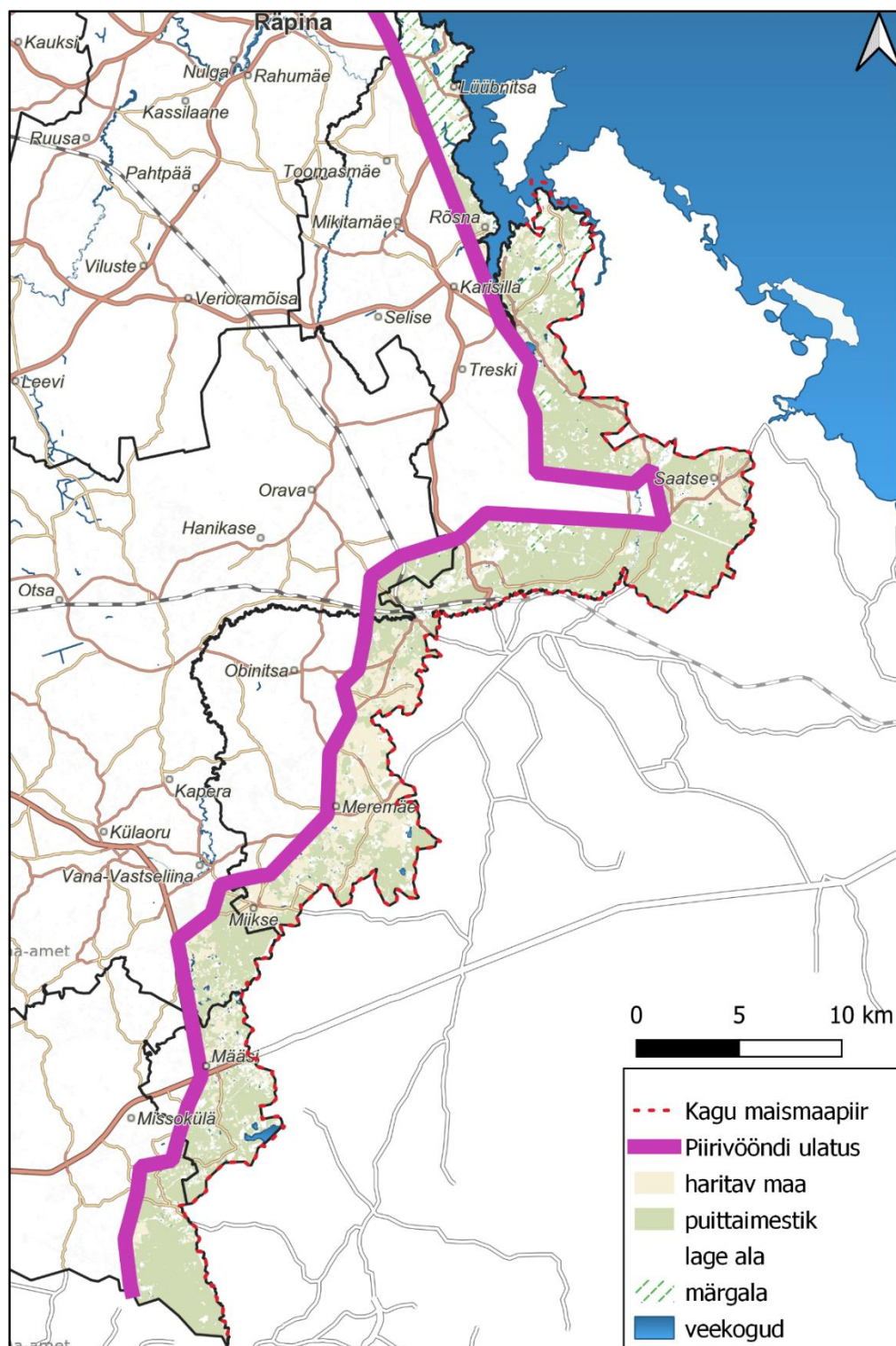

Joonis 10. Kõlvikute osakaalud piirivööndi maa-alast

Kagu-Eesti piirivööndi ehk rohelse piiri kõlvikute keskmine suurus on nii haritava maa, metsade kui ka märgalade puhul väiksem kui seda on Eestis tervikuna. Väiksem kõlvikute suurus tähendab maastiku suuremat mitmekülgsust ja fragmenteeritust kui ka väiksemat hulka suuri looduslikke takistusi, mis kergendaks piiri turvamist.

Joonis 11. Kõlvikute keskmine suurus Kagu-Eesti piirivööndis ja Eestis tervikuna

Joonis 12. Maa kõlvikud Kagu-Eesti piirivööndis

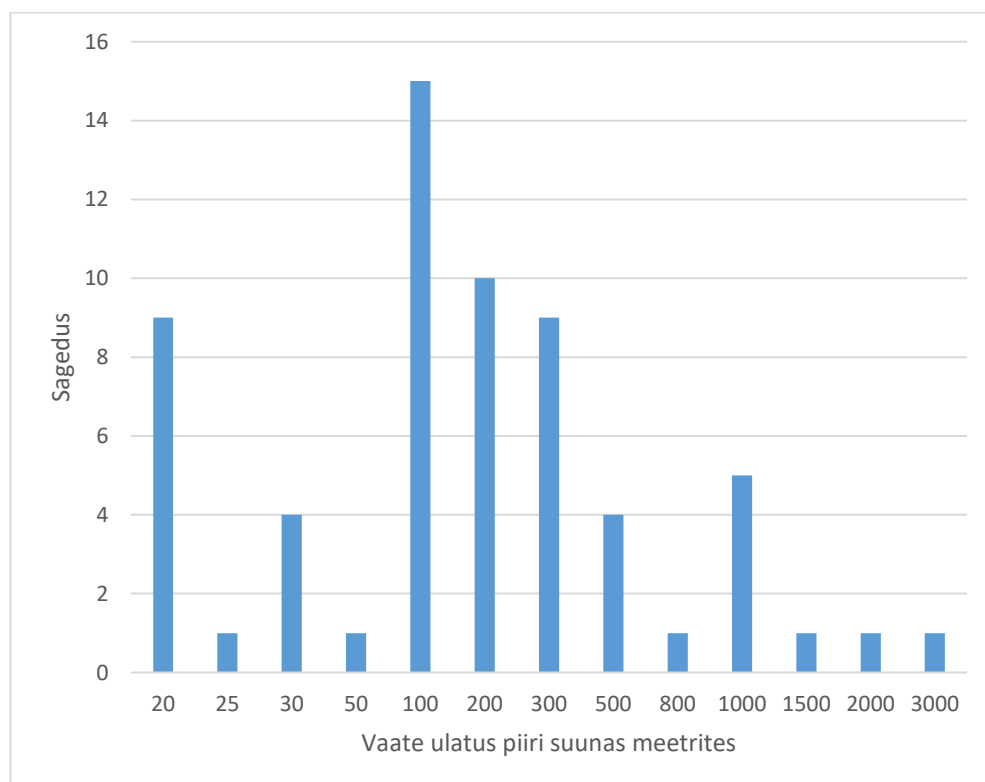
Suurimad metsamassiivid jäävad Saatsel piirivööndi lõiku ning lõunapoolsesse Luhamaa lõiku. Kõige suuremad põllumassiivid paiknevad Meremäe lõigus. Üheks oluliseimaks looduslikuks takistuseks Peipsi järve kõrval on Sosna piirkonna soomassiivid. Kõrgeim maastiku fragmenteeritus esineb Luhamaa piiripunkti ümbruses ning Meremäe külast lõunast ning idas.

Copernicuse CORINE Land Coveri kaartide põhjal võib väita, et valdavad maastikumuutused piirivööndis on seotud lageraietega. Perioodidel 2006–2012¹⁵, 2012–2018¹⁶ ei ole piirivööndis kasutusest väljalangenud põllumajanduslikus kasutuses maid. Maastikumuutused nimetatud perioodidel on olnud tingitud metsamajandusest, mille tulemusel on piirivööndis suurenenud maade osakaal, mis on klassifitseeritud kui üleminekulised metsaalad mineraalmaal ehk metsa noorendikud.

3.1.6. Maastike avatus

Maastike avatus on üks olulisemaid tegureid piiri valvamise juures. Parim maastik piiri valvamiseks see, mis pakub head nähtavust ja piirile lähenemise takistusi, näiteks mäed, sood või tiheda metsaga alad. Teisalt on oluline, et maastik oleks piisavalt hõlpsasti läbitav piirivalvele, et valvurid saaksid liikuda kiiresti ja efektiivselt. Parim maastik piiri valvamiseks on selline mille juurde pääseb piirivalvur kergesti, kus on hea nähtavus, ent mida on raske läbida tulles teiselt poolt piiri. Kohalik kogukond saab toimida piirivalvele tugivõrgustikuna, millest tulenevalt on oluline ka see, kas ja kuidas maastik soosib, et kohalikud elanikud saaksid märgata võimalikke ebaseaduslikke piiriületajaid.

Joonis 13. Vaate ulatus küsitletud majapidamiste juurest piiri suunas meetrites

¹⁵ [Keskonnaagentuur. 2012. Corine maakattekaart](#)

¹⁶ [Copernicus. 2022. CORINE Land Cover](#)

Küsitletud majapidamiste juurest hinnatuna jääb vaateulatus piiri suunas enamuses vahemikku 100–300 meetrit. Vaade piiri suunas on avatud, kas mööda teed, üle põllu või üle veekogu. Kõige lühemad vaateulatused, mida välitööde käigus nähti, olid tingitud majapidamise enda piiritlemisest kõrghaljastuse ja taradega. Keskmised ehk 100–300-meetrise vaateulatusega majapidamiste puhul oli tegu enamasti sumbküladega, kus vaade piiri suunas oli avatud üle põllu. 500 meetrit või kaugem vaateulatus oli tingitud enamasti vaatest üle mõne järve või jõeoru.

Tabel 6. Vene piiriäärsete teede lähistel asuvad külad

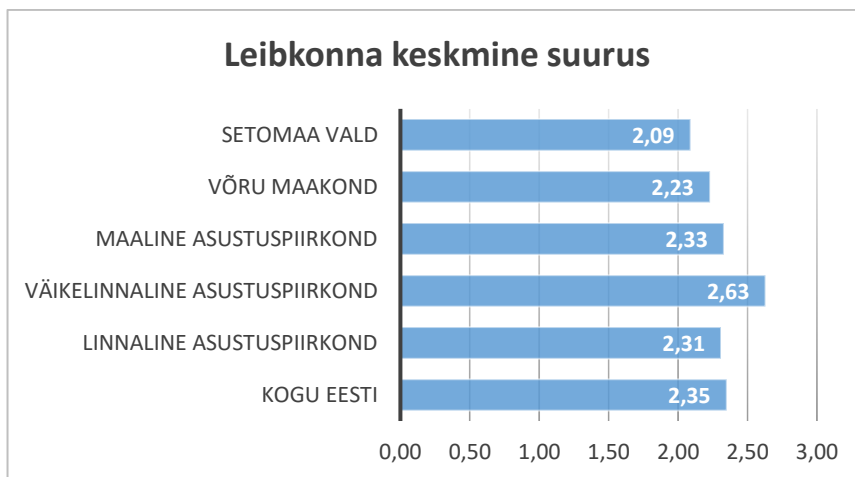
Küla	Asustus	Maastik	Piirivalve teed	Lähim kordon
Kostkova	asustatud	fragmenteeritud	teedega ääristatud	5 km
Lutepää (Saatse saabas)	hõredalt asustatud	metsane/suletud	teedega ääristatud	8 km
Sesniki	hõredalt asustatud	fragmenteeritud	teedega ääristatud	6 km
Perdaku ja Samarina	asustatud	fragmenteeritud	teedega ääristatud	5 km
Litvina ja Pattina	asustatud, hooajaline elanikkond	fragmenteeritud	teedega ääristatud	4 km
Voropi ja Rääptsova	väga hõredalt asustatud	metsane/suletud, Piusa jõgi loodusliku takistusena	piirivalve teedega ääristatud	14 km (Koidula piiripunktist 6 - 9 km)
Võmmorski	väga hõredalt asustatud, mahajäetud hooned, kõrge mitte-eestlaste osakaal	metsane/suletud	osaliselt ääristatud piirivalve teedega	2 km
Triginä	väga hõredalt asustatud, mahajäetud ja hooajalises kasutuses hooned,	avatud maastik	piirivalve teedega ääristatud	5 km
Tiirhanna	asustatud	avatud maastik	piirivalve teedega ääristatud	9 km
Vinski	asustatud	avatud maastik	piirivalve teedega ääristatud	12 km
Marinova ja Tiklasõ	väga hõredalt asustatud, mahajäetud hooned, kõrge mitte-eestlaste osakaal	fragmenteeritud	osaliselt ääristatud piirivalve teedega	14 km
Sirgova ja Kiislova	hõredalt asustatud/ mahajäetud või hooajalises kasutuses hooned	fragmenteeritud	osaliselt ääristatud piirivalve teedega	15 km
Tserebi	hõredalt asustatud	fragmenteeritud	osaliselt ääristatud piirivalve teedega	4 km
Mokra ja Lütä	hõredalt asustatud	fragmenteeritud	piirivalve teedega ääristatud	1 km
Toodsi	hõredalt asustatud	soine ja metsane maastik	osaliselt ääristatud piirivalve teedega	6 km
Kiviora	väga hõredalt asustatud, mahajäetud hooned	metsane/suletud maastik	piirivalve teedega ääristatud, väljaehitatud piiri osa	12 km
Parmu	väga hõredalt asustatud, mahajäetud hooned	suletud/metsane maastik, Pedetsi jõgi loodusliku takistusena	piirivalve teedega ääristatud, väljaehitatud piiri osa	20 km

Käesoleva uuringu lisa 5 on ortofotodega väljatoodud 17 piiriäärset küla, kus Venemaal paiknevad teed ulatuvad vahetult piirini. **Kõige kriitilisemad on antud aspektist külad, mis asuvad kordonitest kaugel, kus on hõre või puuduv asustus ning mis on maastiku poolest fragmenteeritud nagu näiteks Marinova ja Tiklasõ küla puhul.**

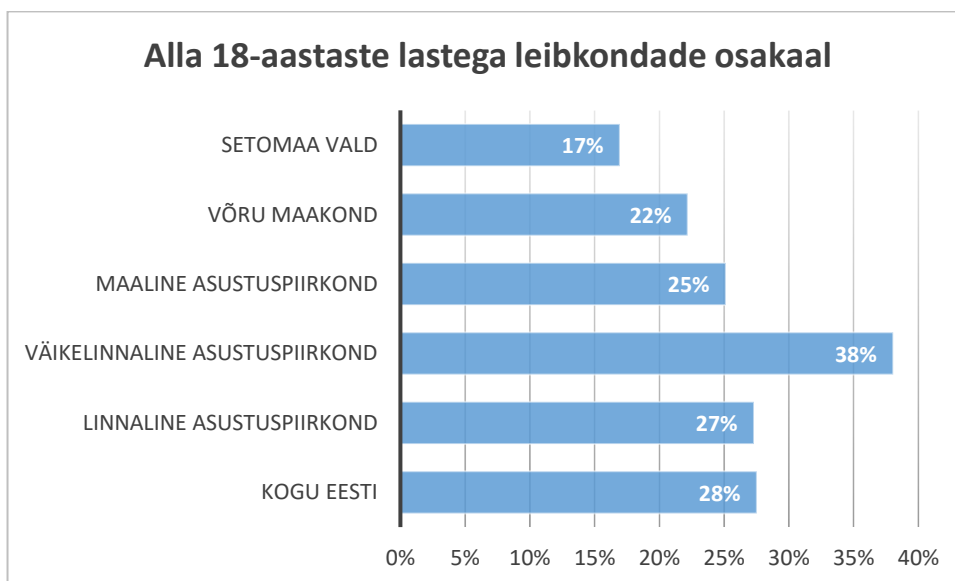
3.2. Piirkonna ja selle majapidamiste elujõud

3.2.1. Leibkonna suurus

Leibkondade suuruse ja struktuuri hindamiseks on võetud aluseks rahvaloenduse andmed Setomaa kohta. Setomaa vallast valdav osa jääb piirivööndisse ning Kagu-Eesti piirivööndisse jäävatest 99 külast ja ühest alevikust vaid kaks kuulub Võru valla ning viis Rõuge valla alla.

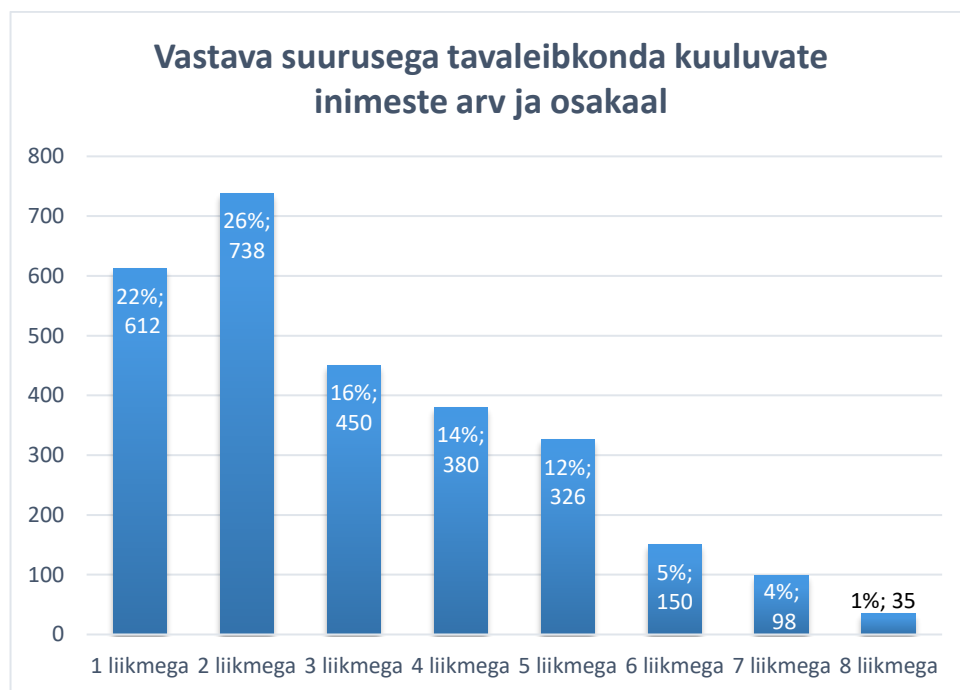
Joonis 14. Setomaa valla keskmine leibkonna suuruses võrdluses

Joonis 15. Alla 18-aastaste lastega leibkondade osakaal

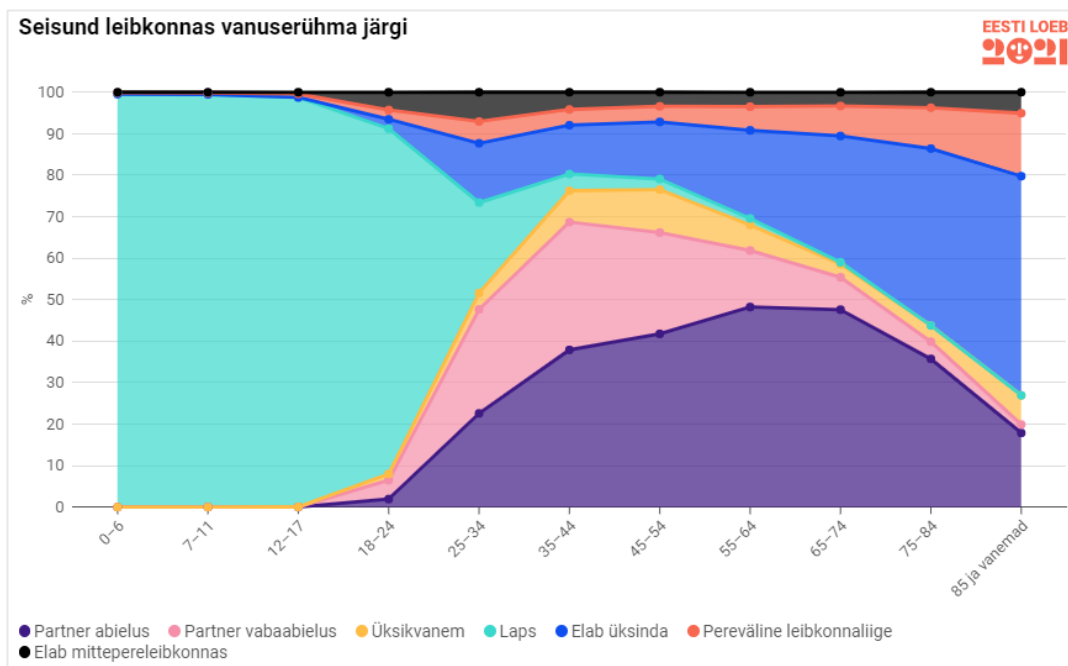
Setomaa vallas elas 2021. aasta seisuga 1333 leibkonda. Leibkonna keskmiseks suuruseks on 2,1 inimest ning alla 18. aastaste lastega leibkondi oli kokku 226. Keskmise leibkonna suuruse osas jääb Setomaa alla nii Eesti keskmisele kui ka Võru maakonna keskmisele.

Setomaa valla rahvastikku iseloomustab kõrgem keskmine vanus ja suurem 50+ vanusegrupp. See peegeldub ka leibkondade struktuuris, kus alla 18-aastaseid lapsi on vaid 17% juhtudest. Võrreldes ülejäänud Eestiga on siin proportsionaalselt suurem ühe- ja kaheliikmeliste leibkondade arv. Eestis on 16% üheliikmelisi leibkondi, Setomaal 22%; kaheliikmelisi leibkondi on Eestis 23%, Setomaal 26%. Kolme ja neljaliikmeliste leibkondade osakaal on Eestis keskmiselt vastavalt 18% ja 21%.

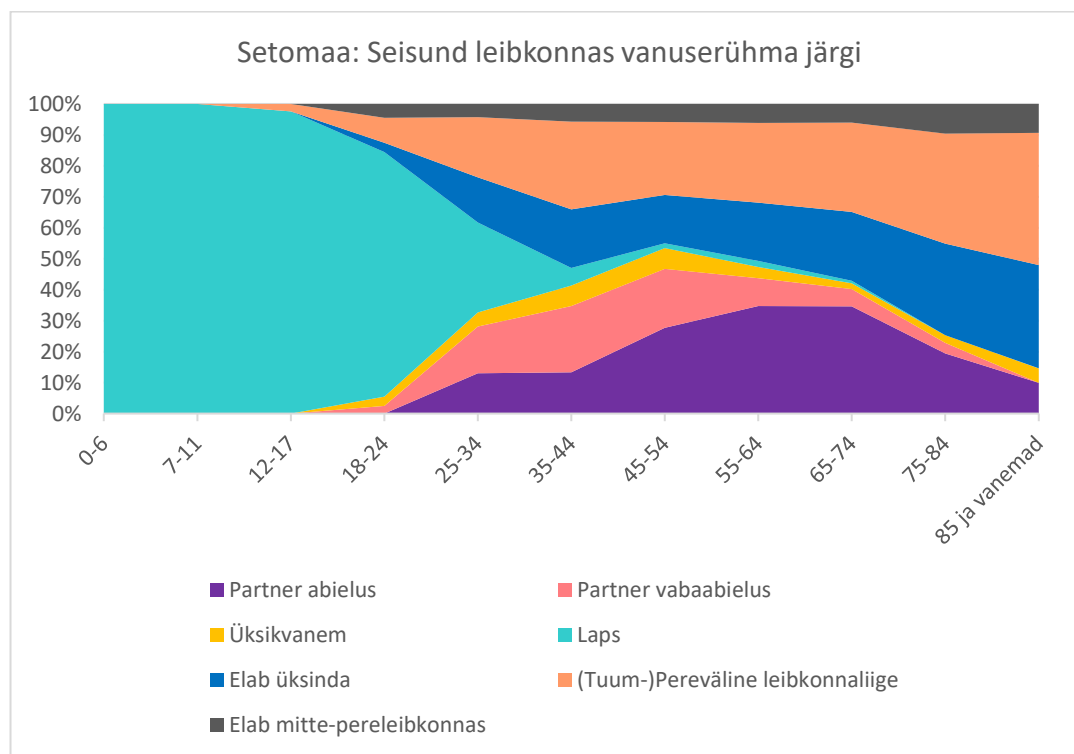

Joonis 16. Setomaa valla vastava suurusega leibkonda kuuluvate inimeste arv ja osakaal

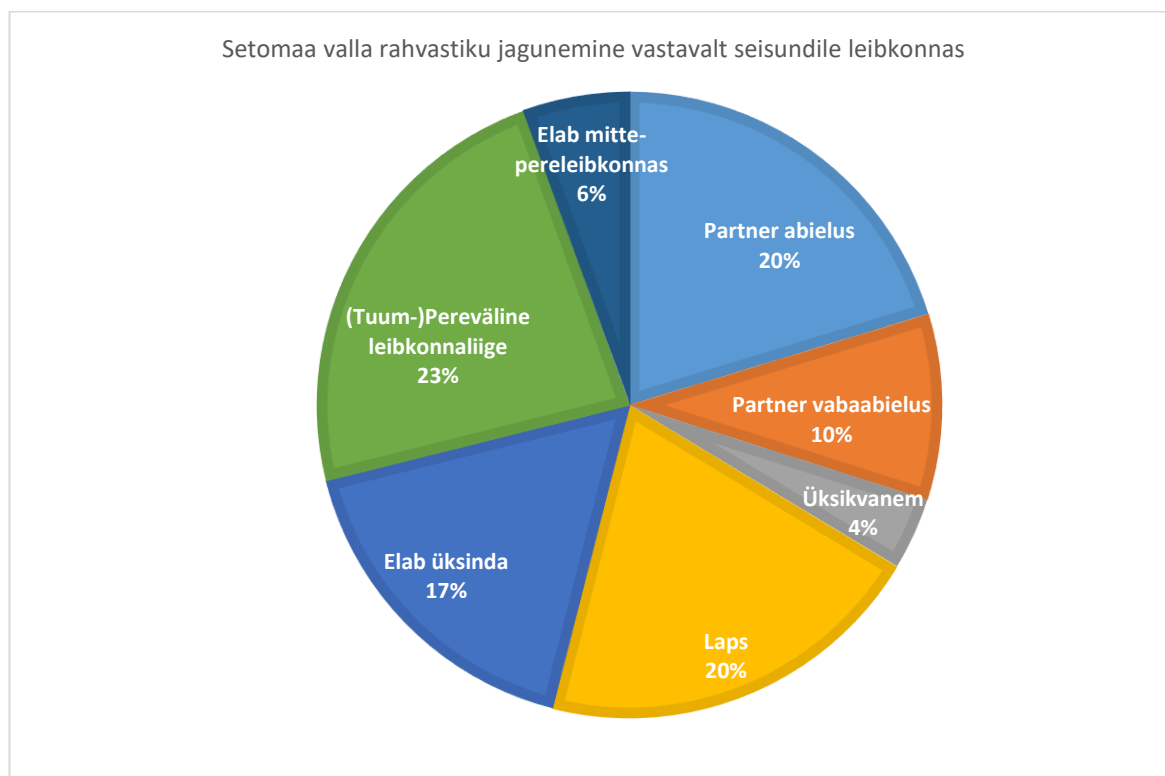
Joonis 17. Kogu Eesti rahvastiku seisund leibkonnas vanuserühma järgi¹⁷

Joonis 18. Setomaa valla rahvastiku seisund leibkonnas vanuserühma järgi

¹⁷ Statistikaamet, 2022. Rahvaloendus 2021. Leibkonnad ja perekonnad

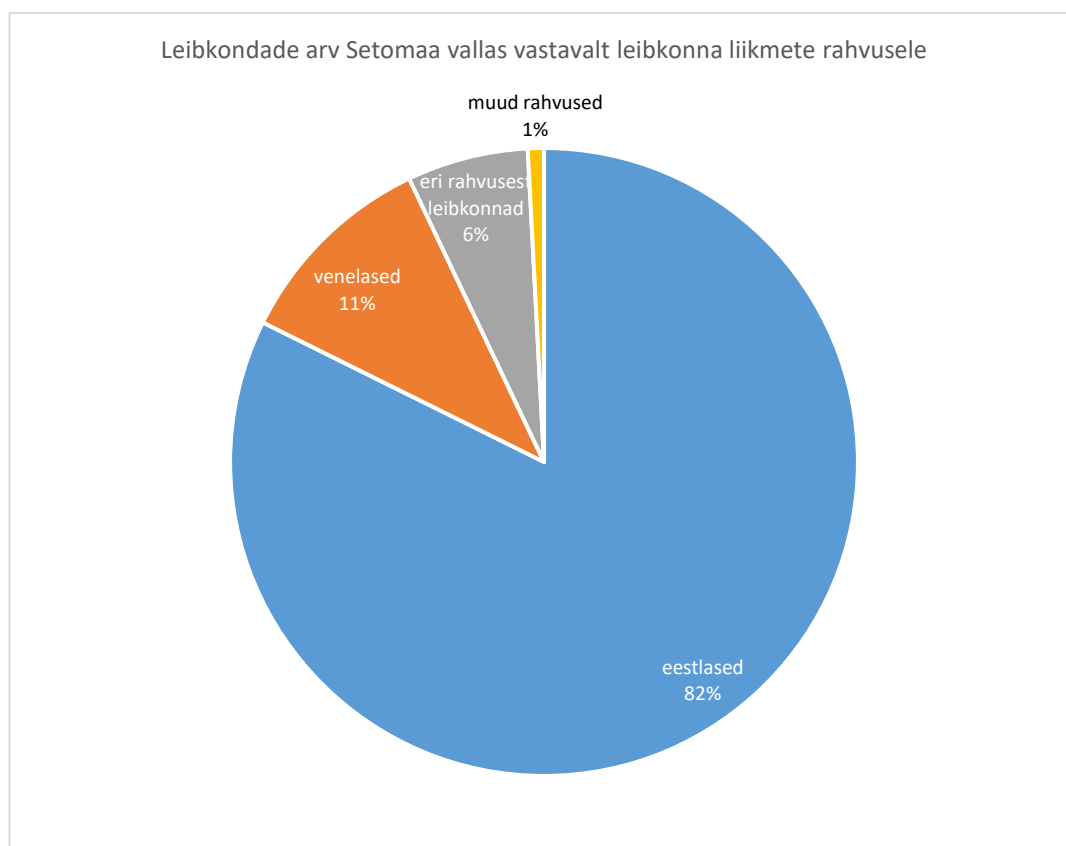
Kogu Eesti ja Setomaa leibkondadesse kuuluvate isikute vanusrühmaline võrdlus toob esile Setomaa laste pikemaajalise kooselu vanematega ning suurema põlvkonnaüleste leibkondade osatähtsuse Setomaal.

Joonis 19. Setomaa valla rahvastiku jagunemine vastavalt seisundile leibkonnas¹⁸

Setomaa valla leibkondadest on märkimisväärne osa ehk 6% eri rahvusest leibkonnad. Kui eestlaste tavaleibkondade suurus on keskmiselt 2,1, siis sellest oluliselt väiksemad on vene leibkonnad keskmiselt 1,5 liikmega ning suuremad eri rahvusest leibkonnad, mis on keskmiselt 3,3 liikmega.

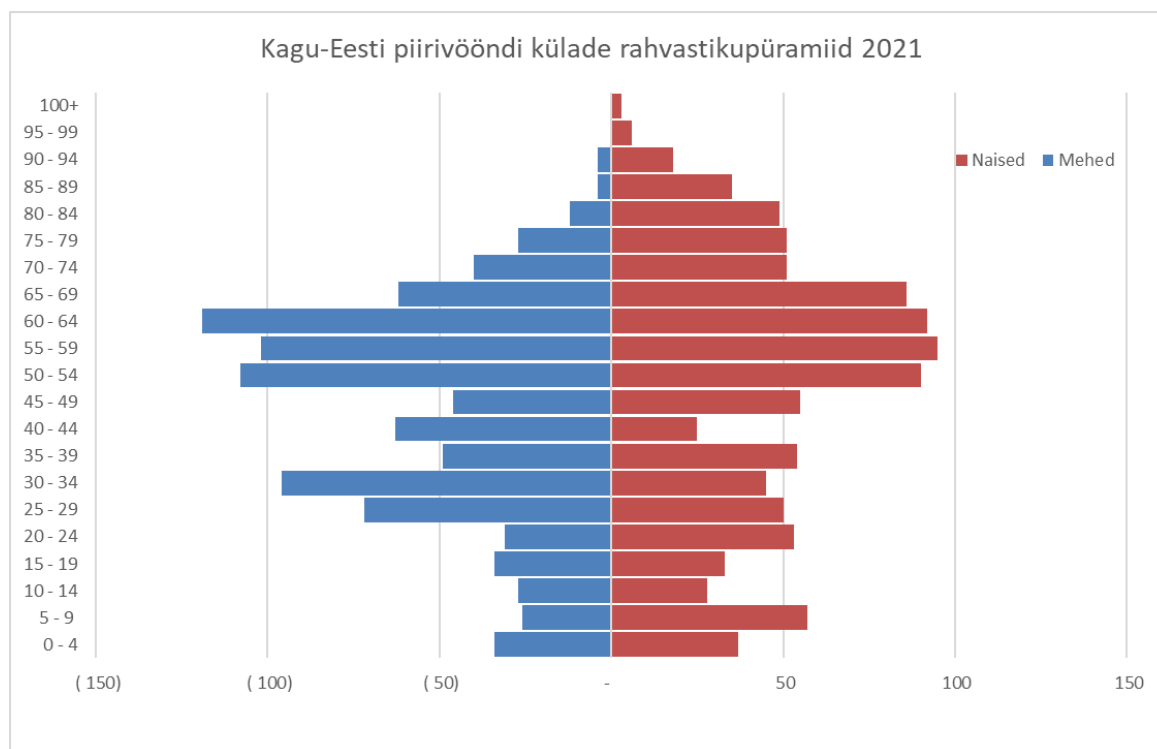
¹⁸ "Elab üksinda" ja üheliikeliste tavaleibkondade osakaal erinevad tulenevalt asjaolust, et tavaleibkondadesse ei arvestata tuumpereväliseid inimesi. Mõlemal juhul on üksi elavate inimeste absoluutarv sama ehk 612

Joonis 20. Leibkondade arv Setomaa vallas vastavalt leibkonna liikmete rahvusele

3.2.2. Vanuseline struktuur

Kagu-Eesti piirivööndis esineb üks tugevamaid rahvastiku vähenemise ja vananemise trende kogu Eesti riigis. Piirkonnas on madal noorte osakaal. Rahvastikupüramiidi alusel (joonis 21) on täheldatav, et piirkonnas esineb ka noorte naiste suurem väljaränne, mistõttu esineb ka niinimetatud **“pruudipõua” situatsioon**. Piirkonnas on umbes 2 korda vähem naisi vanuses 25–35 kui samas vanuses mehi. Piirivööndi vanusstruktuuri iseloomustab **väga suur 50–65-aastaste vanusegrupi ülesindatus**. Balansist väljas vanusstruktuur ja sooline tasakaal rahvastikus tähendavad, et piirkonna rahvastiku loomulik taastevõime on kehv.

Joonis 21. Piirivööndi elanike rahvastikupüramiid

2021. aasta rahvaloenduse andmetel elas kogu Kagu-Eesti piirivööndis 31% vähem inimesi võrreldes 2000. aasta rahvaloendusega. Piirkondlikus lõikes on toimunud võrreldes sajandivahetusega **suurim rahvastiku kahanemine Luhamaa kandis**, kus elab kolmandiku võrra vähem inimesi kui veel 20 aastat tagasi. Aeglaseim rahvastiku kahanemine on olnud Sosna piirkonnas.

Tabel 7. Rahvastikumuutus Kagu-Eesti piirivööndi lõikudes perioodil 2000–2021

Piirivööndi lõik	2000. aasta rahvastik	2016. aasta rahvastik	2021. aasta rahvastik	Muutus 2000-2021	Muutuse %
Sosna ja Lüübnitsa	520	440	400	-120	-23%
Värska	570	510	410	-160	-28%
Saatse	330	240	230	-100	-30%
Meremäe	790	690	620	-170	-22%
Luhamaa	290	220	190	-100	-34%
Kagu-Eesti piirivöönd tervikuna	2500	2100	1850	-650	-26%

Võrreldes 20 aasta taguse ajaga on piirkonnas vähenenud peamiselt noorte osakaal. Kui veel 2000. aastal esines tasakaal alaealiste ja pensioniealiste vahel, siis 2021. aastaks oli 10% võrra kasvanud pensioniealiste osakaal rahvastikus ning langenud alaealiste osakaal 9% võrra. Antud trend, et piirkonnas kasvab vanemaealiste osakaal jätkub vähemalt kuni järgmised 15 aastat tulenevalt asjaolust, et piirkonna elanikest kõige olulisema osa moodustavad vanemas tööeas inimesed, kes jõuavad lähima 15 aasta jooksul pensionikka. Kagu-Eesti piirivöönd on oma rahvastiku osas üks kõige kiirema vähenemise ja vananemisega piirkondi Eestis.

Tabel 8. Kagu-Eesti piirivööndi elanike vanusegruppide osakaalude muutus 2000-2021 võrdluses teiste Eesti piirkondadega

Kagu-Eesti piirivöönd	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
Vanusegrupp 0-17 (% piirivööndis)	22%	15%	13%	-9%
Vanusegrupp 18-64 (% piirivööndis)	53%	60%	63%	10%
Vanusegrupp 65 ja vanemad (% piirivööndis)	25%	24%	24%	-1%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-26%

Kogu Eesti	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	23%	18%	19%	-3%
18-64 %	62%	64%	60%	-2%
65 ja vanemad %	15%	18%	20%	5%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-3%

Linnaline asustuspiirkond	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	21%	17%	19%	-2%
18-64 %	65%	66%	61%	-4%
65 ja vanemad %	13%	14%	16%	3%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-2%

Väikelinnaline asustuspiirkond	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	26%	23%	25%	-1%
18-64 %	62%	63%	59%	-2%
65 ja vanemad %	13%	14%	16%	3%
Rahvastiku kasv (protsentides)				43%

Maaline asustuspiirkond	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	25%	19%	19%	-6%
18-64 %	58%	61%	59%	1%
65 ja vanemad %	17%	20%	22%	5%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-14%

Lõuna-Eesti linnaline asustuspiirkond	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	22%	18%	20%	-2%
18-64 %	63%	65%	60%	-3%
65 ja vanemad %	15%	17%	20%	5%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-10%

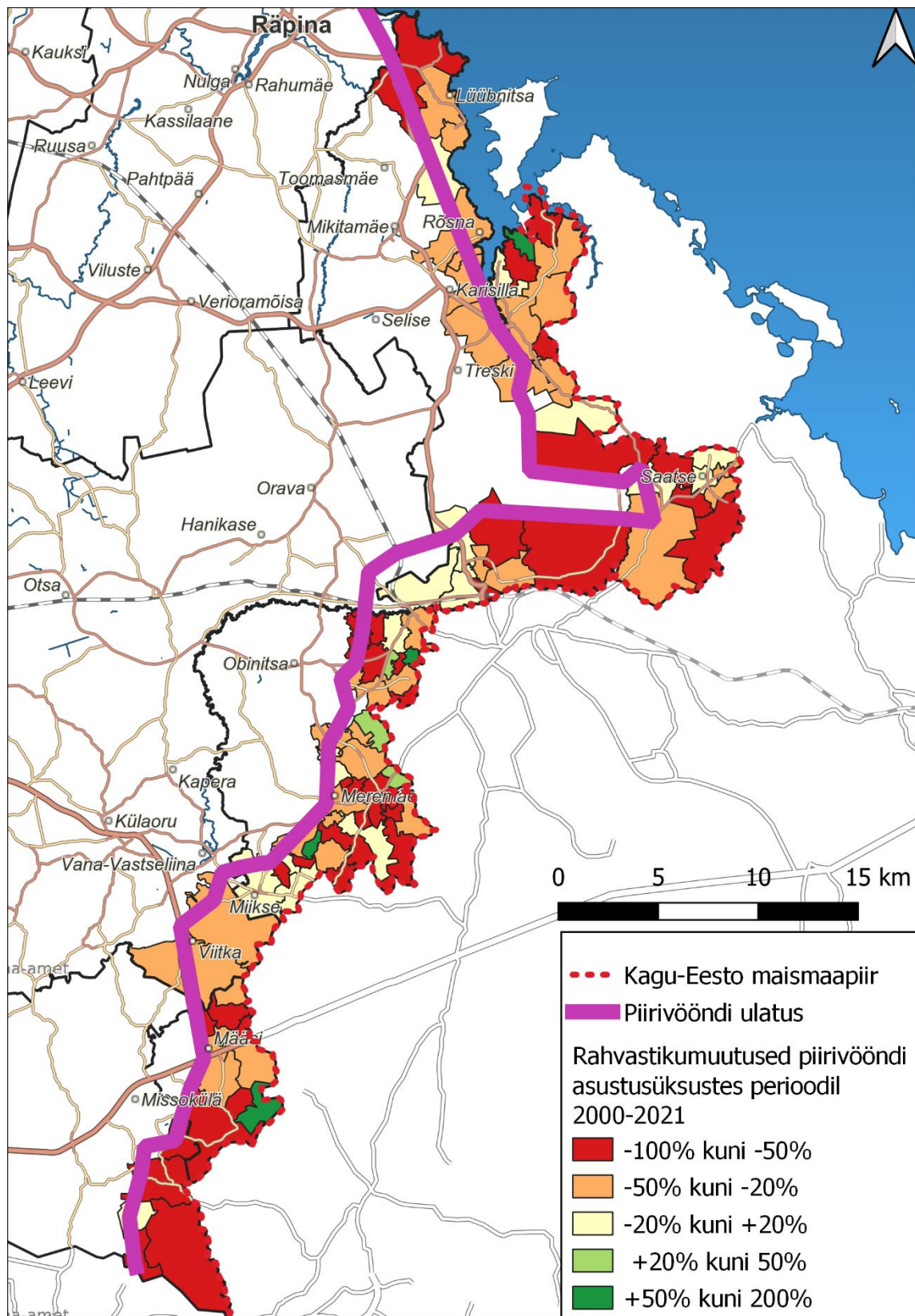
Lõuna-Eesti maaline asustuspiirkond	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	25%	19%	19%	-7%
18-64 %	57%	60%	59%	2%
65 ja vanemad %	18%	21%	23%	5%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-18%

VÕRU MAAKOND	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	25%	18%	17%	-7%
18-64 %	57%	60%	60%	3%
65 ja vanemad %	19%	21%	23%	4%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-21%

Võru maakond: linnaline asustuspiirkond	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	24%	19%	18%	-6%
18-64 %	60%	61%	58%	-2%
65 ja vanemad %	16%	20%	23%	8%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-20%

Võru maakond: maaline asustuspiirkond	2000	2011	2021	2000-2021 muutus protsendipunktides
0-17 %	25%	18%	17%	-8%
18-64 %	55%	60%	60%	5%
65 ja vanemad %	21%	22%	23%	2%
Rahvastiku vähenemine (protsentides)				-22%

Võrreldes 2000. aastaga on rahvastik kasvanud vaid mõnedes üksikutes küldes, mis ei paikne piirivööndis kindla mustri alusel. Sellisteks küladeks on **Toodsi, Maaslova, Popovitsa, Teterüvä, Tiirhanna, Ermakova, Vinski, Lutepää, Saatse** ja **Laossina**. Kõige tugevama rahvastiku vähenemisega on seevastu olnud Luhamaa lõunapoolsed külad ning Meremäe küla ümbrus.

Joonis 22. Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksuste rahvastikumuutused perioodil 2000–2021

3.2.3. Rahvastikuarengud ja -prognoos

Enamjaolt on rahvastikupronoosid koostatud arvestades kolme võimalikku arenguteed: baasstsenaarium, optimistlik ja pessimistlik.

Baasstsenaarium – prognoosi stsenaarium, mis arvestab rahvastiku suletuna ning ilma rändeta ning mille puhul eeldatakse loomuliku iibe püsimisega tänasel tasemel.

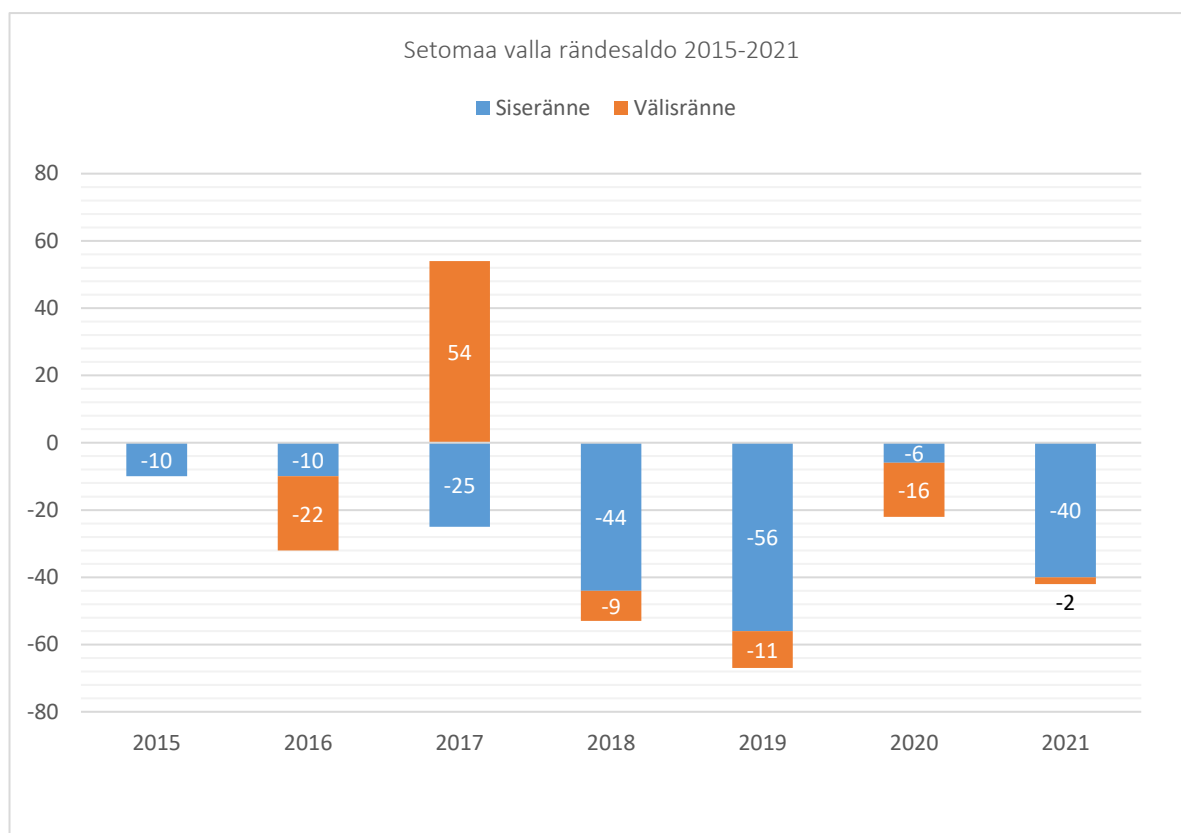
Optimistlik stsenaarium – prognoosi stsenaarium, mille puhul on võetud eelduseks optimistlikud loomuliku iibe ning rände näitajad.

Pessimistlik stsenaarium – prognoosi stsenaarium, mille puhul on võetud eelduseks pessimistlikud loomuliku iibe ning rände näitajad.

libe- ja rändenäitajate puhul lähtuti sellest, et kogu piirivööndi demograafilised näitajad jäid proportsionaalselt samaväärseteks kogu Setomaa valla rahvastikuprotsessidest. Prognoosi baas- ehk lähteaastaks on 2022. aasta. Prognoosi koostamisel on kasutatud vanusnihke meetodid ning selleks vajalikku tarkvara Spectrum 6.19. Vanusnihke meetodil tehtud prognooside puhul tuuakse välja rahvastiku moodustavate aastakäikude suuruse samm-sammuline teisendumine ühest kalendriaastast teise. Igal aasta lisatakse uus sünniaastakäik vastavalt sünnituseas naiste põlvkonna suurusele ning käesoleva perioodi sünnituskäitumisele ehk mis vanuses ja mitu last otsustatakse saada. Vanemate aastakäikude suurust arvestatakse vastavalt keskmisele oodatavale elueale.

Rahvaarvu muutumise teguriteks on ränne ja loomulik iive. Loomulik iive näitab aasta jooksul sündinute ja surnute arvu vahet. Rände puhul on tegemist elukohavahetusega, mis välisrände puhul ületab riigipiire ning siserände puhul leiab aset riigisisest asustusüksuste vahel. Setomaa vallas oli perioodil 2015–2021 rändesaldo negatiivne. Vaid 2017. aastal oli rändesaldo positiivne, mis tulenes antud aastal esinenud välisrändest piirkonda. Fookusgrupi intervjuus piirkonna võtmeisikutega toodi välja, et tegu on tõenäoliselt vene uussissirändajatega, kelle huviks on saada läbi kinnisvara omamise Eestis kergemini Schengeni viisat.

Perioodil 2015–2021 oli Setomaa valla rändesaldo 32 inimese võrra miinuses. Antud prognoosi puhul on võetud pessimistliku väljarände stsenaarium eelduseks, et piirivööndist kolib ära iga-aastaselt 18 inimest. Optimistliku stsenaariumi puhul on eelduseks, et piirkonda kolib keskmiselt iga aasta 16,5 inimest juurde.

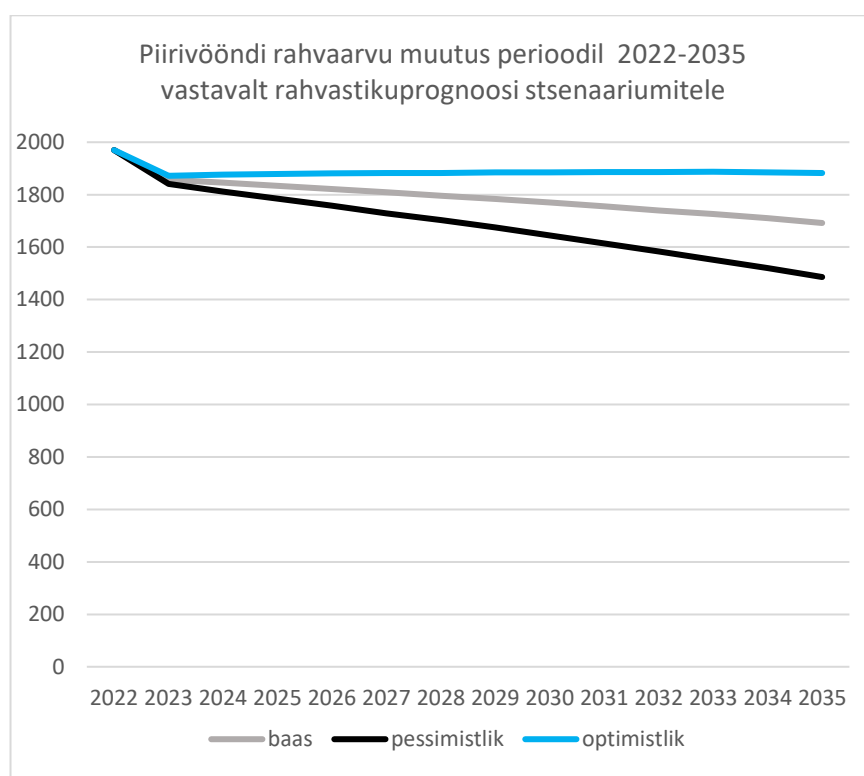
Joonis 23. Setomaa valla rändesaldo 2015–2021

Rahvaarvu muutumise teguriteks on rände kõrval ka loomulik iive. Loomulik iive näitab aasta jooksul sündinute ja surnute arvu vahet. Positiivse loomuliku iibe puhul valitseb sündide ülekaal, negatiivse iibe puhul surmade ülekaal. Setomaa vallas ning haldusreformi eelsetes üksustes oli iive perioodil 2010–2021 läbivalt negatiivne jäädes vahemikku -11 kuni -63.

Tabel 9. Sünnid, surmad ja iive haldusreformi eelsest Meremäe, Mikitamäe ja Värskla valdadest aastatel 2008–2016 ning Setomaa vallas 2017–2021¹⁹

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Sünnid	20	40	34	17	27	26	40	23	30	22	29	30
Surmad	67	66	75	80	64	56	51	65	66	62	68	90
live	-47	-26	-41	-63	-37	-30	-11	-42	-36	-40	-39	-60

Joonis 24. Piirivööndi rahvaarvu muutus perioodil 2022–2035 vastavalt rahvastikuprognosi stsenaariumitele

Kõigi prognoosi stsenaariumite kohaselt rahvaarv piirkonnas väheneb ning nende puhul erineb vaid vähenemise kiirus. Piirkonna rahvastikku kahanemist suudaks pidurdada ning stabiliseerida vaid optimistliku stsenaariumi sissetuudega 16,5 inimese võrra aastas. Optimistliku stsenaariumi korral püsiks piirivööndi rahvastik 1880 inimese juures (-4%), baasstsenaariumi korral langeks see 1692 peale (-14%) ning pessimistliku stsenaariumi korral elaks aastaks 2035 piirivööndis vaid 1486 inimest (-25%).

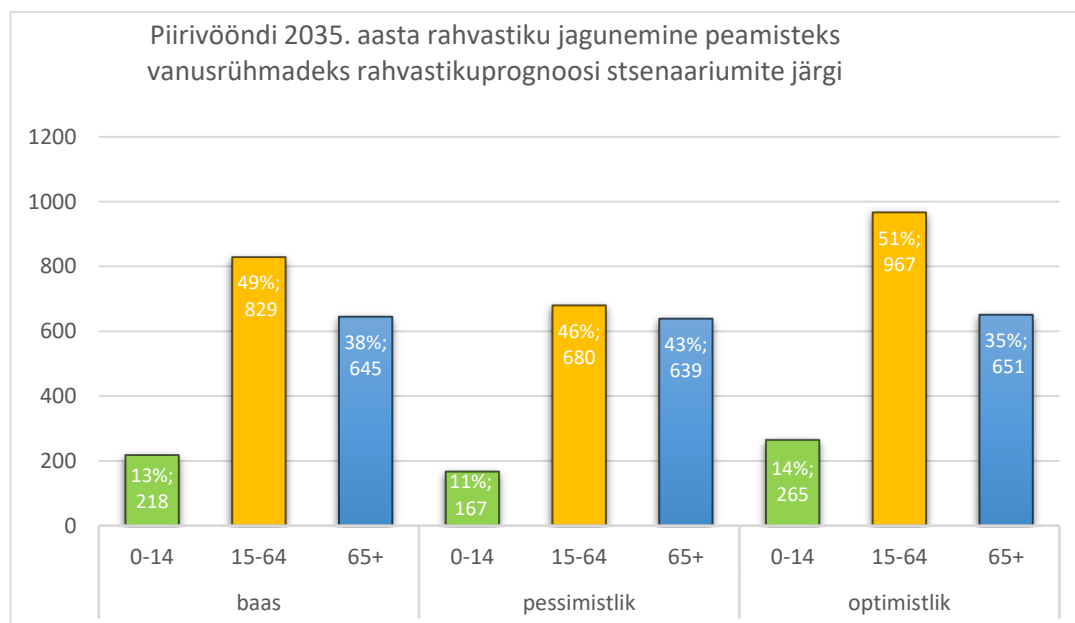
Baasstsenaariumi, mis arvestab rahvastiku suletuna ehk ilma rändeta näitab piirkonna rahvastiku jätkusuutlikkust ehk sisemist taastevõimet. Baasstsenaariumi juures prognoositakse ainult sündimuse ja suremusega seotuid rahvastikuarenguid. Baasstsenaariumist tulenevalt on võimalik prognoosida,

¹⁹ [Setomaa valla arengukava 2022-2031](#)

et piirivööndi rahvastik vananeb olulisel määral veelgi. 2035. aastaks kahaneb tööeline elanikkond piirivööndis ca kolmandiku ehk 37% võrra võrreldes 2022. aastaga. Baasstsenaariumi kohaselt kasvab pensioniealiste hulk 44% võrreldes tänasega.

Piirivööndi oluliseks väljakutseks tulevikus saab olema vähenev tulubaas, millega tuleb arvestada pikemaajaliste investeeringute teostamisel. Kõigi stsenaariumite korral kasvab pensioniealiste osakaal piirivööndis ja sellest tulenevalt ka surve sotsiaalsüsteemile. **Tänaste trendide jätkudes puudub tõenäoliselt rahvastiku vähenemine ja väljaränne tugevamalt Meremäe ja Luhamaa piirivööndi löike.**

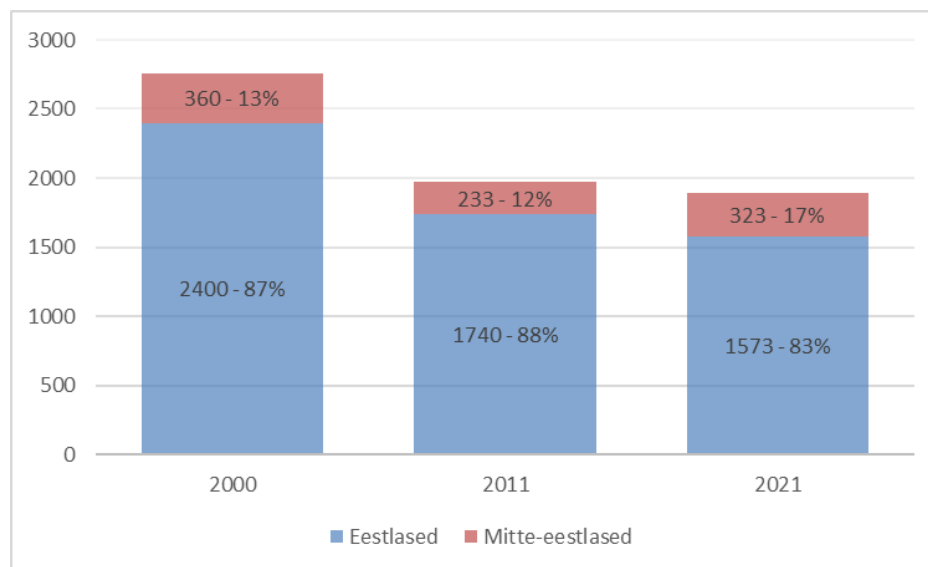
Joonis 25. Piirivööndi 2035. aasta rahvastiku jagunemine peamisteks vanusrühmadeks rahvastikuprognosi stsenaariumite järgi

Erinevate rahvastikuprognoside rände komponendi mõju avaldub tööeliste rühma suuruse näol tulenevalt asjaolust, et reeglina omavad tööelised võimalust ja soovi oma elukohta muuta. Sellest tulenevalt mõjutab ränne piirivööndisse ning sealt ära olulisel määral, milliseks kujuneb piirivööndi tööeline elanikkond. Vähemal määral mõjutab ränne kuni neljateist aastaste hulka ning minimaalselt pensioniealiste hulka. Välisrände ebakonstantsuse tõttu ei ole võimalik hetkel prognoosida täielikult muukeelsete kasvu, ent muukeelse elanikkonna osakaalu kasv võib olla mõjutatud tulevikus eestikeelse elanikkonna suuremast väljarändest.

3.2.4. Rahvuslik koosseis

Kagu-Eesti piirivööndile on omane kõrgem muust rahvusest elanike osakaal võrreldes ülejäänud Võru maakonnaga. 2021. aasta seisuga elas Võru maakonnas 94,9% eestlasi, seevastu kogu Setomaa vallas 86,6% eestlasi ning piirivööndis 83% eestlasi. Piirivööndis on võrreldes 2000. aastaga vähenenud nii eestlaste arv kui ka osakaal rahvastikust. Selle põhjuseks on peamiselt eestlaste

negatiivne iive ja negatiivne rändesaldo Kagu-Eesti piirivööndis. Teisalt on põhjuseks muulaste väiksem väljaränne ja suurem sisseränne alates 2011. aastast.

Joonis 26. Piirivööndi elanikud rahvuse järgi 2000–2021^{20,21}

Kõrgeimad mitte-eestlaste osakaalud piirkonnas on Lüübnitsa ja Meremäe piirkonnas, mis tuleneb suures jaos ajalooliste vene külade olemasolust neis piirkondades. Ajaloolisteks vene küladeks on nimetatud Beresje, Lüübnitsa, Tiklasõ ja Tuulova küla. **Kõigist piiriäärsetest mitte-eestlastest on üle 75% asukohaga Savimäe, Kriiva, Kusnetsova, Lütä, Marinova, Teterüvä, Tiklasõ, Toodsi, Vaartsi, Voropi, Lüübnitsa, Võmmorski ja Beresje külas.** Peamiselt paiknevad need külad neljas kobaras koos: Beresje, Lüübnitsa ja Võõpsu kant; Koidula piiripunkti ümbrus; Marinova ja Tiklasõ kant Meremäest idas; Lütä ja Kriiva kant Luhamaa piiripunkti lõunas. Suurem mitte-eestlaste osakaal piiripunktide ümbruses võib olla tingitud soovist hõlpsamini ja tihedamini piiri ületada.

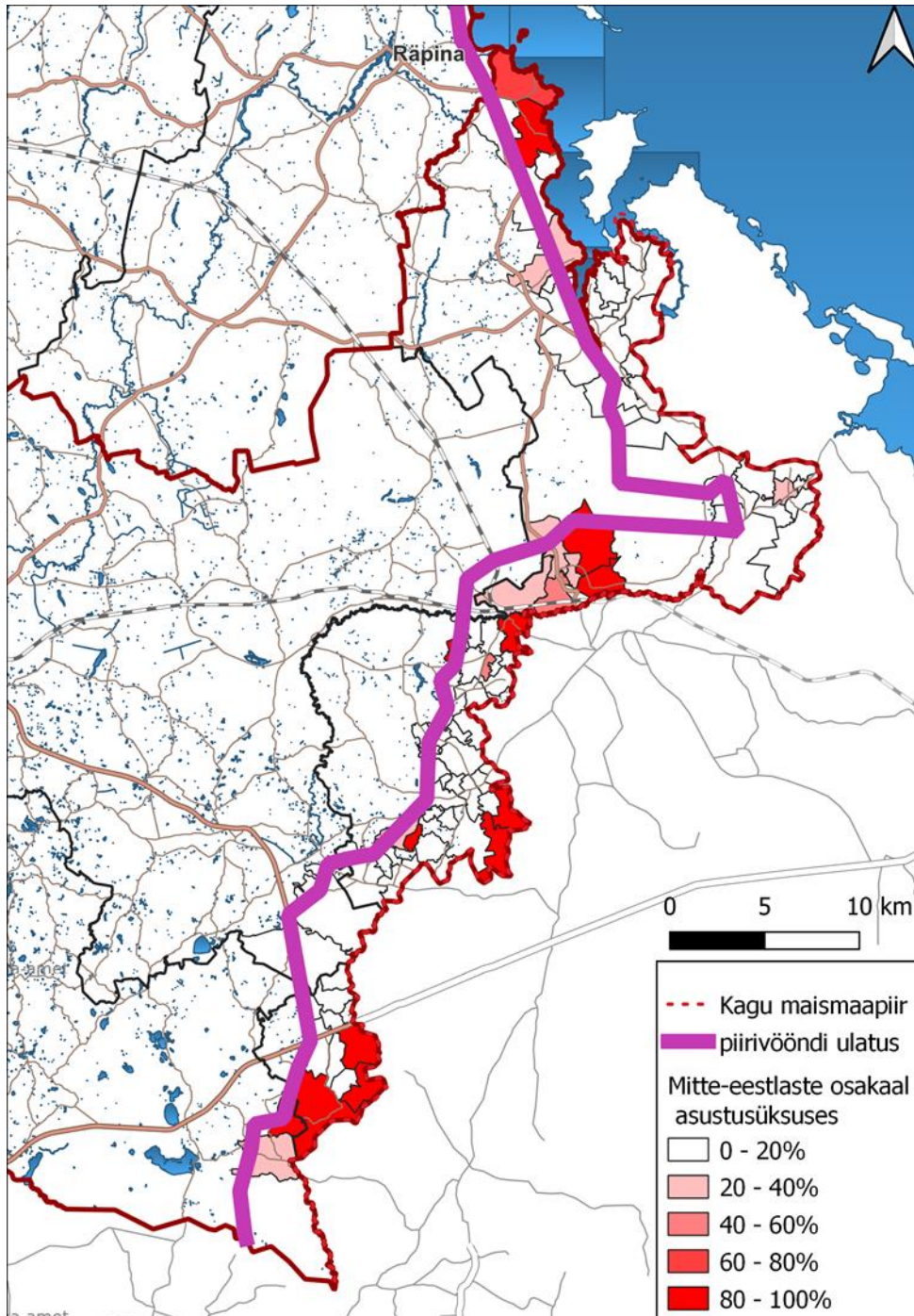
Tabel 10. Piirivööndi lõikude rahvuslik koosseis

Piirivööndi lõik	Rahvaarv 2021	Eestlaste arv 2021	Mitte-eestlased arv 2021	Mitte-eestlaste osakaal
Lüübnitsa	291	201	90	30,93%
Sosna	166	152	14	8,43%
Värska	414	372	42	10,14%
Saatse	240	200	40	16,67%

²⁰ Statistikaamet. 2022. [Rahvaloendus](#)

²¹ Käesolevas uuringus on setosid käsitletud kui eestlaste etnilist rühma sarnaselt üleriigilistele rahvaloendustele. Rahvaloenduse andmetes ei eristata setosid erineva rahvusena. 2021. aasta rahvaloenduse andmetel valdab seto murret 79% Setomaa elanikest.

Meremäe	576	466	110	19,10%
Luhamaa	209	182	27	12,92%
Kokku	1896	1573	323	17,04%

Joonis 27. Mitte-eestlaste osakaal Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksustes

Võrreldes 2000. aasta rahvaloendusega on mitte-eestlaste osakaal enim kasvanud Saatses piirkonnas. See on osaliselt seletatav Saatses hooldekodu kaudu, mille teenindavaks tööjõuks on tänaseks

peamiselt mitte-eestlased. Teisalt on Saatse lõigus, Koidula piiripunkti lähistel, Vaartsi ja Voropi külast võrreldes 2000. aastaga lahkunud eestlased ning asemele kolinud mitte-eestlased. **Meremäe lõigus on kas täielikult või enamuses asendunud eestlastest elanikkond mitte-eestlastega Teterüvä ja Kusnetsova külas ning Luhamaal Lütä ja Savimäe külades.**

Tabel 11. Mitte-eestlaste osakaalu muutus piirivööndi lõikude rahvastikus perioodil 2000–2021

Piirivööndi lõik	Mitte-eestlaste osakaal 2000	Mitte-eestlaste osakaal 2011	Mitte-eestlaste osakaal 2021	Muutus protsendipunktides 2000–2021
Lüübnitsa	31,79%	35,83%	30,93%	-0,86%
Sosna	3,33%	5,70%	8,43%	+5,10%
Värskas	4,76%	4,48%	10,14%	+5,38%
Saatse	4,45%	9,50%	16,67%	+12,22%
Meremäe	13,59%	13,56%	19,10%	+5,51%
Luhamaa	11,86%	8,57%	12,92%	+1,06%
Kokku	12,79%	12,82%	17,04%	+4,25%

3.2.5. Haridustase

Piirkonna haridustasemete jaotus kui majandusliku elujõu näitaja on Setomaa vallas võrreldav kogu Eesti maaliste piirkondade ning kogu Võru maakonna maalise piirkonna elanikkonnaga. Selle otsene põhjus on kõrghariduse omandamisega seotud noorte kolimine ning kõrgharidust eeldavate töökohtade olemasolu piirkonnas. Setomaal ja piirivööndil kui peamiselt primaarsektori töökohti omaval piirkonnal esineb vähem kõrgharidust eeldavaid töökohti. Piirivööndis elavate kõrgharitud elanikud teevad suures osa kaugtööd või pendeldavad regulaarselt suuremasse keskusesse, Värskasse või Võrru.

Tabel 12. Piirkondlikud rahvastiku haridustasemete kooseisud

	Põhi- haridus või madala m %	Keskharidus või kutseharidus keskhariduse baasil %	Kõrgharidus või keskeriharidus keskhariduse baasil %	Keskeri- haridus keskhariduse baasil %	Bakalaureus või sellega võrdsustatud, rakendus- kõrgharidus %	Magister või sellega võrdsustatud %	Doktor või sellega võrdsustatud %	Haridus- tase teadmat a %
Kogu Eesti	14,3%	30,8%	26,6%	6,0%	6,5%	13,6%	0,6%	1,6%
Linnaline asustus- piirkond	10,9%	28,7%	29,4%	6,5%	7,0%	15,2%	0,8%	1,6%
Maaline asustus- piirkond	22,4%	36,3%	19,8%	5,1%	5,1%	9,4%	0,3%	1,6%
Võru maakond: linnaline asustus- piirkond	16,5%	38,0%	21,9%	6,2%	5,6%	9,9%	0,1%	1,7%
Võru maakond: maaline asustus- piirkond	22,5%	40,3%	17,6%	4,3%	4,8%	8,3%	0,2%	2,0%
Setomaa vald	22,6%	38,7%	18,1%	4,8%	5,1%	7,9%	0,2%	2,5%

3.2.6. Sissetulekud

Ehkki sissetulekud piirivööndis jäävad alla Eesti keskmisele, siis ei ilmne selget geograafilist seaduspärasust, et Kagu-Eesti piirivööndi elanike sissetulekud oleksid suurema ääremaalisuse tõttu märkimisväärselt madalamad kui teistes võrreldavates Eesti maapiirkondades. Setomaa inimeste sissetulekud jäävad siiski 2021. aasta seisuga 298€ ehk 27% alla Eesti keskmise, mida kergitab valdavalt Põhja-Eesti. Teisalt on ka palgakasvu tempo olnud Setomaal 6% võrra aeglasem möödunud viie aasta jooksul kui kogu riigi peale kokku.

Tabel 13. Palgatöötaja kuu keskmine brutotulu piirkondade ja Võrumaa valdade lõikes

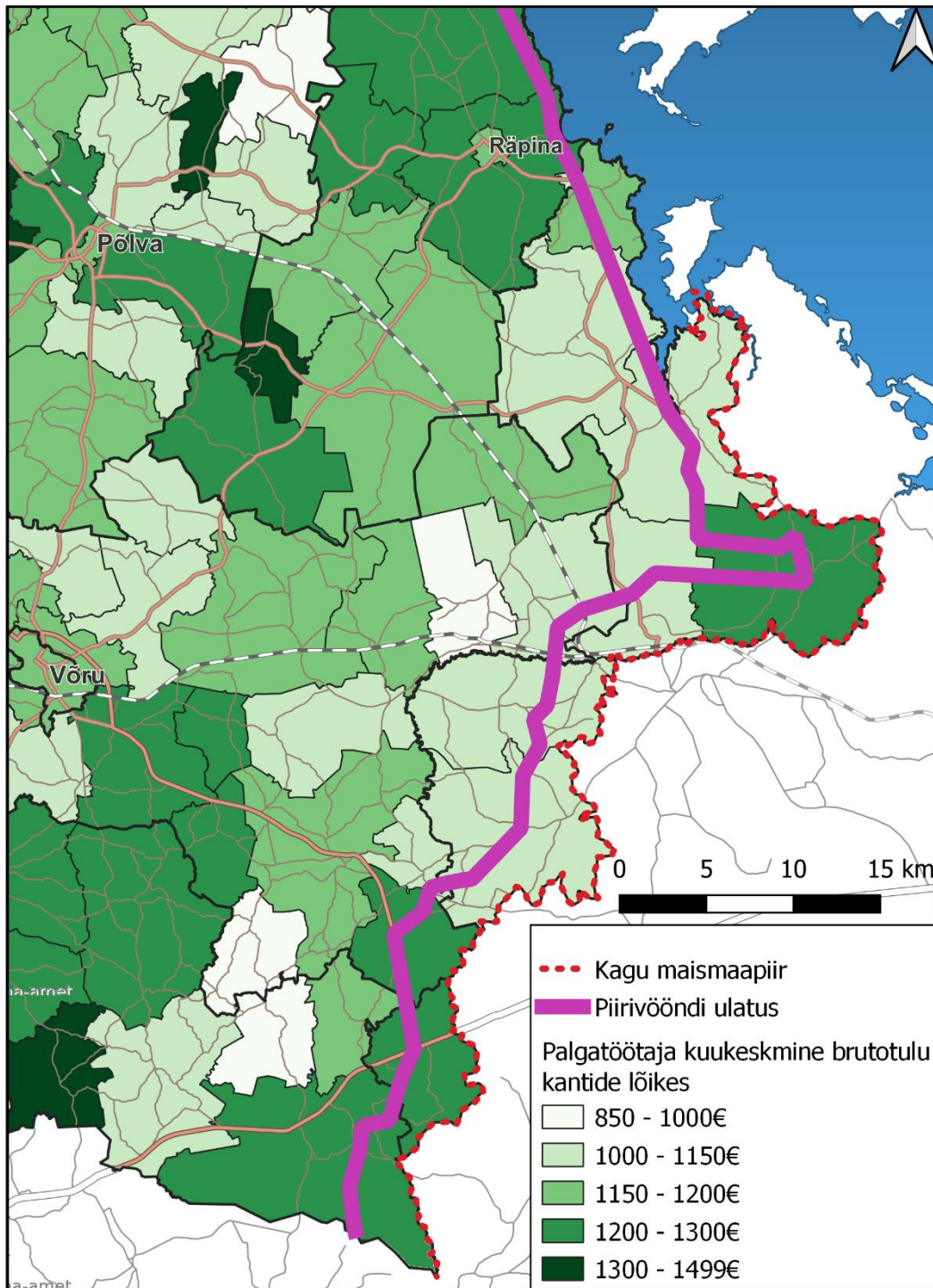
Piirkond	2017	2018	2019	2020	2021	Muutuse % 2017-2021
Kogu Eesti	1 155 €	1 234 €	1 317 €	1 383 €	1 475 €	28%
Põhja-Eesti	1 283 €	1 375 €	1 469 €	1 545 €	1 652 €	29%
Kesk-Eesti	1 060 €	1 129 €	1 200 €	1 255 €	1 326 €	25%
Kirde-Eesti	947 €	996 €	1 054 €	1 090 €	1 146 €	21%
Lääne-Eesti	1 044 €	1 114 €	1 178 €	1 224 €	1 294 €	24%
Lõuna-Eesti	1 074 €	1 148 €	1 227 €	1 292 €	1 378 €	28%
VÕRU MAAKOND	995 €	1 055 €	1 109 €	1 164 €	1 227 €	23%
..Antsla vald	961 €	1 014 €	1 088 €	1 157 €	1 228 €	28%
..Rõuge vald	1 034 €	1 084 €	1 147 €	1 192 €	1 261 €	22%
..Setomaa vald	961 €	1 011 €	1 050 €	1 108 €	1 177 €	22%
..Võru vald	1 008 €	1 071 €	1 124 €	1 174 €	1 239 €	23%
..Võru linn	986 €	1 054 €	1 101 €	1 159 €	1 214 €	23%

Probleemkohaks Setomaa ja piirivööndi sissetulekute hindamisel on varimajanduse olemasolu, mille mahtu, osakaalu ja tähtsust kohalikus majanduses on keeruline hinnata. Varimajanduse osakaalu ja maakondliku jaotuse kohta puuduvad ka hiljutised uuringud. 2016. aasta uuringu kohaselt esineb Võru maakonnas Eesti kõrgeim varimajanduse osakaal, ulatudes 40,8%²².

Piirkondade²³ lõikes vaadelduna olid 2020. aastal madalaimad brutosissetulekud piirivööndi lõikudest Meremäel vastavalt Obinitsa kandis 1073€ ning Meremäe kandis 1107€. Keskmisest madalamad olid ka Lüübitsa ja Sosna lõigus paiknevate Värskä (1173€), Mikitamäe (1023€) sissetulekud. Setomaa keskmisest kõrgemate sissetulekutega olid Saatse kant (1262€) ning piirivööndi Luhamaa lõigus paiknevad Viitka (1282€), Luhamaa (1231€) ja Misso (1208€).

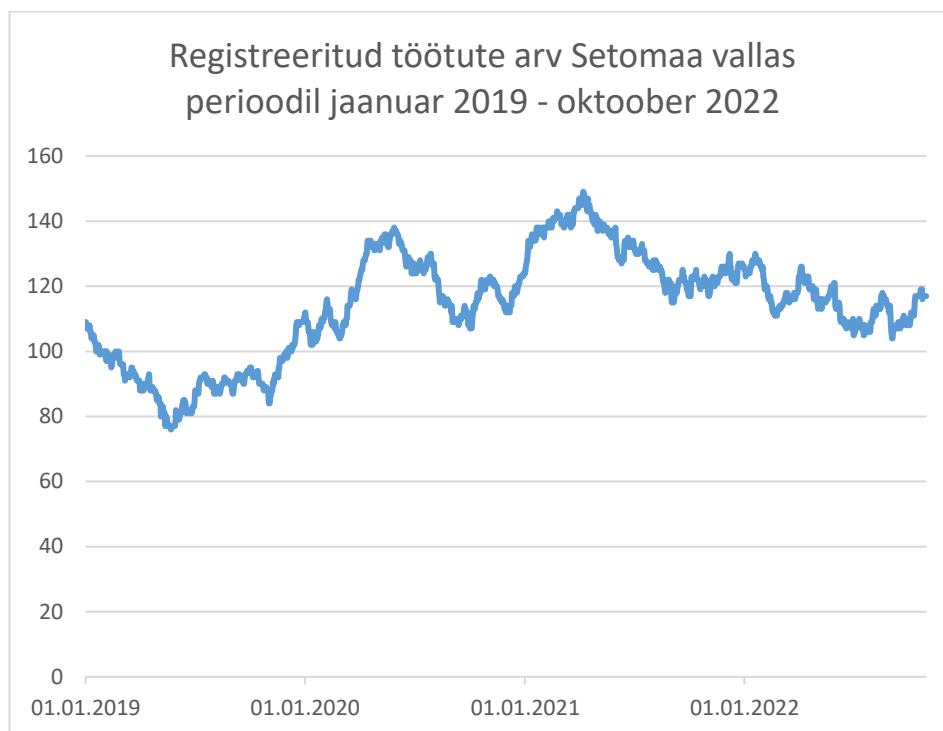
²² Postimees. 2016. [Varimajandus löi Eestis õitsele, Võru tõusis halli äri pealinnaks](#)

²³ "Kant on asustussüsteemi esmane funktsionaalselt terviklik või ühtne osa, mille moodustab asustusüksus või asustusüksuste grupp. Suuruse poolest paigutub kant küla ja omavalitsusüksuse vahepeale" – [Statistikaamet 2019](#)

Joonis 28. 2020. aasta palgatöötaja kuukeskmine brutotulu eurodes kantide lõikes.²⁴

²⁴ Statistikaamet: "Kant on asustussüsteemi esmane funktsionaalselt terviklik või ühtne osa, mille moodustab asustusüksus või asustusüksuste grupp. Suuruse poolest paigutub kant küla ja

Joonis 29. Registreeritud töötute arv Setomaa vallas perioodil jaanuar 2019 – oktoober 2022

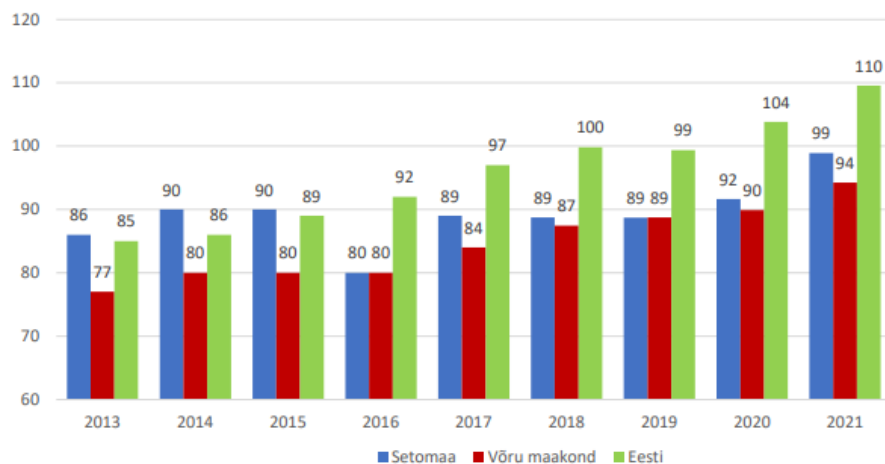
Registreeritud töötute arv Setomaa vallas tõusis olulisel määral 2020. aastal COVID-19 piirangute kehtestamise järel ning on selle järgselt püsinud varasemast kõrgemal tasemel. Siiski jääb registreeritud töötuse määr Setomaal alla 5% tööealisest elanikkonnas, mis on madalam kui Võru maakonna (7,3%) ja Eesti keskmine töötuse määr (7,5%)²⁵.

3.2.7. Ettevõtlikkus

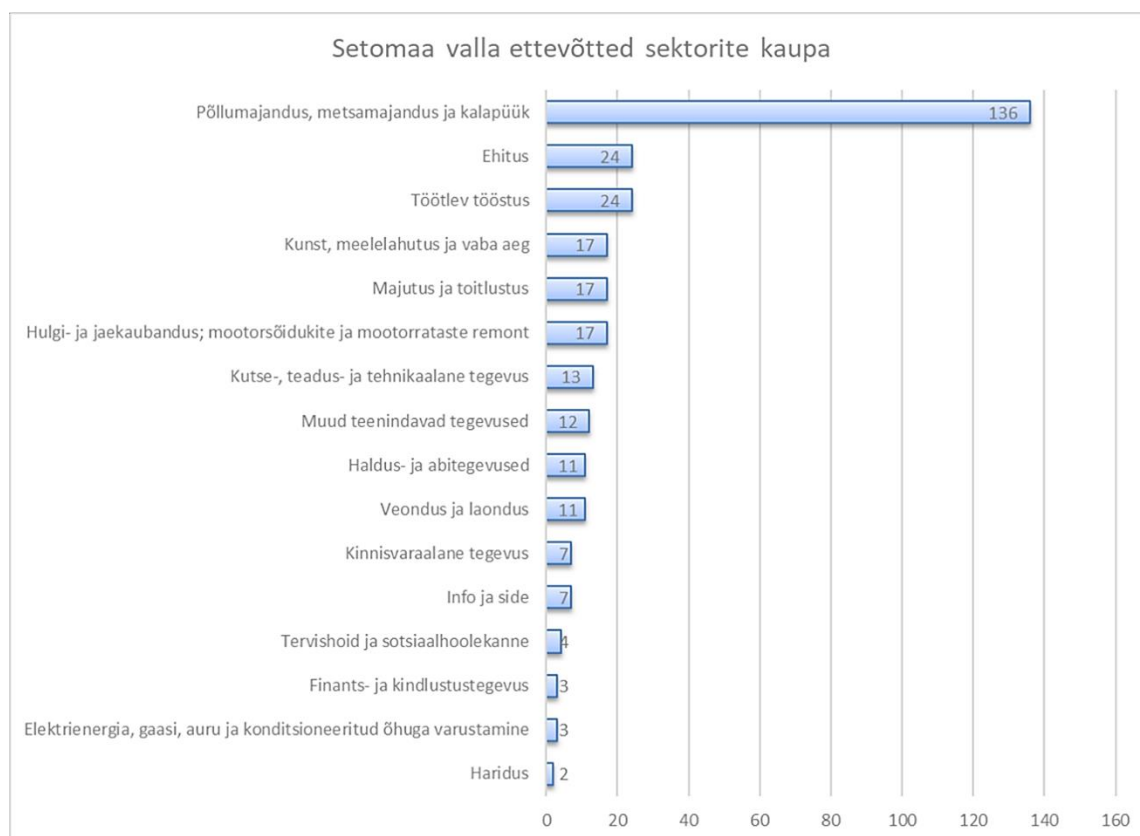
Setomaa valla ettevõtlusaktiivsus ehk ettevõtete arv 1000 elaniku kohta on viimase kümnendi jooksul olnud aeglaselt kasvutrendis. Ettevõtlusaktiivsus Setomaal on stabiilselt ületanud Võru maakonna keskmist. Kogu Eesti ettevõtlusaktiivsus on perioodil 2013–2021 siiski Setomaaga võrreldes kiiremini kasvanud. Aeglasem ettevõtlusaktiivsus piirkonnas võib olla tingitud kasvavast keskmisest vanusest ning kahanenud tööealiste arvust piirkonnas.

omavalitsusüksuse vahepeale.” Kaardi alusandme pärinevad Statistikaameti kaardirakendusest ja aluskaardi kihid Maa-ametist

²⁵ Töötukassa 2022. [Päevane statistika](#)

Joonis 30. Ettevõtlusaktiivsus ehk ettevõtete arv 1000 elaniku kohta²⁶

Joonis 31. Setomaa valla ettevõtted sektorite kaupa

Sektorite lõikes on valdav osa Setomaa ettevõtetest seotud primaarsektoriga ehk põllu- ja metsamajandusega. 44% kogu 308-st Setomaa ettevõttest on seotud kas põllu- või

²⁶ [Setomaa valla arengukava 2022-2031](#)

metsamajandusega (joonis 26). Valdav osa Setomaa ettevõtetest on alla 10 töötajaga, vaid 7 ettevõtet annab tööd rohkem kui kümnele inimesele.

Kagu-Eesti piirivööndi suurimateks tööandjateks on Värskas sanatoorium AS, Setomaa vallavalitsus ja Värskas Originaal AS (tabel 12). Piirivööndi 25 suurima tööandja seas on 9 Valitsus- ja riigiasutust ning 16 äriühingut. Suurimate tööandjate statistikas ei kajastu Politsei- ja Piirivalveamet, mis on teiste seas oluline piirkondlik tööandja, ent kelle töötajad ei kajastu EMTA statistikas piirivööndis töötavate inimestena.

Tabel 14. Kagu-Eesti piirivööndis tegutsevad 25 suurimat tööandjat²⁷

Nimi	Liik	EMTAK tegevusvaldkond	Käive 2021 I kvartalis; €	Töötajaid
Värskas sanatoorium, AS	Äriühing	tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	711 939,84 €	100
Setomaa vallavalitsus	Valitsus- ja riigiasutus	avalik haldus ja riigikaitse; kohustuslik sotsiaalkindlustus	-	83; ²⁸
Värskas originaal AS	Äriühing	töötlev tööstus	2 665 276,92 €	73
Värskas Gümnaasium	Valitsus- ja riigiasutus	haridus	-	36
Setomaa muuseumid	Valitsus- ja riigiasutus	kunst, meelelahutus ja vaba aeg	28 272,90 €	32
Meremäe kool	Valitsus- ja riigiasutus	haridus	-	28
Värskas südamekodu OÜ	Äriühing	tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	-	24
Värskas laht, OÜ	Äriühing	töötlev tööstus	914 855,12 €	20
Värskas vara, OÜ	Äriühing	majutus ja toitlustus	209 818,29 €	20
Setomaa noorsootöö keskus	Valitsus- ja riigiasutus	haridus	-	18
Värskas lasteaed	Valitsus- ja riigiasutus	haridus	-	15
Värskas mineraalvee oü	Äriühing	töötlev tööstus	183 438,45 €	10

²⁷ EMTA, Statistika ja avaandmed. 2022

²⁸ EMTA andmetes esineb siin eeldatavasti anomaalia, mille tulemusel on kajastatud Setomaa vallavalitsuse allasutuste (näiteks Värskas Gümnaasium) töökohti eraldi asutuste töötajatena kui ka Setomaa vallavalitsuse töötajatena. [Setomaa valla arengukava](#) kohaselt on Setomaa vallavalitsuses 33,65 teenistus- ja töökohta.

Oü Setomaa haldus	Äriühing	ehitus	176 216,14 €	10
Setomaa muusikakool	Valitsus- ja riigiasutus	haridus	-	10
Vip-mööbel, oü	Äriühing	töötlev tööstus	73 857,66 €	8
Lõuna-Antsu talu OÜ	Äriühing	põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	214 407,28 €	8
Woola OÜ	Äriühing	töötlev tööstus	26 221,33 €	8
Megapallet oü	Äriühing	töötlev tööstus	7 480,00 €	7
Setomaa kultuurikeskus	Valitsus- ja riigiasutus	kunst, meelelahutus ja vaba aeg	-	7
Seto line reisid OÜ	Äriühing	veondus ja laondus	15 519,09 €	6
Värskä puit, OÜ	Äriühing	töötlev tööstus	47 993,41 €	5
Hevetrans, oü	Äriühing	veondus ja laondus	53 650,00 €	5
Virluks, oü	Äriühing	veondus ja laondus	67 184,52 €	5
Setomaa vallaraamatukogu	Valitsus- ja riigiasutus	kunst, meelelahutus ja vaba aeg	-	5
Põhjala Agro OÜ	Äriühing	põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	40 491,36 €	4

3.2.8. Kinnisvara väärtus

Perioodil jaanuar 2017 kuni oktoober 2022 teostati Kagu-Eesti piirivööndi külades kokku 1634 kinnisvara tehingut. Teostatud tehingute puhul 5% juhtudest oli omandajaks välisresident. **Piirivööndidest eristub selgelt Meremäe lõik, kus 13% tehingutest olid teostatud välisresidendist kinnisvara omandajaga** (vaata tabel 12). Meremäe lõigus Lepä, Palandõ, Pliia, Sulbi, Väiko-Serga, Kusnetsova, Maaslova, Merekülä, Serga ja Triginä küladest olid möödunud 5 aasta jooksul toimunud kinnisvara tehingute puhul omandajateks vaid välisresidendid (vaata lisa 4). Sarnaselt olid Luhamaa lõigus Tserebi, Kossa, Parmu ja Määsi külas viimase 5 aasta jooksul kinnisvara omandajaks vaid välisresidendid.

Tabel 15. Tehingud omandajate residentsuse kaupa piirivööndi lõikude kaupa ajavahemikul 1.01.2017 kuni 31.10.2022^{29, 30}

Piirivööndi lõik	Eesti Vabariik	Ülejäänud residendid	Kokku	% välis-residentidest omandajad
Lüübnitsa	242	5	247	2,02%
Sosna	103	3	106	2,83%
Värska	97	1	98	1,02%
Saatse	540	4	544	0,74%
Meremäe	386	59	445	13,26%
Luhamaa	182	12	194	6,19%
Kokku	1550	84	1634	5,14%

Perioodil jaanuar 2020 kuni oktoober 2022 teostati 83 metsamaa tehingut mediaanhinnaga 4 763€/ha, mis ületab Eesti keskmist. Haritava maa hind piirkonnas jäi samal perioodil Setomaal alla Eesti ja Lõuna-Eesti keskmise.

Tabel 16. Metsamaa hinnastatistika 2020-2022

	Arv	Pindala (ha)	Pinnaühiku hind(eur /ha)
		Keskmine	Mediaan
Eesti	7 280	8,6	4 204,24 €
Lõuna-Eesti	1 814	7,8	5 069,05 €
Setomaa vald	83	6,2	4 762,74 €

Tabel 17. Haritava maa hinnastatistika 2020-2022

	Arv	Pindala (ha)	Pinnaühiku hind (eur /ha)
		Keskmine	Mediaan
Eesti	4 102	11,10	3 770,57 €
Lõuna-Eesti	1 502	11,10	4 307,58 €
Setomaa vald	42	5,1	3 482,68 €

²⁹ [Maa-amet, tehingute andmebaas. 2022](#)

³⁰ Maa-amet: "Residentsuse andmete aluseks on füüsilise isiku puhul alaline elukohariik, juriidilise isiku puhul registreerimisriik. Residentsust puudutavatel aruannetel näidatakse residentidega seotud statistikat ehk seda, millises mahus on vastava riigi residente tehingutes osalenud. Ülejäänud residendid sisaldab riike, mille puhul residente oli alla 5." Tulenevalt asjaolust, et piirivööndi külade mitte-Eesti residentidest omandajaid on külade lõikes valdavalt alla viie, mis klassifitseerib nad "ülejäänud residendid" kategooriasse. Metsamaa, haritava maa ja elumamaa statistika puhul on seetõttu siinkohal lähtutud ülevaate andmiseks Setomaa mediaanväärtustest.

Perioodil 2020–2022 oktoober Setomaal müüdud elamud on keskmiselt pea poole väiksemad kui Eestis keskmiselt olnud ning müüdud poole väiksema hinna eest ruutmeetri kohta võrreldes Lõuna-Eesti keskmisega ning vaid kolmandiku eest kogu Eesti keskmisega võrreldes. Selle põhjuseks on eeldatavasti kahanevast rahvastikust tulenev madal nõudlus piirkonna kinnisvara vastu. Väga vähe on neist uusehitised ning valdavalt on müügis vana kinnisvara. Sarnaselt elamutele on ka Setomaal müüdavate korterite hinnad tulenevalt madalast nõudlusest väga madala ruutmeetri hinnaga jäädes mediaanhinnalt alla 66€/m².

Tabel 18. Elamute hinnastatistika 2020-2022

	Arv	Pindala (m ²)	Pinnaühiku hind (eur /m ²)
		Keskmine	Mediaan
Eesti	7 977	148,70	670,77 €
Lõuna-Eesti	2 691	139,40	446,34 €
Setomaa vald	70	78,50	215,58 €

3.2.9. Kinnisvara seisund

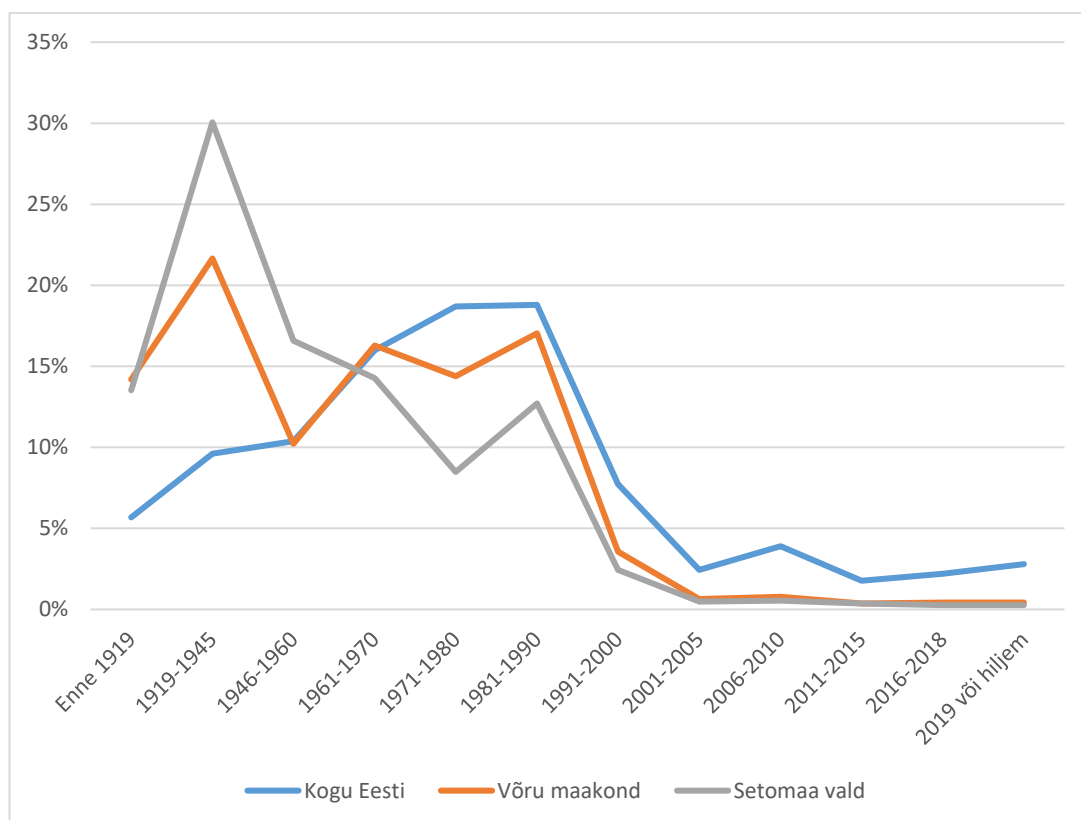
Valdav osa Setomaal paiknevatest eluhoonetest ja seega ka eluruumidest on vanemad kui 60 aastat. Taasiseseisvuse perioodil on kogu Eestis ehitatud 21% tavaeluruumidest³¹, Võru maakonnas vaid 6% ning Setomaa vallas vaid 4%.

Tabel 19. Tavaeluruumid ehitusaja järgi

Tavaeluruumid ehitusaja järgi	Kogu Eesti		Võru maakond		Setomaa vald	
	2021. absoluutarv	%	2021. absoluutarv	%	2021. absoluutarv	%
Enne 1919	41265	6%	3077	14%	304	14%
1919-1945	69885	10%	4698	22%	676	30%
1946-1960	75491	10%	2218	10%	373	17%
1961-1970	116192	16%	3533	16%	321	14%
1971-1980	135884	19%	3120	14%	191	8%
1981-1990	136564	19%	3697	17%	286	13%

³¹ Statistikaameti definitsiooni järgi: "Tavaeluruumid on oma ehituselt eraldatud ja iseseisvad ruumid kindlas asukohas, mis on ette nähtud inimestele alaliseks elamiseks ning on vaatluskuupäeva seisuga kasutusel alalise elukohana, vabad või ette nähtud hooajaliseks või teiseseks kasutuseks."

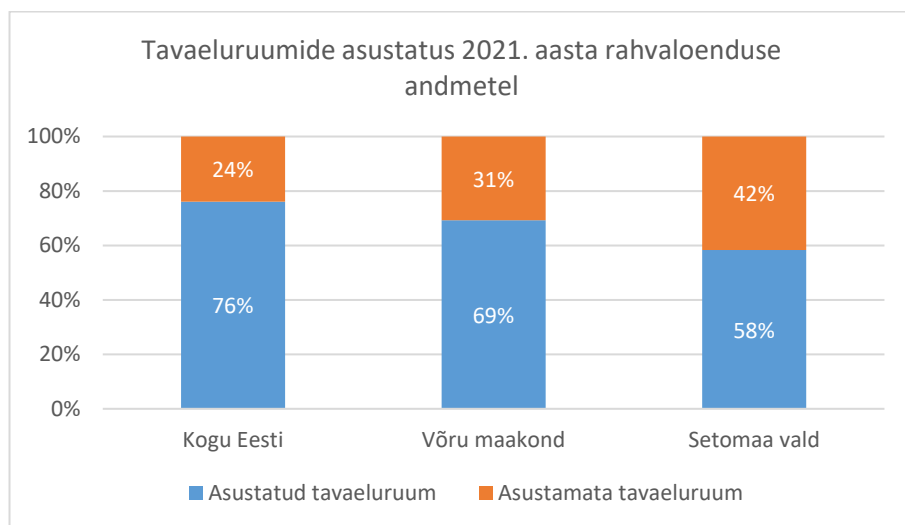
1991-2000	56160	8%	775	4%	55	2%
2001-2005	17760	2%	141	1%	11	0%
2006-2010	28310	4%	169	1%	12	1%
2011-2015	12869	2%	80	0%	8	0%
2016-2018	16063	2%	94	0%	6	0%
2019 või hiljem	20245	3%	93	0%	6	0%
Kokku	726688		21695		2249	

Joonis 32. Tavaeluruumid ehitusaja järgi

Tavaeluruumid oma ehitusaja järgi erinevad piirkondlikult tugevalt. Suurim osa Setomaa eluruumidest on ehitatud II maailmasõja eelse Eesti Vabariigi ajal. Suurem osa kogu Eestis ehitud tavaeluruumidest on ehitatud 1970-ndatel ja 1980-ndatel. Hoonete vanadusest ning vähematest mugavustest ja piirkonna vähenenud elanikkonnast tingituna on võrreldes kogu Eestiga pea kaks korda rohkem ka neid eluruumid, mis on asustamata.

Joonis 33. Tavaeluruumide asustatus 2021. aasta rahvaloenduse andmetel

Tulenevalt asjaolust, et välitööde käigus anti eluhoonete seisundi hinnang vaid neile hoonetele, kus leiti inimesi küsitlemiseks, siis võib eeldada, et need on valdavalt ka need eluhooned, mis on asustatud ja aktiivsemas kasutuses. Keskmisest madalamad hinnangud anti Saatsse ja Luhamaa piirkonna eluhoonetele ning kõrgemad hinnangud anti Sosna ja Lüübnitsa ning Meremäe piirkonna eluhoonetele. Kogu Kagu-Eesti piirivööndi väga heas seisundis ehk äsja ehitatud või renoveeritud hooneteks vaid 22,4% kogu vaadeldud hoonetest.

Tabel 20. Välitööde käigus piirivööndis küsitletud inimeste eluhoonete hinnanguline seisund

Eluhoone seisund: väga hea (äsja ehitatud või renoveeritud), hea, rahuldav, halb	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatsse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
väga hea	5	4	11	2	22
hea	8	10	20	9	47
rahuldav	4	9	8	3	24
halb	0	2	1	2	5
Kokku	17	25	40	16	98

Tulenevalt piirkonna elamufondi vanadusest ning väga hõredast haja-asustusest ning valdavas osas eramutest on ka Setomaa valla tavaeluruumide tehnovarustus võrdlemisi madalal tasemel. Teisalt tähendab mõneti vähem kaasaegsete kütte- ja veesüsteemide kasutamine suuremat sõltumatust ja paremat toimetulekut iseseisvaks toimetulekuks kriisiolukorras.

Tabel 21. Setomaa valla asustatud tavaeluruumide tehnovarustus vastavalt 2021. aasta rahvaloenduse andmetele

Asustatud tavaeluruum		1322	
Tehnovarustus:	Asustatud tavaeluruumidest	%	Kogu riik, %
Veevarustussüsteemiga	780	59%	93%
Veevarustussüsteemita	527	40%	
Veevarustussüsteemi olemasolu teadmata	15	1%	
Pesemisvõimalusega	1028	78%	93%
Pesemisvõimaluseta	178	13%	
Pesemisvõimaluse olemasolu teadmata	116	9%	
Tualettruumiga	645	49%	91%
Tualettruumita	663	50%	
Tualettruumi olemasolu teadmata	14	1%	
Keskküttega	330	25%	68%
Keskkütteta	979	74%	
Keskkütte olemasolu teadmata	13	1%	

3.2.10. Muud varad

PRIA andmetel³² on Setomaa vallas kokku haritavat maad 7935 hektari jagu. 80% haritavast maast on kasutusel põllukultuuride kasvatamiseks ning vaid 13-15% kasutatakse püsirohumaadena. Setomaa põllumajanduses domineerib teraviljakasvatus. Olulisemate kultuuridena kasvatatakse kaera (haritavast maast 13%), talinisu (11%), põldhernest (8%), otra (7%), punast ristikut (7%), talirapsi (6%), tatart (5%). Teiste kultuuride osakaal kogu haritavast maast jääb alla 1,5%. Madalast püsirohumaade osatähtsusest ja söodakultuuride kasvatamise hulgast tulenevalt võib öelda, et loomakasvatus on Setomaal pigem teisejärguline.

PRIA pindalatoetuse saajate hulk Setomaal 2021. aastal³³ oli kokku 224 juriidilist ja füüsilist isikut. Seejuures saavad 10 suurimat toetuse saajat 52% kogu Setomaale minevatest põllumajanduse otsetoetustest. Suurimad põllumajanduse pindala otsetoetuse saajad 2021. aastal Setomaa vallas olid: Põlgaste talu OÜ (9% Setomaale läinud põllumajanduse otsetoetustest), OÜ Maitma (8%), Lat Agro OÜ (6%), Lõuna-Antsu Talu OÜ (6%), Alex-Agro OÜ (5%), OÜ Varnelia (5%), Piusa Põllumajanduse OÜ (4%), FIE Toomas Toobre (4%), Niitsiku Agro OÜ (3%) ja Mahepai OÜ (3%). Põllumajandustoetuste kontsentreerumise põhjal võib eeldada, et Setomaal on põllumajandusmaad enamuses kas müüdnud või rendile antud nimetatud suurematele põllumajandusettevõtetele.

³² [PRIA. Veebikaart. 2022](#)

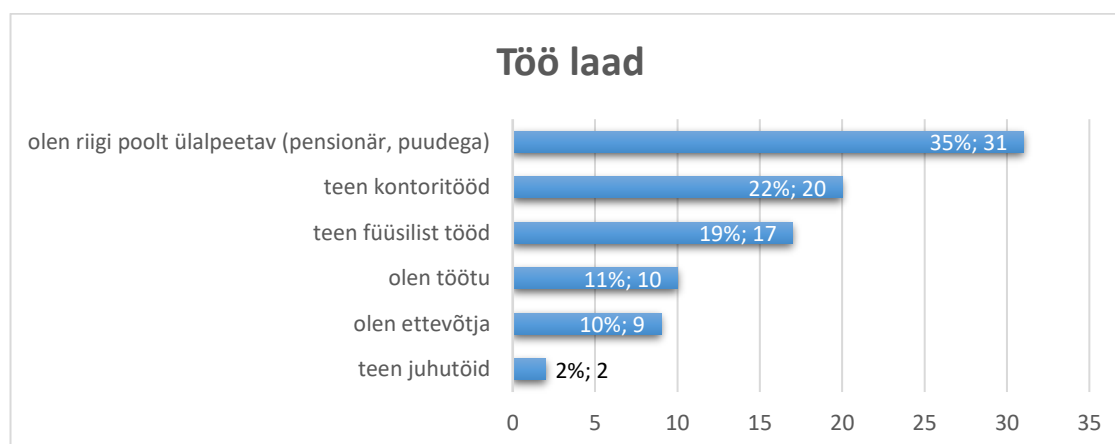
³³ [PRIA. Toetuse saajad. 2022](#)

Küsitluste käigus mainiti isikliku toiduvaru osas tihti enda kasvatatavaid kartuleid ja muid juur- ja köögivilju. Vaatluse käigus nähtud 14 traktorit olid ka enamuses väiketraktorid. Sestap võib öelda, et väiketalupidamine piirkonnas on peamiselt omatarbimisele suunatud.

3.3. Elanike elulaad ja suhted

3.3.1. Töö iseloom ja asukoht, tööalane liikuvus

Küsitletud elanikest kolmandik olid ülalpeetavad ning kümnendik töötud. Tulenevalt sellest, et küsitlused viidi läbi päevasel ajal, võib esineda vähesel määral tööl käivate inimeste alaesindatus küsitlusandmetes. Viies küsitletutest olid kontoritöö tegijad ning 12% ütles, et saavad kasutada kaugtöö võimalusi. Valdavalt tehakse kaugtööd neljal või viiel päeval nädalas.

Joonis 34. Küsitletute töö laad

Vastavalt Statistikaameti poolt koondatud töötamise registri andmetele on 2022. aasta seisuga 668 töötajat, kelle ametlik elukoht asub Kagu-Eesti piirivööndis. Vaadelduna piirivööndi lõikude kaupa ilmneb, et vaid umbes kolmandik Saatse ja Meremäe piirivööndi tööelistest omavad ametlikku töökohta. Tulenevalt asjaolust, et registreeritud töötus jääb Setomaal alla 5%, siis tõenäoliselt on suur hulk mitte-töötavatest elanikest pikaajalised töötud või töövõimetuspensioni saajad või seotud varimajandusega³⁴ või omavad töökohta välismaal. Varimajanduse elementideks loetakse tavapärastelt varjatud tööjõudu, salakaubandust, ümbrikupalka ja maksupettust³⁵.

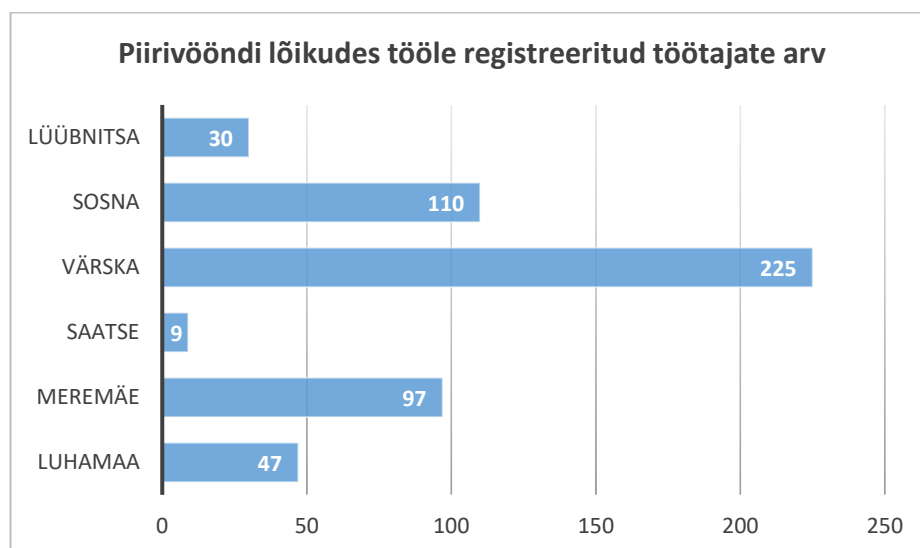
³⁴ Varimajandus - mittelegaalne majandus, teisesmajanduse seadusega keelatud osa, mille tunnus on mitteametlikult liikuv raha ja mille peaesmärk on tulude varjamine.

³⁵ Statistikaamet. 2015. [Kui suur on Eesti varimajandus?](#)

Tabel 22. Kagu-Eesti piirivööndis elavate registreeritud töötajate hulk ja osakaal piirivööndi lõigu elanikkonnast ning tööelistest

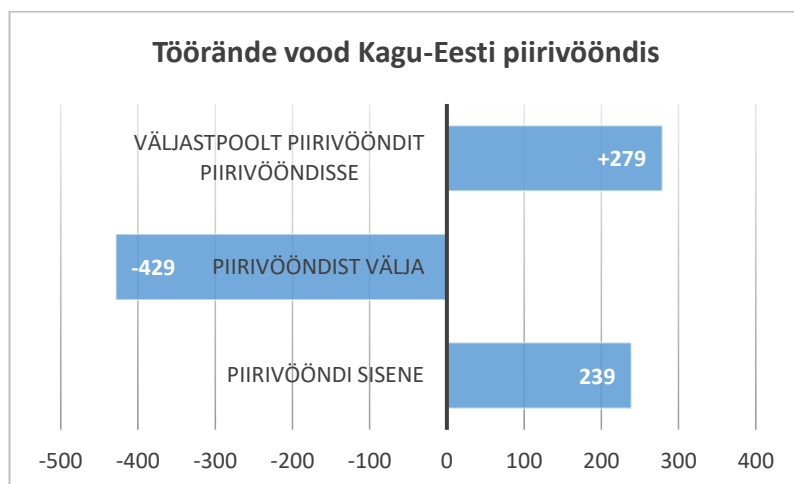
Piirivööndi lõik	Registreeritud töötajate arv	Rahvaarv 2021	Osakaal rahvastikust	Tööelised	Osakaal tööelistest
Lüübnitsa	135	291	46%	153	88%
Sosna	55	166	33%	112	49%
Värskas	225	414	54%	285	79%
Saatse	45	240	19%	147	31%
Meremäe	121	576	21%	361	34%
Luhamaa	87	209	42%	139	63%
Kokku	668	1896	35%	1197	56%

Piirivööndi sisse jääb kõige enam töökohti Värskas ja Sosna piirkonda, mis tuleneb otseselt Värskas sanatooriumist ja teistest puhkeasutustest ning laiemalt asjaolust, et valla kõige olulisemad tööandjad asuvad, kas Värskas või selle lähiümbruses. Vaid Sosna piirkonnas on rohkem töökohti kui töötajaid.

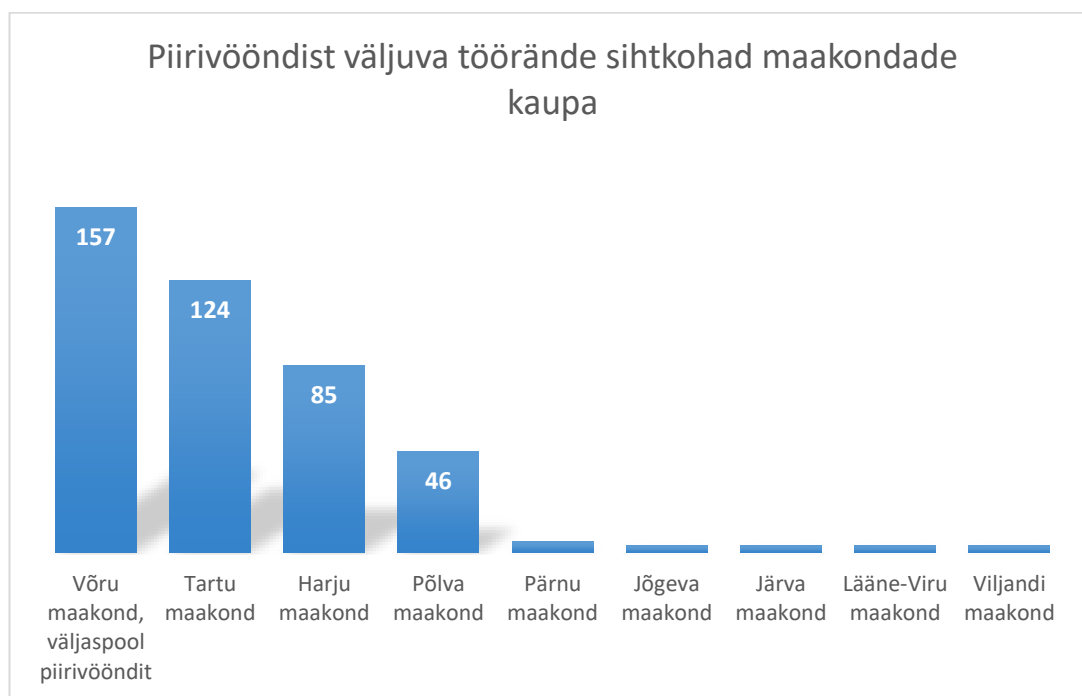
Joonis 35. Kagu-Eesti piirivööndi lõikudes tööle registreeritud töötajate arv

Kuna piirivööndis asub vähem töökohti kui tööelisi elanikke ja ametlikult töötavaid inimesi, siis esineb ka suurem tööga seotud pendelränne piirivööndist välja kui vastupidisel suunal sisse. 429 inimest, kes elab piirivööndis sõidab regulaarselt tööle mõnda teise piirkonda, vastupidisel suunal piirivööndisse liigub regulaarselt töösus 279 inimest ehk 150 inimese võrra vähem. 57% töörandest piirivööndisse on seotud töökohaga, mis asub kas Värskas või Sosna lõigus. 62% töörandest piirivööndisse lähtub ülejäänud Võru maakonnast ning 25% Põlva maakonnast.

Joonis 36. Töörände vood Kagu-Eesti piirivööndis

Märkimisväärne osa piirivööndist väljuvast töörändest toimub Tartu (29%) ja Harju (20%) maakonna suunas. Pikk regulaarselt läbitav vahemaa töökohta võib tingida pikas perspektiivis püsiva elukoha otsimist neis piirkondades, mis võib võimendada väljarännet piirivööndist kui halvenevad töötamise võimalused piirivööndis ja Võru maakonnas.

Joonis 37. Piirivööndist väljuva töörände sihtkohad maakondade kaupa

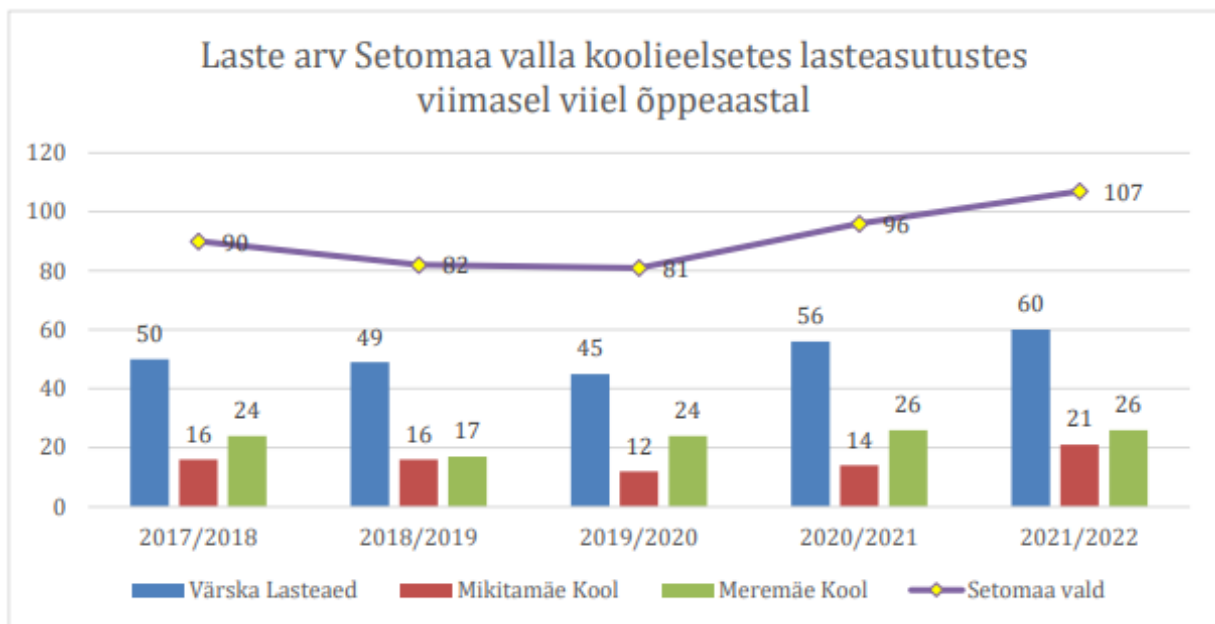
3.3.2. Võtmeteenuste tarbimise asukohad ja ajakulu

3.3.2.1. Haridus

3.3.2.1.1. Alusharidus

Piirivööndi hõredast asustusest ning suurest ulatusest tulenevalt on teenuste osutamine valdavas osas sõltuvuses laiemast Setomaa vallast kui ka Võru maakonnast tervikuna. Laste koolis ja lasteaias käimine ühildub reeglina lastevanemate igapäevaste liikumismustritega kodust tööle ja tagasi.

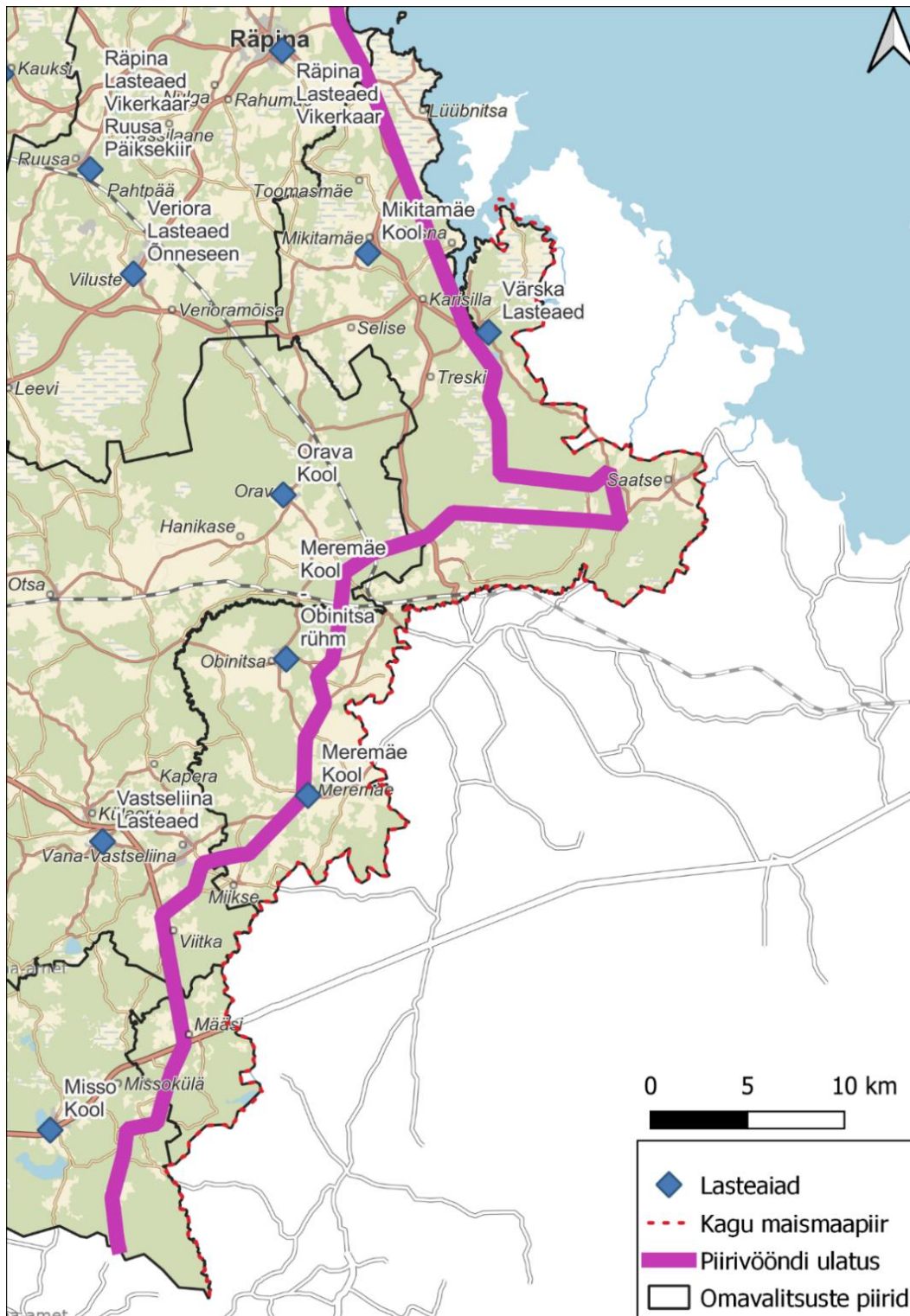
Piirivööndis endas asuvad lasteaiad Värskas ja Meremäel. Lähipiirkonna lasteaedade leidmisel uuringu käigus küsitletute seas veel olulist mainimist Meremäe Kooli Obinitsa rühm ja Vastseliina Lasteaed. Laste vähesuse tõttu töötab 2018/19 õppeaastast alates Obinitsa lasteaed Meremäe Kooli koosseisus liitühikuna. Küsitluse käigus toodi välja, et põhimureks on suured vahemaad lähimasse lasteaeda.

Joonis 38. Laste arv Setomaa valla koolieelsetes lasteasutustes õppeaastatel 17/18 – 20/21³⁶

Kodulähedane lasteaed on kriteeriumiks, mis võib saada määravaks noorele perele piirkonda kolimise või piirkonnast lahkumise otsustamisel. Sellest tulenevalt on kodulähedane lasteaed üks olulisemaid kriteeriumeid jätkusuutliku hajaasustuse elanikkonna püsimisel. Uute lasteaiarühmade avamist piirab aga laste arvu vähesus. Lasteaiateenuse kättesaadavuse parandamiseks on omavalitsusel võimalik kasutada saatjaga lasteaiatransporti. See tähendab, et lisaks bussijuhile on kaasas ka eraldi täiskasvanud saatja.

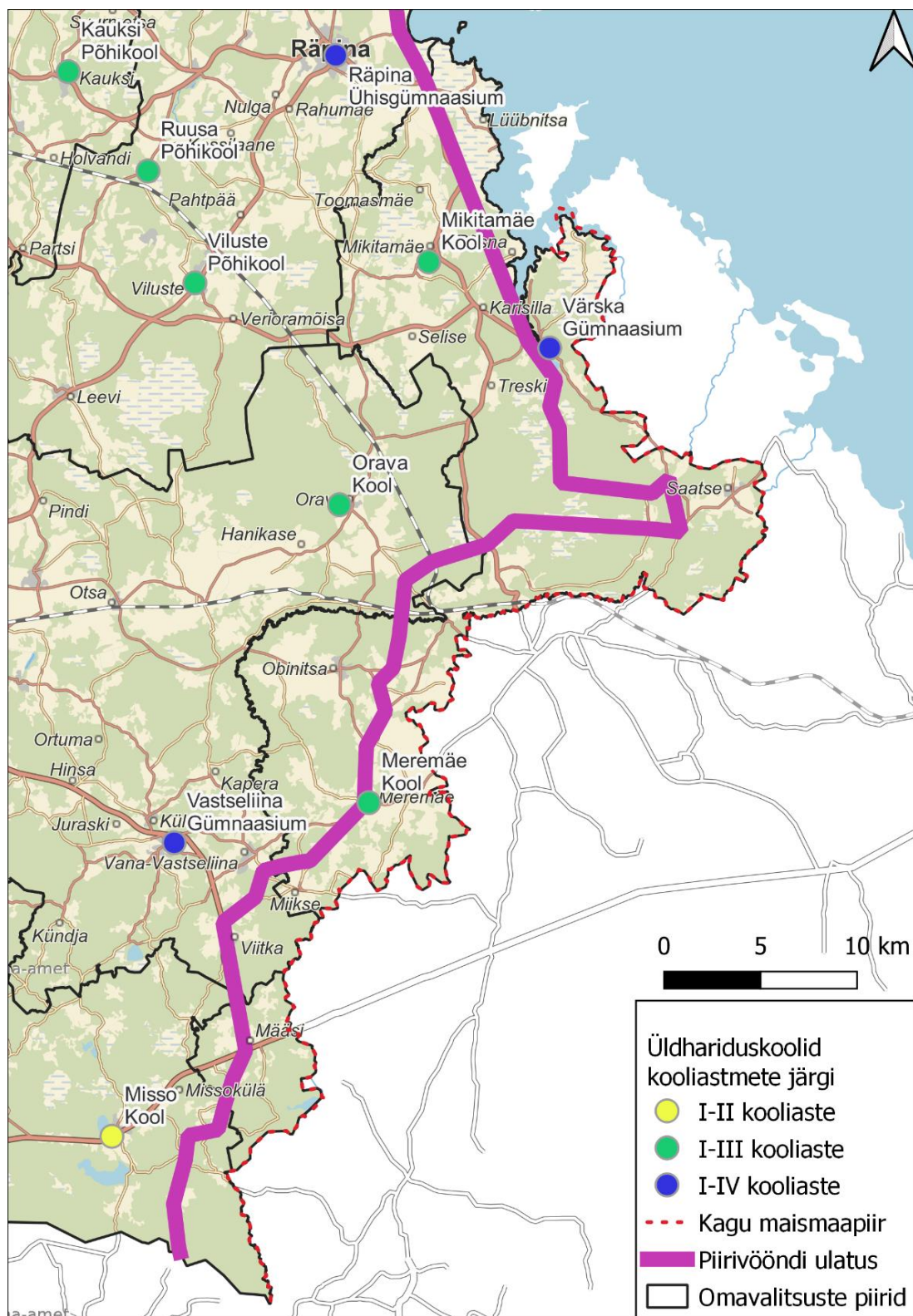
³⁶ [Setomaa valla arengukava 2022-2031](#)

Joonis 39. Alushariduse võrgustik Kagu-Eesti piirivööndis ja ümbruses

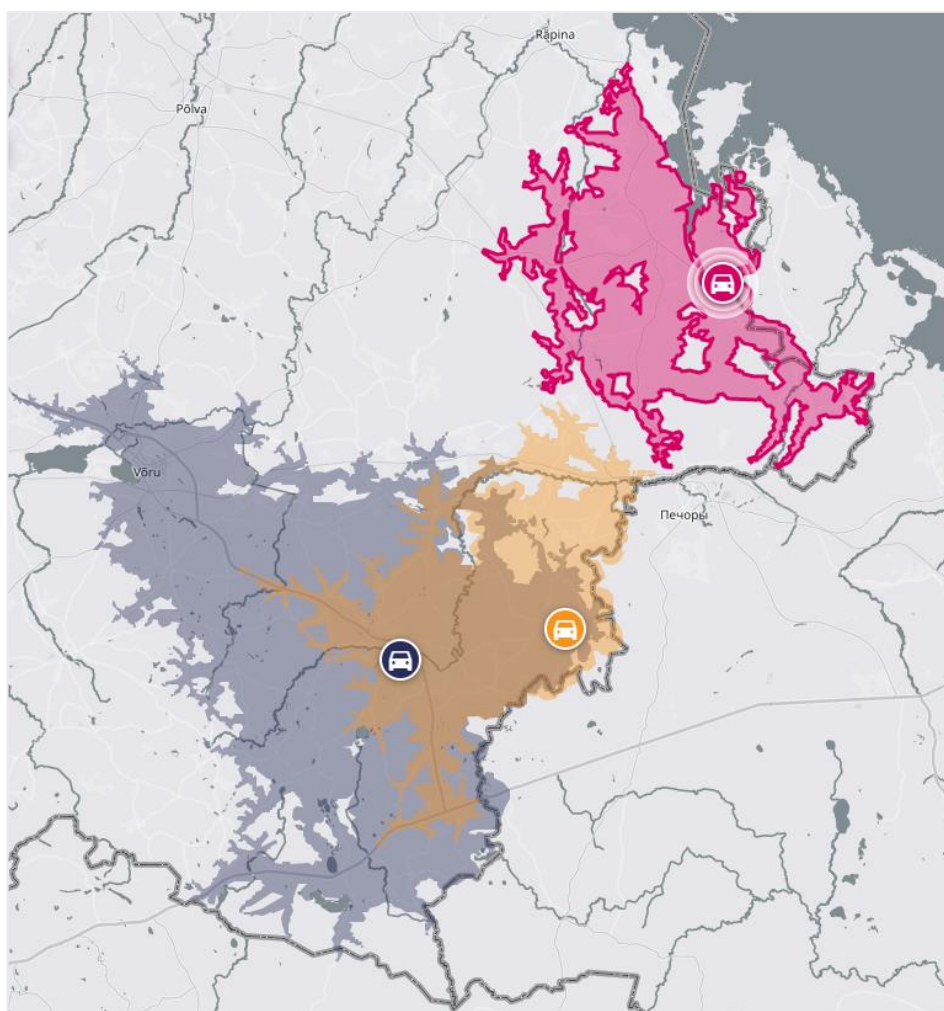
3.3.2.1.2. Üldharidus

Joonis 40. Kagu-Eesti piirivööndis ja ümbruses paiknevad üldhariduskoolid

Piirivööndis asub kaks kooli: Värskas Gümnaasium ning Meremäe kool. Olulist rolli mängib Luhamaa ja Meremäe piirivööndi lõigu elanikele ka Vastseliina gümnaasium ning Lüübnitsa lõigu elanikele Rāpina Ühisgümnaasium. Küsitletute seas mainitakse peamiste kitsaskohtadena kooliga seoses pikkasid distantse lähimasse kooli ning ühistranspordi graafikute hõredust ja peatuste kaugust, mille tõttu peavad vanemad lapsed kooli sõidutama isikliku transpordiga. Samuti kirjeldati ebakindlust koolivõrgu säilimise osas – vastajad polnud kindlad, kas või kui kaua jätkavad kohalikud koolid tööd. Tajutavat ebakindlust nimetati ühe tegurina, mis võib lastega peresid piirkonnast eemale peletada.

Valdavas osas jäävad piirkonna lasteaiad, koolid kui ka toidupoeid 25-minutilise autosõidu kaugusele, mis tähendab piirkonna elanikele märkimisväärset aja ja kütusekulu, et enda ja oma laste igapäevased kohustused ja vajadused täita. 25-minutilise autosõidu kaugusele jäävad piiriäärsetest olulisematest keskustest Saatsese ning Koidula küla lähiümbrused. Samas jäävad 25-minutilise autosõidu kaugusest välja Eesti-Läti-Vene piiri kolmikpunkti juures asuvad külad, milles küll tänaseks juba puudub püsiasustus.

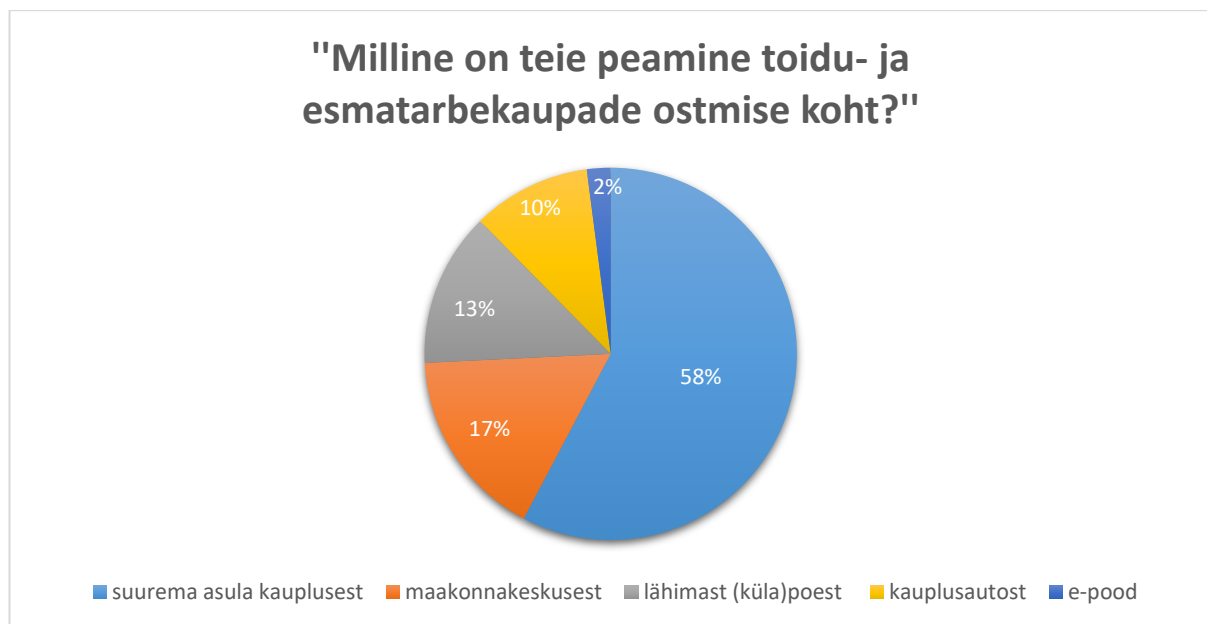

Joonis 41. Värskas (punane), Vastseliina (must/hall) ja Meremäe (kollane) 25 minuti isokroonid ehk samaväärse sõiduajaga läbitav maksimaalne distants³⁷

³⁷ <https://app.traveltime.com/>

3.3.2.2. Toidukaubad

Kagu-Eesti piirivööndis ja selle lähiümbruses asuvad suuremad kauplused Vastseliinas, Värskas ja Räpinas. Väiksed kohalikud poed ehk "külapoed" asuvad Mikitamäel, Saatses, Oraval, Obinitsas ja Missos. Põhilised sisseostud tehakse suuremate asulate kauplustes kord nädalas. Seejuures on tavapärase ühildada töölkäimine ja laste lasteaeda/kooli sõidutamine ka ostlemisega. Piirivööndis vaid hooajaliselt elavad inimesed teevad oma sisseostud reeglina enda püsielukohas või suuremates maakonnakeskustes, mis jäävad teele enne suvekodusse jõudmist. Uuringu käigus küsitletud inimeste seas mainiti kauplusauto teenuse kasutamist peamiselt pensioniealiste elanike seas. E-poodide teenuste kasutamist mainis vaid 2% vastanutest.

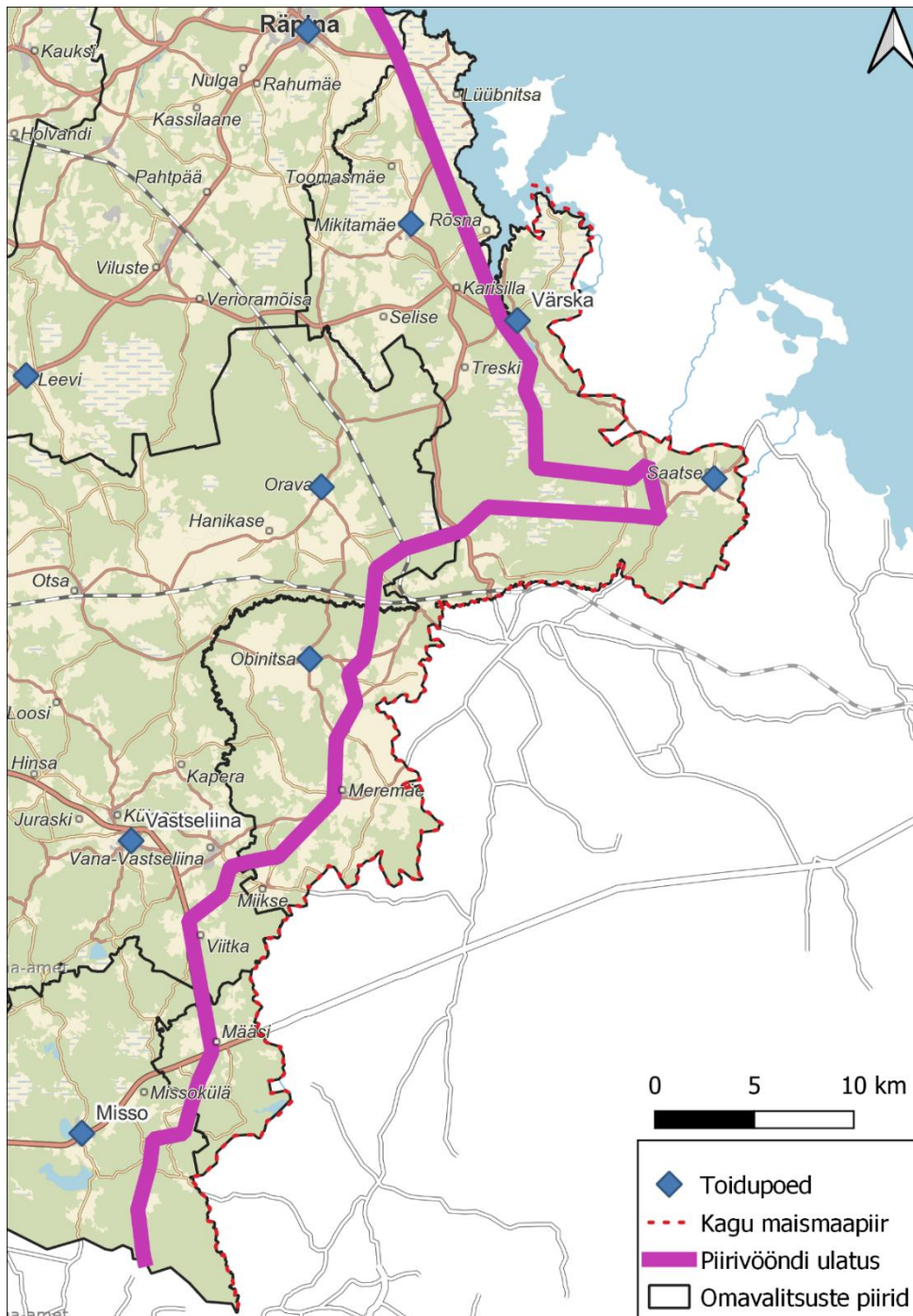
Joonis 42. Uuringu käigus küsitletud piirivööndi elanike peamised esmatarbekaupade ostmise kohad

Piirivööndi elanike poe-eelistusi mõjutab valdavalt kaugus lähima suurema asula poeni. Suurema keskuse lähiümbruses külastatakse endale lähimat suuremat kauplust ehk Lüübnitsa kandi elanikud eelistavad peamiselt Räpinas käia ja Sosna piirkonna elanikud Värskas. Juhul kui esineb pikem distants suurema kaupluseni ollakse valmis ka sõitma maakonnakeskustesse, et teostada sisseostud pikemaks ajaks ette. See väljendub selles, et näiteks Saatses kandi elanikud külastavad lisaks enda kohalikele poele ka Värskas, Võru ja Räpina poode; Meremäe kandi elanikud Võru poode ning Luhamaa kandi elanikud Võru ja Vastseliina poode.

Soov pikem autosõit poeskäigu tarbeks ette võtta tuleneb ka asjaolust, et kohalike poodide kaubavaliik on piiratud ning hinnad võrreldes suuremate poodidega märksa kallimad. Mõnesid kaubaartikleid pole ka võimalik leida (nt beebikaubad, ehitusvahendid, autokaubad).

„Kui Võrus leib hakkab halvaks minema, tuuakse Misso poodi. Linnas ei osteta, aga siin on inimesed sunnitud ostma.“

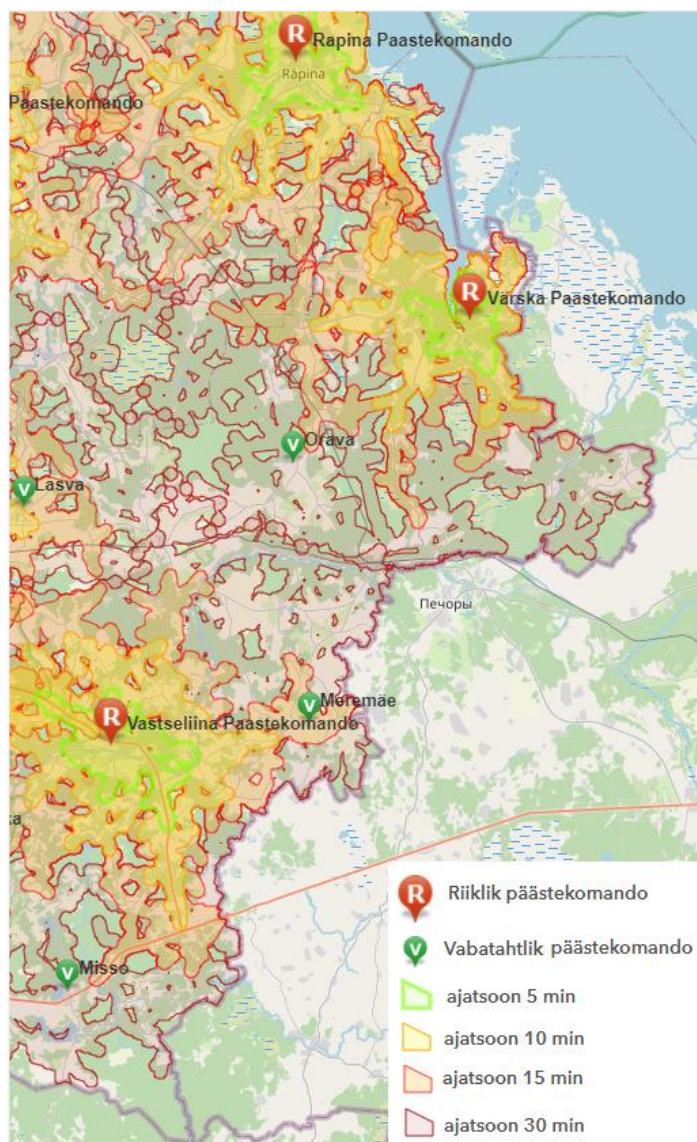

Joonis 43. Kagu-Eesti piirivööndis ja lähiumbruses paiknevad toidupoed

3.3.2.3. Muud teenused

Kagu-Eesti piirivööndit katavad Rõpina, Värskas ja Vatseliina korrallised päästekomandod. Lisaks neile on ka loodud vabatahtlikud päästekomandod Oravale, Meremäele ja Missosse. 30-minutilise

väljasõidu ajatsooni sisse jääb valdav osa asustatud punktidest. Asustuse tiheduse ja reageerimise kiiruse osas on kõige kriitilisemad piirivööndi lõikudest Saatse ja Meremäe lõigu põhjaosa, milleni jõudmine võtab riiklikul päästekomandol 30 minutit.

Joonis 44. Kagu-Eesti piirivööndi riiklike ja vabatahtlike päästekomandode ajatsoonid³⁸

Piirivööndi asustuse hõredusest ja hajutatusest tulenevalt on üheks kriitilisemaks teenuseks piirkonnas tanklad. Täna sel hetkel on tanklad tagatud Värskas, Vastseliinas ja Rāpinas. Sarnaselt tanklatele paiknevad ka piirivööndit katvad apteegid ja pakiautomaadid Värskas, Vastseliinas ja Rāpinas. Arvestades apteekide tasuvuspiiri, mis eeldab ca 2500 elanikuga tagamaad³⁹, siis on vähetõenäoline uute apteekide teke ja püsiv ülalpidamine. 2022. aasta seisuga on perearsti teenus

³⁸ <https://www.rescue.ee/et/paeaestekomandode-kaart>

³⁹ Geomedia 2013. [Kohalike omavalitsuste poolt maa-apteegi teenuse kättesaadavuse toetamine](#)

tagatud Värskas, Oraval, Missos, Vastseliinas ja Räpinas. Kogu teenuste kättesaadavus ja kaugus teenusteni on kõige kehvemal järjel Meremäe ja Luhamaa kandis, mis on negatiivseks teguriks piirkonna elanikkonna püsimisele.

4. Vaatlus- ja küsitlusandmete analüüs: majapidamiste taristu

4.1. Teede seisund

Kogu Kagu-Eesti piirivööndisse jääb ümardatult 1003 km erinevaid teid. Üle poolte neist on mitte avalikus kasutuses olevad erateed, sealhulgas erametsa teed, mis pole antud avalikku kasutusse. Piirivööndis paiknevatest avalikus kasutuses olevates teedest üle 75% on pinnas- või kruusateed.

Tabel 23. Kagu-Eesti piirivööndisse jäävate avalikus kasutuses olevate teede liigi kaupa⁴⁰

Tee liigitus	Avalike teede kogupikkus (km)	%
Riigitee	216,45	45%
Valla tee	200,49	42%
Metsatee	53,51	11%
Avalikku kasutusse antud eratee	12,36	3%
Kokku	482,81	

Välitööde käigus küsitatud ja vaadeldud majapidamiste juurde viivad 71% juhtudes kas heas või väga heas seisundis avalikud teed. Halvad teed asusid valdavalt väga hõredalt asustatud ning metsastes piirkondades. Majapidamiste sissesõiduteede seisund oli võrreldes avalike teedega märgatavalt kehvem ning kohati on tegu vaid pinnasteedega. Piirivööndi elanikud ja võtmeisikud mainisid intervjuude käigus ühe kitsaskohana teede suuremat koormust tulenevalt PPA patrullimisest ning, et teede hooldust ja remonti toetatakse varasemast vähem. Tulenevalt pikkadest distantsidest ning tugevast autosõltuvusest teenuste kättesaamisel on teede seisukord ja hooldus kriitilise tähtsusega piirivööndi elanikkonna jaoks. Teede korrashoiu osas toovad piirkonna võtmeisikud välja, et see võib pikas perspektiivis omavalitsusele ülejökäivaks osutuda ning soovitakse näha riigipoolset tuge, et tagada teede korrashoid, mis on vajalikud nii piirivalvele kui ka kohalikele. Piirkonna võtmeisikud töid välja, et esineb teelõike, mis on omavalitsuse hooldada, ent millel 90% koormusest tuleneb piirivalve patrullautodest.

⁴⁰ [Maa-amet. 2022. Eesti topograafia andmekogu \(ETAK\)](#)

Tabel 24. Sissesõiduteede eelnevate avalike teede seisund

	Avaliku tee seisund	%
väga hea	36	37%
hea	33	34%
rahuldav	24	24%
halb	5	5%
Kokku	98	100%

Tabel 25. Sissesõidutee seisund

	Sissesõidutee seisund	%
väga hea	19	19%
hea	45	46%
rahuldav	30	31%
halb	4	4%
Kokku	98	100%

4.2. Liikuvus (bussiühendused)

Kagu-Eesti piirivööndit iseloomustab tulenevalt väga madalast asustustihedusest tulenevalt hõre ühistranspordi võrgustik ning elanike tugev sõltuvus isiklikust mootorsõidukist. Vastavalt ühistranspordikeskuse andmestikule esineb keskmisest rohkem bussi sisenemisi bussipeatustes vaid Värskas, mis piirkonnakeskusena on ka tihedamalt seotud suuremate linnadega väljaspool piirivööndit. Kõige madalamat kasutust leiavad Lüübnitsa ja Saatse piirkonna bussipeatused.

Tabel 26. Bussipeatuste arv ja sisenemiste arv perioodil jaanuar–august 2022⁴¹

Piirkond	Bussipeatuste arv piirivööndi lõigus lõigus	Sisenemisi lõigu peatustest 2022 jan-aug	Keskmine sisenemiste arv peatusest kuus
Luhamaa	4	2041	63,78
Lüübnitsa	6	790	16,46

⁴¹ [Kagu Ühistranspordikeskus](#)

Meremäe	17	6378	46,90
Saatse	12	1427	14,86
Sosna	4	1811	56,59
Värskas	5	14033	350,83
Üldkokkuvõte	48	26480	68,96

Tabel 27. Kagu-Eesti piirivööndis küsitletud elanike peamised tööle liikumise viisid

	"Mil viisil käite tavapäraselt tööle?"	%
isikliku mootorsõidukiga	29	70,73%
jalgrattaga	1	2,44%
jalgsi	2	4,88%
töötan kodus	7	17,07%
ühistranspordiga	2	4,88%
Üldkokkuvõte	41	100,00%

Tabel 28. Kagu-Eesti piirivööndi elanike laste koolis ja lasteaias käimise viisid

	"Mil viisil nad tavapäraselt koolis/lasteaias käivad?"	%
jalgrattaga	1	4,17%
jalgsi	3	12,50%
oma pere liikmed viivad isikliku sõidukiga	11	45,83%
ühistranspordiga	9	37,50%
Üldkokkuvõte	24	100,00%

Piirivööndi küsitletud elanike seas kasutab ühistransporti tööle liikumiseks vaid 5% inimestest. Valdav osa ehk 71% liiguvad tööle oma isikliku mootorsõidukiga. Aktiivsemat kasutust leiab ühistransport vaid kooli- ja lasteaiaaeglaste seas, kuid selgi puhul pigem eelistavad lapsevanemad oma lapsi isikliku mootorsõidukiga kooli või lasteaeda ise viia.

4.3. Sideühenduste kvaliteet

Enamik vastajatest kasutab Elisa ja Telia, vähemal määral Tele2 teenuseid. Kõik küsitletutest kasutasid mobiiltelefoni ning kolmveerand vastajatest kasutas vähemalt vajaduspõhiselt internetti. Enamik inimestest märkisid, et on oma teenusepakkuja teenuse kvaliteediga ka rahul, kuid intervjuude põhjal tuleb täheldada, et rahulolu tähendab siinkohal mitte tingimata head kvaliteeti, vaid et „asjad saab tehtud“.

Peamiste murekohtadena nimetati „auklikku“ mobiilsidelevi ning aeglast internetti, mille tõttu on kaugtöö või igapäevaeluliste tegevuste (nt pangaälekanded) tegemine kohati raskendatud. Mobiilse interneti levi peeti väga kehvaks. Sealjuhu nenditi, et levi kõigub sõltuvalt ilmast ning kohast – mõnes majapidamises ei olnud leviga probleeme, teistes oli levi vaid mõnes ruumis. Samuti kirjeldati, et telepilt levib kohati halvasti.

„Kui telefon heliseb, jooksen õue ja otsin levi.“

Peaaegu kolmveerand vastajatest mainis, et aeg-ajalt lülitub telefon ka Vene operaatorite võrku. Selle peatamiseks kasutavad kohalikud käsitsi operaatori valimist. Kuigi vastajad mainivad, et seda tuleb ette, ei häiri see siiski enamasti nende igapäevaelu.

4.4. Elekter

Enamik vastajatest pidas elektrivarustust kvaliteetseks ning väike osa vastajatest kirjeldas süsteemseid probleeme. Kirjeldati, et kui katkestused esinevad, on need enamasti lühiajalised; korraliste katkestuste korral teatatakse tarbijaid ette ning ülejäänud juhtudel on tegemist peamiselt ettenägematutest asjaolustest tingitud katkestustega (nt tormid). Kõige pikem periood elektrita varieerus majapidamiseti palju, kuid enamasti viidati kuni nädalasele perioodile 2019. aasta oktoobritormi ajal, mil Kagu-Eestit laastasid tugevad tuuled. Niinimetatud tavajuhtudel on katkestused aga mõnetunnised kuni mõnepäevased. Elektrikatkestusi pidasid vastajad mugavustegevusi häirivateks (teleka vaatamine, arvuti kasutamine) – puuküttevõimalus, isiklikud kaevud ning toiduvaru võimaldasid eluga ka elektrita toime tulla. Väljendus hoiak, et maal elades on katkestused paratamatud.

Elektri genereerimise võimalus oli vaid veerandil vastajatest (peaasjalikult diiseldiiselaator, üksikutel vastajatel ka päikesepaneelid), kuigi mitmed vastajad kirjeldasid, et plaanivad lähitulevikus generaatori soetada või isiklikuks otstarbeks päikeseenergiapargi rajada. Seda sooviti teha isikliku kindlustunde loomiseks, et vältida näiteks sõltuvust elektrienergia pakkuja tegutsemiskiirusest pikemaajaliste katkestuste ajal. Elektrigeneraatorite vähesus maapiirkonnas võib olla probleemiks, sest see võib piirata elanike juurdepääsu elektrienergiale, mis on vajalik nende igapäevaste vajaduste rahuldamiseks, tulenevalt üha suurenevast elektriseadmete kasutusest tagamaks küte, jahutus, valgustus, külmikute toimimine, vee pumpamine, kaugtöö ja -õppe jaoks arvuti kasutus ning muude

elektriseadmete toimimine. Seega võib tingida suurem sõltuvus elektrienergiast, pikemad katkestused hõreasustuses ning alternatiivse energiaallika puudumine selle, et majapidamised on kehvemini valmis kriisiolukordades toime tulema. Suurem risk elektrikatkestusteks ja pikemad katkestused võivad tingida ka piirkonna ettevõtetele majandusliku riski ja kehva konkurentsivõime. Lisaks võib see piirata maapiirkondade arengut, kuna see võib takistada uute ettevõtete ja uute elamispiindade rajamist. Tulenevalt Päästeameti soovitusel hädaolukorras maapiirkonnas varjuda⁴² on kriitilise tähtsusega, kuidas on võimalik tagada maapiirkonnas elamiskõlblikud tingimused ka erinevates hädaolukorras. Piirivööndi elanikkonnast valdav osa omab siiski siiani küttekollet ning salvkaevu, millega toime tulla ka elektrita.

4.5. Veevarustus

Piirivööndi elanike peamine veevarustus on tagatud läbi salvkaevude. 78% juhtudest on inimestel oma isiklik salvkaev olemas, mis võimaldab antud piirkonna elanikel saada joogivesi kätte ka elektrikatkestuste korral. 8% küsitletud inimestest oli salvkaevu kõrval lisaks olemas paralleelselt kasutuses ka isiklik puurkaev, mis võimaldab kasutada suuremat kogust vett. 18% küsitletud piirivööndi elanikest kasutab enda tarbevee saamiseks isiklikku puurkaevu ning 4% juhtudest omatakse ühisveevärgi ühendust. Küsitletud elanikest vaid mõned üksikud kirjeldasid hooajalist veenappust.

Tabel 29. Küsitletud piirivööndi elanike peamine tarbevee allikas

Piirivööndi lõik	isiklik puurkaev	salvkaev	ühisveevärk	Kokku
Lüübnitsa	1	4	0	5
Sosna	2	9	1	12
Saatse	9	13	2	24
Meremäe	4	35	1	40
Luhamaa	1	15	0	16
Kokku	17	76	4	97
Osakaal	18%	78%	4%	100%

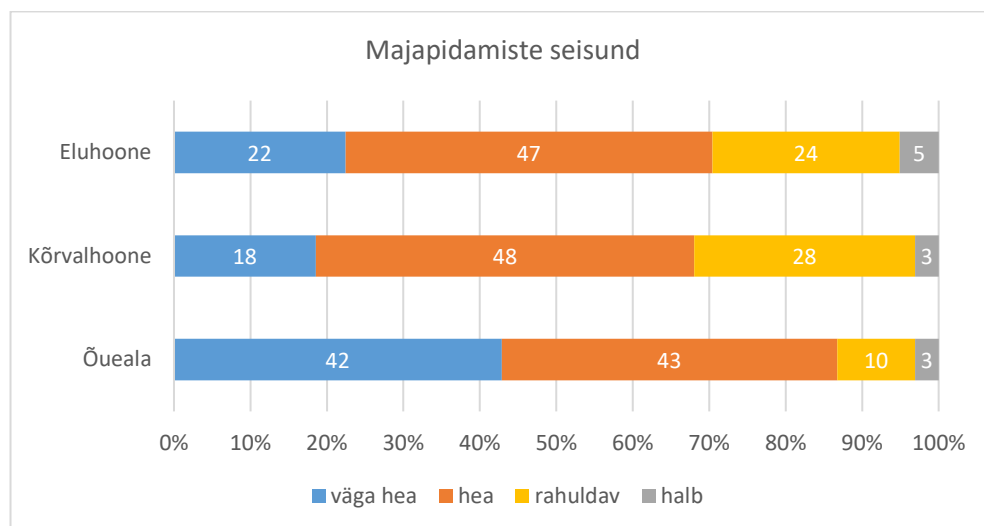
4.6. Toiduvaru

Küsitletud elanikest vastati 86% juhtudest, et nad omavad kodus toiduvaru, millega iseseisvalt toime tulla kriisiolukordades. 14% vastanutest ütlesid, et ei oma toiduvaru kriisiolukordadeks, ent kolmandik neist arvasid, et praeguse toiduga tuleks toime umbes nädala jagu. 37% küsitletutest arvasid, et peaksid praeguse toiduvaruga vastu kuni paar nädalat, 28% küsitletutest arvasid, et peaksid vastu 1–2 kuud ning 24%, et tulevad tänase varuga toime üle kahe kuu.

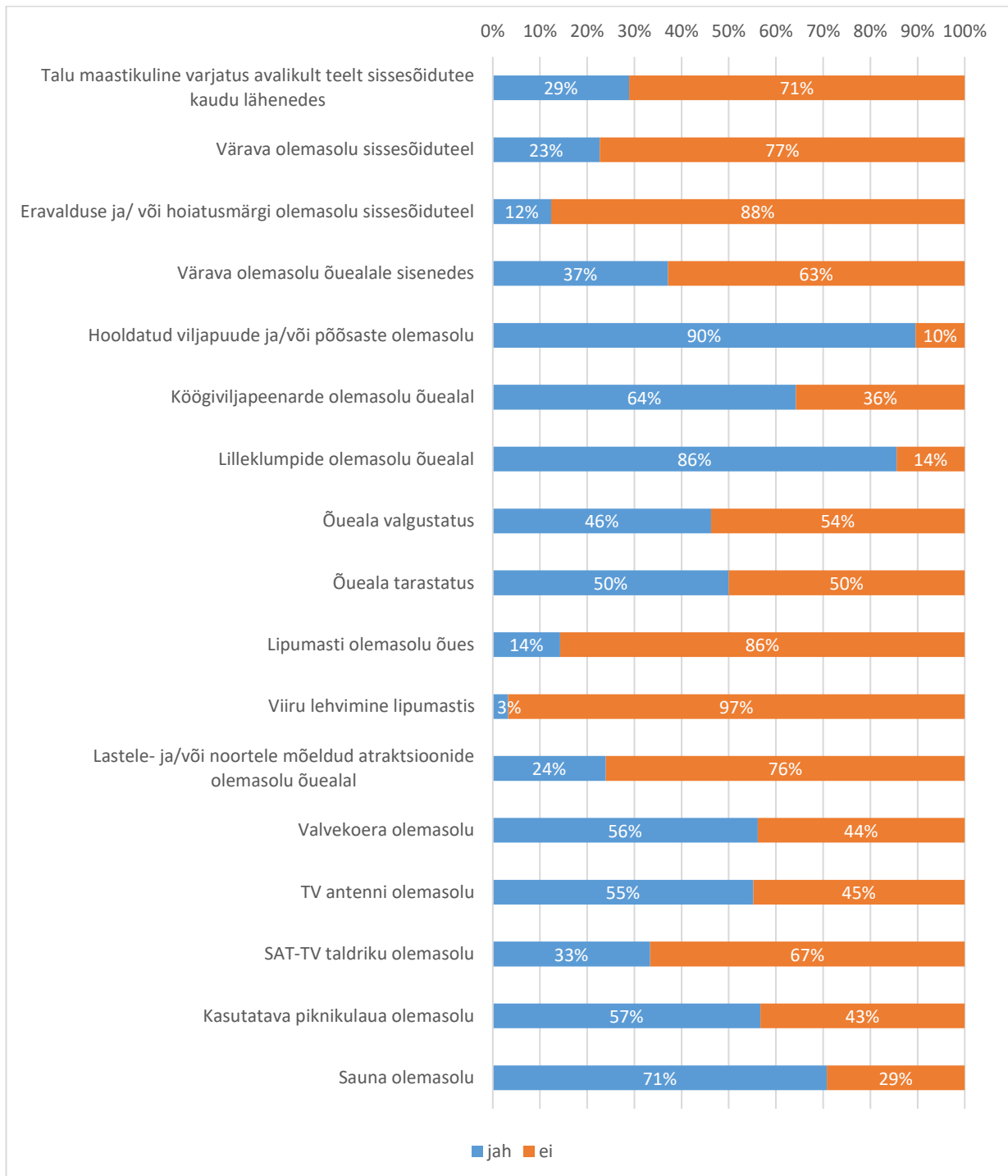
⁴² Päästeamet. 2022. Hädaolukorraks valmistumine

4.7. Kodune kapital

Nii-öelda kodune kapital ehk piirivööndi inimeste kodude heakord ja inventar on tõlgendatav näitajana sellest, kuivõrd elujõulised ja püsivad on ühe piirkonna majapidamised. Kõrvalhoonete seisukord ei erine olulisel määral eluhoonete endi seisukorras. Kui, siis on hinnanguliselt kõrvalhooned veidi kehvemas seisukorras, ent reeglina on eluhoonete ja kõrvalhoonete seisukord sarnane. Sarnaselt kõrvalhoonete seisukorrale peegeldab ka õueala heakord enamuses eluhoone seisukorda. Oluliselt kõrgemal määral leitud vaid väga heas seisukorras õuealaid, mis võis olla tingitud vaatluse ajastusest vahemikul 15.–26. august 2022, mil ilm soosis õues aja veetmist ja aia korrastamist.

Joonis 45. Majapidamiste seisund vastavalt vaatlustel antud hinnangutele

Joonis 46. Koduse kapitali olemasolu hinnatuna vaatluste põhjal

Küsitletud piirivööndi majapidamistest enamus ei ole maastikuliselt varjatud, ei oma väravat ega ka hoiatuse- või eravalduse märke sissesõiduteel. Selle põhjal võib eeldada, et piirkonna elanike ohutunnetus on pigem madal ning vajadus enda või oma vara kaitseks meetmeid rakendada tajutakse madalana. Valvekoeri oli siiski üle pooltel majapidamistest, ent keeruline on hinnata, kas koer on võetud lihtsalt koduloomana või ka valvekoera eesmärki täitma. Umbes pooltel küsitletud ja vaadeldud majapidamistest oli õueala valgustatud ja tarastatud. Siiski oli enamuses pigem tegu

madalate aedadega ning õuevalgustus pigem väheldane ja oma pimedal ajal tehtavate liikumiste hõlbustamiseks ning ka sellest võib järeldada pigem madalat ohutunnetust. Enamusel küsitletud majapidamistest olid õuel või selle läheduses märgata viljapuud ja köögiviljapeenrad, mille saadusi mainitakse ka osana enda toiduvarust, mida saab tõlgendada piirkonna elanike paiksuse ja säilienõtkuse näitajana. Lipumaste ja viirge nende tipus lehvimas oli võimalik vaadelda vaid väga vähestel juhtudel. Seitsmel majapidamisel lehvis majal Setomaa lipp või mastis Setomaa viirg ehk piirkonnas teostatud vaatluste käigus nähti tihedamalt Setomaa lippu kui Eesti lippu, mis näitab piirkonna tugevat regionaalset identiteeti.

Hindamaks piirivööndi elanike meediatarbimist vaadeldi teiste seas ka TV-antennide ja SAT-TV taldrikute olemasolu majadel. Antud juhul ei saa aga kindel olla, kas nimetatud antennid on enam üldse kasutuses või jäänud maja külge kinnitatuna varasemast ajast ning mida ei ole kasutuse lõppedes eemaldatud.

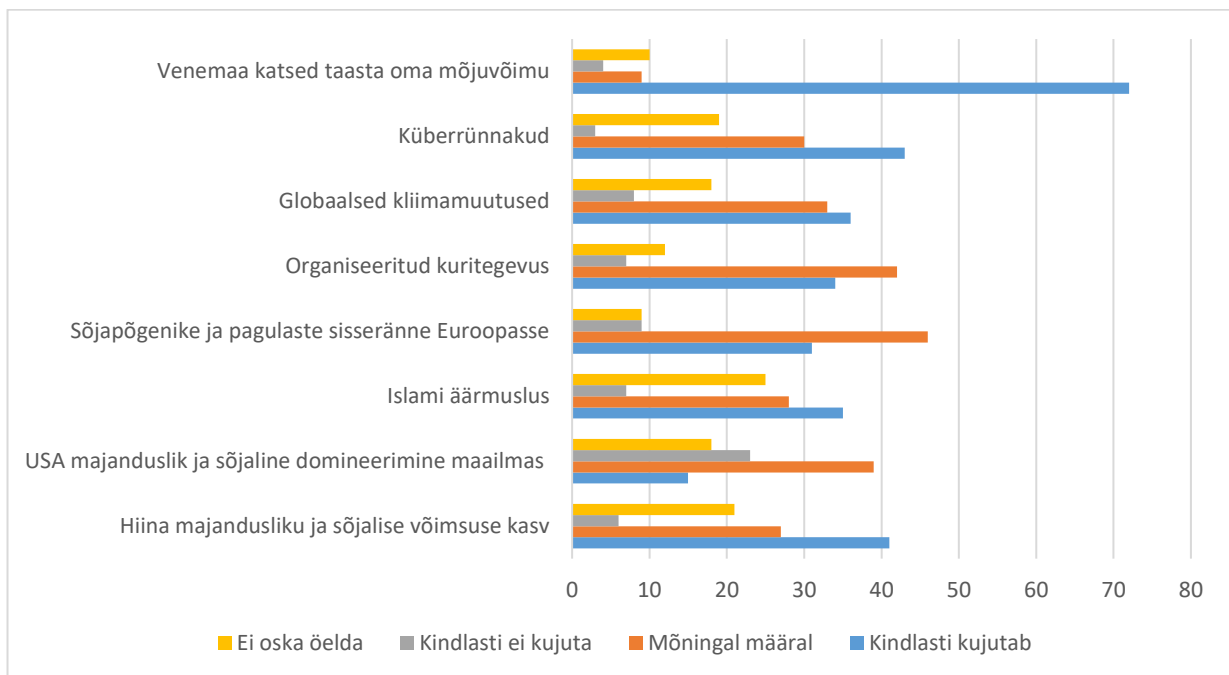
Lastele ja/või noortele suunatud atraktsioone majapidamiste õuealadel täheldati vaid umbes veerandil juhtudel, mis on otseselt seotud piirkonna Eesti keskmisest vanema rahvastikuga. Mõningatel juhtudel olid lastele suunatud atraktsioonid siiski olemas mõelduna vanavanemaid külastavatele lastelastele. Umbes kahel kolmandikul juhtudel oli majapidamises täheldatav ka sauna olemasolu. See võib olla seletatav suuresti pesemiskoha vajadusest tingituna, sest vastavalt rahvaloendusele on vaid 59% asustatud tavaeluruumidest Setomaa vallas kaetud veevarustussüsteemiga.

5. Küsitlusandmete analüüs: väärtused, hoiakud ja kultuuriruum

5.1. Elanike ohutaju ja meelsuseelistused

Küsitletud piirivööndi elanike arusaamad Eesti haavatavusest olid kõige selgemas seoses Venemaa katsetega taastada oma mõjuvõimu. 75% vastanutest leidsid, et Venemaa kindlasti kujutab endas julgeolekuohtu. Spektri teise serva ehk kõige vähem julgeolekuohtu maailmale kujutavana hinnati USA majanduslikku ja sõjalist domineerimist. Lisaks Venemaale pidas ohuteguriteks enamus vastanutest Hiina majandusliku ja sõjalise võimsuse kasvu, islami äärmuslust, globaalset kliimamuutust ja küberrünnakuid. Vastusevarianti "mõningal määral" tajusid küsitlusele vastajad kui "võib-olla" vastust ning sellest tulenevalt vastati vähese isiklikku kokkupuute tõttu organiseeritud kuritegevuse ja sõjapõgenike osas enamuses, et need võivad mõningal määral ohtu kujutada.

Joonis 47. "Milline nendest järgnevatest kujutab maailma jaoks käesoleval ajal julgeolekuohtu?"

5.2. Elanike meediaruum

Küsitlusele vastanud vaatasid peamiselt Eesti telekanaleid (ETV, Kanal 2, TV3), vähemal määral teisi kanaleid, sh välismaiseid (History, Eurosport, TLC, Discovery). Vastajad ei eristanud tihti, millised on nn vene vabalevikanalid ning millised venekeelseid kanaleid pakub neile teleteenuse osutaja. Vestluste käigus selgus siiski, et vabalevilisi vene kanaleid piiriäärsed elanikud (enam) ei näe ning kirjeldatud vene telekanalid olid teleteenuse paketi. Venekeelseid kanaleid vaatasid rutiinselt vähesed inimesed (peamiselt filmikanalid).

Samuti olid populaarsed Eesti raadiokanalid, peaaugjalikult Elmar ja Vikerraadio; vähemal määral RingFM, StarFM, SkyPlus, Klassikaraadio, Kuku, RockFM. Üksikud vastajad raporteerisid, et kuulavad ka venekeelseid raadiokanaleid, nt Europa+, MegaFM, Russkoe Radio, Raadio4, Sed'moe Nebo. Raadiokanalite puhul kirjeldasid vastajad ka, et Eesti kanaleid on kohati keeruline leida, kuna segavad nii Vene kui ka Läti kanalite sagedused (viimane siiski enam).

Kuigi piiriäärsetel elanikel on võimalus ühel või teisel moel venekeelset meediat tarbida, ei tee siiski enamik neist seda regulaarselt. See aga ei jää vene keele oskamatusse taha – kuigi kolmveerand vastajatest raporteeris, et räägib vene keelt tasemel, mis võimaldaks venekeelsest meediast aru saada, ei soovinud enamik neist siiski vene meediat tarbida. Kui venekeelset meediat ka tarbiti, siis pigem tehti seda meelelahutuslikul eesmärgil (filmide vaatamine, muusika kuulamine).

Kõige enam usaldasid küsitletud Eesti Rahvusringhäälingut (Aktuaalse Kaamera uudised televiisorist, internetiuudised err.ee portaalist), samuti suuremaid Eesti ajalehti (Postimees, Maaleht, Päevaleht) ja portaale (Delfi). Samas väljendus paljude vastajate vastustest ka üleüldist usaldamatust nii riigi kui ka meediakanalite suhtes.

„/.../ aga parem küsimus on, mida üldse saab usaldada.“

Kolmveerandit vastajatest raporteeris, et nad kasutavad interneti peamiselt pangateenuste kasutamiseks, uudiste lugemiseks ja sotsiaalmeediasuhtluseks, vähemal määral ka kaugtöö tegemiseks.

Hädaolukorras soovitakse informatsiooni SMSi kaudu või riiklike radio- ning telekanalite vahendusel. Välja tuuakse enamasti mitu kanalit, mille vahendusel info peaks paralleelselt liikuma, kuna vastajad peavad võimalust, et kaob elektrilevi või et sideteenuste kättesaadavus on piiratud, üsna suureks.

Küsitletud soovivad teada, millised on tegevusjuhised kodanikele hädaolukordades (olla kodus, lahkuda, otsida peavaru) ning milline on üldine seis riigis. Elanikud ootavad riigi poolt ausat ja ilustamata informatsiooni tegelikust olukorrast – aususe rõhutamisest intervjuudes peegeldub hirm, et riik ilustab fakte kodanike rahustamiseks ning seetõttu ei ole neil võimalik asjakohaselt reageerida. Piiriäärse elu ning võimaliku sissetungi ohu kontekstis leidsid vastajad, et nendeni jõuab reaalsus enne kui riigipoolsed hoiatused. Seetõttu on oluline, et piirkonnas oleksid ennetavalt selged

sõnumid, kuidas erinevates olukordades käituda (nt kuhu varjuda, kas on häiresignaali). Seda teadlikkust vastustest ei väljendunud.

Heaks näiteks toodi COVID-19 pandeemias kriisiinformatsiooni edastamist. Kirjeldatai, et teabeedastus oli tihe (igapäevane) ning ülevaatlik (kui palju on nakatunud, surnuid, millistes piirkondades haigus enam levib, millised on piirangud).

5.3 Suhted riigiga

Küsitletute seas 81% vastasid, et nad puutuvad, kas igapäevaselt või sagedasti oma elukohas kokku piirivalvega. Harvemad kokkupuuted piirivalvega esinevad vaid piirivööndi osades, kus puudub maismaapiir või piirivööndi läänepoolses servas. 90% juhtudest omab kokkupuude piirivalvega positiivset mõju turvatunde loomisel.

Tabel 30. Piirivööndi elanike kokkupuute sagedus piirivalvega

Kas puutute oma elukohas kokku piirivalvega? Kui jah, siis millise sagedusega?	Lüübnitsa ja Sosna	Saatse	Meremäe	Luhamaa	Kokku	%
igapäevaselt	1	0	9	7	17	18%
sagedasti	10	23	17	9	59	63%
mõnikord	1	1	5	0	7	7%
haruharva	2	1	5	0	8	9%
üldse mitte	3	0	0	0	3	3%

Tabel 31. Kokkupuute mõju turvatunde loomises

Kas neist kokkupuudetest on teile olnud tuge turvatunde loomisel või mingit muud abi? Jah/ei	Lüübnitsa ja Sosna	Saatse	Meremäe	Luhamaa	Kokku
ei	4	1	3	1	9
jah	12	24	28	14	78
Kokku	16	25	31	15	87
jah %	75%	96%	90%	93%	90%

Vastajad kirjeldasid, et piirivalve pidev kohalviibimine suurendab turvatunnet, kuna annab kindlust, et erinevate murede korral reageeritakse kiiresti. Kuritegevuse või rikkumiste vähesust või puudumist kohalikul tasandil seostatakse piirivalve kohaloluga, st piirivalvel on distsiplineeriv roll. Ühelt poolt

süvendab kindlustunnet piirivalve igapäevane nägemine, teisalt aga kogemused piirivalve tegevusega – kui on toimunud rikkumised või piirkonnas liigub uusi inimesi, reageerib piirivalve kiirelt. Lisada tuleb, et turvatunnet ei loo vaid piirivalve nägemine, vaid ka nende poolt initsieeritud suhtlus kohalikega; samuti teadmine, et piirivalvurid jälgivad kaamerate abil piirkonnas toimuvat. Usaldus piirivalve tegevuse ja selle institutsiooni osas on väga kõrge.

Turvatunne väljendub hirmu puudumises kuritegude suhtes – vastajad kirjeldavad, et rahurikkujaid pole ning lukustamata julgetakse jätta nii hoonete ukсед kui ka tehnika. Samuti pole hirmu jätta pikemaks ajaks kodu järelevalveta.

„Kui piirivalve nii korralik ei oleks, siis oleks ka vargusi siin rohkem.“

Küsitlused peavad piirivalve praegust tegevust piisavaks ning täiendavaid ootusi nende tööle pole. Kiidetakse, et piirivalve aitab vajadusel ka väiksemate muredega (nt kraavist auto välja tõmbamine, inimeste seenemetsast koju toomine), mida kohalikud väärtustavad.

5.4. Elanike turvalisusega seotud väärtused ja hoiakud

Küsitluse vastustest peegeldus tunnetus, et piiriäärsete elanikena on neilgi roll piiri valvamises ja kogukonna turvalisuse tagamises – kirjeldati nii juhtumeid kui ka valmisolekut piiririkumise korral piirivalvekordonisse helistada.

„Me iga päev valvame piiri.“

Umbes pooled küsitlusetest ütlesid, et nende majapidamise lähedal on toimunud viimase kolme aasta jooksul ebaseaduslikke piiriületusi. Piirivööndi lõikudest teistest oluliselt madalamal hulgal ütlesid Luhamaa elanikud (kokku umbes kolmandik neist), et nende majapidamise lähedal on toimunud ebaseaduslikke piiriületusi.

Kohalike elanike partnerlust piirivalvega aitavad kinnistada igapäevased suhtluspraktikad: kontakti ja info jagamised. Piirivalve uurib, kas inimesed on märganud midagi kahtlast ja jätab maha kontaktid helistamiseks, kui midagi ebaharilikku märgatakse. Intervjuudest ilmnes, et kohalikud saavad informatsiooni piiririkumiste kohta peaaesjalikult meediast või siis, kui seda ise märkavad – suust-suhu teavet selle kohta kohalikus kogukonnas üldiselt ei liigu.

Tabel 32. Küsitletute teadlikkus ebaseaduslikest piiriületustest

"Kas teie majapidamise lähedal on viimaste aastate [nt 3 viimase aasta] jooksul toimunud ebaseaduslikke piiriületusi?"	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
ei	7	10	20	11	48
jah	10	15	20	5	50
Kokku	17	25	40	16	98

Jah %	59%	60%	50%	31%	51%
-------	-----	-----	-----	-----	-----

Piirialane elu ei suurenda ohutunnet kohalike seas. Üldiselt tajuti turvalisust hoopis suuremana seoses piirivalve püsiva kohalviibimisega. Kuigi elanikud tajusid, et elavad n-ö Venemaa lävepakul, ei väljendunud see üldiselt siiski suurenenud ohutajus, kuna leiti, et sissetungijate eesmärgiks on suuremad linnad, mitte piiritsoon.

Kolm neljandikku küsitletutest ütles, et märgates kahtlaseid isikuid piirkonnas liikumas, teataksid sellest piirivalvekordonisse. Vaid 5 küsitletut arvas, et nad ei teataks mitte kellelegi kahtlastest isikutest. Kõige madalam määr küsitletutest, kes pöörduksid piirivalvekordonisse oli Meremäe piirkonnas. Veerand sealsetest küsitletutest pöörduks esmajoones häirekeskusesse. Potentsiaalsed piirivalvekordonisse pöördudajad tõid välja asjaolu, et neil on vajalik telefoninumber kas üleskirjutatud või mobiili salvestatud (või hoopiski PPA poolt kingitud pastaka peal). Üksikutel juhtudel kirjeldasid küsitletud inimesed ka olukordi, mil nende hoovi peale on sattunud ebaseaduslikke piiriületajaid. Sellistel juhtudel on ebaseaduslikud piiriületajad pakkunud raha selle eest, et saaks telefoni kasutada ning uurinud, mis suunas on piirivalvekordon, et teaks seda vältida.

Tabel 33. Ebaseaduslikest piiriületustest teatamine

"Kellega võtate ühendust, kui märkate kahtlasi isikuid piirkonnas ringi liikumas?"	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
häirekeskusega – 112	1	2	9	1	13
mitte kellegagi	0	1	4	0	5
naabritega	1	0	0	0	1
piirivalvekordoniga	10	20	25	14	69
politseiga – piirkonnapolitseinikuga	2	0	1	0	3
Kokku	14	23	39	15	91

Piirivalvekordoniga %	71%	87%	64%	93%	76%
-----------------------	-----	-----	-----	-----	-----

„Kui piiri ääres ärevust tunda, ei saa piiri ääres elada.“

•

„Kui läheb lahinguks, mine Venemaa poole, siis ei jää ette.“

Tabel 34. "Mis tagab teie arvates Eesti riigi julgeoleku?"

	TOP 1 (3 punkti)	TOP 2 (2 punkti)	TOP 3 (1 punkt)	Kaalutud skoor
NATO kollektiivkaitse, ühes alalise kohalolekuga Eesti territooriumil	40	18	17	173
Eesti inimeste kaitsetahe	32	25	16	162
Eesti iseseisva kaitsevõime arendamine	7	30	30	111
Euroopa Liidu liikmelisus	3	17	18	61
Heanaaberlikud suhted Venemaaga	14	5	9	61

Küsitletud piirivööndi elanikud peavad kõige olulisemaks julgeoleku tagajaks Eesti riigile NATO kollektiivkaitset, ühes alalise kohalolekuga Eesti territooriumil. Kõige levinumaks järjestuseks küsitletute seas oli nimetada esmatähtsaks julgeoleku tagajaks NATO-t, seejärel Eesti iseseisvat kaitsevõime arendamist ning Eesti inimeste kaitsetahet. Vaid 14 (14,5%) küsitletud piirivööndi elanikku pidas esmatähtsaks heanaaberlikke suhteid Venemaaga. Heanaaberlikke suhteid Venemaaga esmatähtsaks pidavad küsitletud näevad siiski enamuses Venemaal võimalikku julgeolekuohtu ning väljendatakse pragmaatilist soovi mitte otsesesse konflikti eskaleeruda.

Tabel 35. Tunnetuslik muutus piiriäärses elus

"Kas tunnetate, et elu Venemaa piiri ääres on teistsugune võrreldes ajaga enne 24. veebruari [enne Venemaa-Ukraina sõja algust]?"	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
ei	7	13	20	5	45
jah	10	12	19	11	52
Kokku	17	25	39	16	97

Jah %	59%	48%	49%	69%	54%
-------	-----	-----	-----	-----	-----

Umbes pooled küsitletud piirivööndi elanikest leidsid, et elu piiri ääres on muutunud võrreldes Ukraina täiemahulise Ukraina sõja algusega. Venemaa sõjategevusega Ukrainas olid küsitluses osalenud hästi kursis. Muutus elus piirialal pärast 24. veebruari 2022 tajusid osad vastajad siiski oluliselt enam kui teised. Kõige rohkem kirjeldasid vastajad suurenenud ärevus-, hirmu- ja ohutunnet. Ühelt poolt tunnetati ärevustunnet, mida tekitas naaberriigi sõda üldiselt – ei usutud, et Venemaa 21. sajandil nii ulatusliku sõjategevust alustab. Hirmu- ja ohutunnet on süvendanud jutud piiriületuste ning -rikkumiste suurenemisest. Intervjuudes kirjeldati, et enam liigub helikoptereid ja droone, teiselt poolt piiri kostab „paugutamist“. Samas nenditi ka, et kui vahetult pärast sõjategevuse algust olid emotsioonid kõrgel, siis praeguseks on ärevus ja hirm vähenenud. Tihenunud piirivalve nägemine ja suhtlus on turvatunnet taastanud. Venemaa ohu tunnetamise osas rääkisid küsitletud mitmetel kordadel erinevates parafraseeringutes sama anekdooti:

„Kui Venemaa ründab, siis mürsud lendavad meist siin üle Võru peale.“

Muutustena kirjeldati veel piiriliikluse piiratust (piirijärjekordi). Märkati, et piirkonda on elama asunud Ukraina sõjapõgenikke. Samuti mainiti turistide arvu vähenemist, mis oli eriti tajutav neile, kes töötavad turismisektoris. Tunnetati, et muutus on toimunud ka kogukondlikus suhtluses – Venemaa tegevus on inimesi polariseerinud (mõned kiidavad Venemaa tegevust heaks, mõned mitte) ning mõnel juhul on eriarvamuste tõttu katkestatud suhtlus kogukonnaliikmetega.

„See nulk hakkas Ukraina sõja pärast venelasi vihkama.“

Kuigi üle poole vastajatest tajusid muutuseid, oli ka väga suur hulk inimesi, kes kirjeldasid, et muutunud pole midagi.

„Venelased on kogu aeg olnud.“

Samas pidasid enamik vastajatest kogukonna omavastutust turvalisusesse ja julgeoleku tagamiseks pärast Venemaa sõjategevuse algust Ukrainas siiski samaks või suuremaks kui varem. Ka

kogukondlikus kaitsetegevuses osalemise soov on pigem sama, kuid kolmandik vastajatest kirjeldas ka sellise soovi suurenemist. Intervjuudes töid vastajad välja, et pärast 24. veebruari toimusid üksikud kogukondlikud kokkusaamised „külameestele“, kus arutati, mida tuleks teha ja kuidas käituda, kui sõjategevus peaks jõudma Eestisse.

Kaks kolmandikku küsitletutest leidsid, et nende suhtumine Venemasse on muutunud pärast 24. veebruari. Küsitluses osalejad leidsid, et suhtluses Venemaaga on oluline kindlameelsus, läbirääkimisruumi ei tohi jätta. Usaldus Venemaa ja venelaste vastu on vähenenud. Tajutakse, et Venemaa on ohtlik naaber, keda ei tohi provotseerida (näiteid toodi Narva tanki eemaldamise ajastusest).

Samas leidsid mõned vastajad, et hea suhtlus Venemaa kui naabriga on siiski oluline ning sellest võidaks ka Eesti, nt hindade stabiliseerumise näol. Eristatakse poliitikat ja mittepoliitikat – kui poliitilise tasandi suhtes ollakse kriitilised, siis „tavainimesed on ikka tavainimesed“ ning neid juhtide otsustega ei seostata. Leitakse, et täielikult suhteid katkestada ei ole õige, kuna iseäranis setodele on suhtlus piiriüleste sugulastega ning osalemine tähtpäevadel oluline osa kultuurist.

Küsimusest Venemaaga suhtlemise osas väljenduvad selgelt kaks vastandlikku hoiakut: suhtlus Venemaaga on võimatu ning häid suhteid peaks hoidma. Sealjuures ei ole märgata näiteks vanuselist mustrit, mis ühe või teise hoiaku esindajaid kirjeldaksid.

Küsitletute seas kolmandik arvas, et kogukondlik omavastutus turvalisuse ja julgeoleku tagamiseks piiri ääres on pärast 24. veebruari suurenenud. Kaks kolmandikku vastanutest arvasid, et see on püsinud samasugune. Samuti arvas kolmandik küsitletud piirivööndi elanikest, et nende osalussoov vabatahtlikes turvalisust suurendavates tegevustes on suurenenud ning kaks kolmandikku arvasid, et see on samaks jäänud. Piirivööndi lõikude kaupa vaadelduna eristus neis küsimustes Luhamaa lõik, kus küsitletud vastasid 80% juhtudest, et kogukondlik vastutus ja osalussoov vabatahtlikes tegevustes on suurenenud.

Tabel 36. Kogukondliku omavastutuse muutus

'Kuidas on viimaste kuude sündmused mõjutanud teie kui piiriäärse elaniku suhtumist kogukonna omavastutusse turvalisuse ja julgeoleku tagamisel?'	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
see kogukondlik vastutus on suurenenud	4	7	9	12	32
see kogukondlik vastutus on samasugune	12	17	24	3	56
see kogukondlik vastutus on vähenenud	1	0	0	0	1
Kokku	17	24	33	15	89

Tabel 37. Vabatahtlike turvalisust suurendavate tegevuste muutus

Kuidas on viimaste kuude sündmused mõjutanud teie kui piiriäärse elaniku osalust vabatahtlikes turvalisust suurendavates tegevustes?	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
see osaluse soov on samasugune	11	18	26	3	58
see osaluse soov on suurenenud	3	4	10	12	29
Kokku	14	22	36	15	87

Toetus NATO-sse kuulumisele on suurenenud veidi alla pooltel küsitletutest, pooltel on see püsinud võrreldes Venemaa poolse Ukraina invasiooni eelse ajaga samal tasemel. Kaks kolmandikku vastanutest arvas, et nende suhtumine Euroopa Liitu ei ole muutunud võrreldes 24. veebruarile järgnenud sündmustega ning kolmandiku toetus on suurenenud.

Tabel 38. Suhtumise muutus NATOsse

Kuidas on viimaste kuude sündmused mõjutanud teie suhtumist Eesti NATOsse kuulumise osas?	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
minu toetus on suurenenud	9	12	14	10	45
see suhtumine ei ole muutunud	6	13	23	6	48
minu toetus on vähenenud	2	0	1	0	3
Kokku	17	25	38	16	96

Tabel 39. Suhtumise muutus Euroopa Liitu

Kuidas on viimaste kuude sündmused mõjutanud teie suhtumist Eesti Euroopa Liitu kuulumise osas?	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
minu toetus on suurenenud	3	6	10	9	28
see suhtumine ei ole muutunud	13	17	26	5	61
minu toetus on vähenenud	1	2	1	1	5
Kokku	17	25	37	15	94

Tabel 40. Suhtumine Eesti kaitsevõimesse

Kuidas Teile tundub, kas võõrriigi relvastatud kallaletungi korral oleks võimalik Eestit kaitsta?	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
jah, kindlasti	7	6	15	7	35
tõenäoliselt küll	4	11	14	5	34
tõenäoliselt mitte	2	3	7	3	15
kindlasti mitte	1	0	1	0	2
ei oska öelda	3	5	3	1	12
Kokku	17	25	40	16	98

% jah, kindlasti + tõenäoliselt küll	65%	68%	73%	75%	70%
--------------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----

70% küsitletutest väljendas arusaama, et võõrriigi relvastatud rünnaku korral oleks võimalik kas kindlasti või tõenäoliselt võimalik Eestit kaitsta. Pessimistlikumad vastajad väljendasid peamiselt oma kahtlusi seoses Eesti iseseisva toimetulekuga ning liitlasvägede appituleku ning reageerimiskiiruse suhtes. 93% vastanutest leidsid, et Eesti riik peaks sõltumata ründajast osutama relvastatud vastupanu. Küsitletutest 79% näitasid üles valmisolekut relvastatud kallaletungi korral panustada oma oskuste ja võimete kohaselt. Vastanute seas tõdeti tihti antud küsimuse puhul, et nende tervis ja oskused ei pruugi olla piisavalt head, et otseselt osaleda kaitsetegevuses, ent sellest hoolimata püüaksid anda oma panuse.

Tabel 41. Suhtumine relvastatud vastupanusse

"Kas Eesti riik peaks igal juhul, sõltumata ründajast, osutama relvastatud vastupanu?"	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
jah kindlasti	16	17	34	14	81
pigem jah	0	4	4	1	9
pigem mitte	0	0	0	1	1
kindlasti mitte	1	0	1	0	2
ei oska öelda	0	3	1	0	4
Kokku	17	24	40	16	97

jah kindlasti + pigem jah %	94%	88%	95%	94%	93%
-----------------------------	-----	-----	-----	-----	-----

Tabel 42. Suhtumine Eestist põgenemisse sõjaohu korral

"Kui Eestit peaks ründama Venemaa, siis kas püüaksite Eestist sõjaohu korral lahkuda?"	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
jah kindlasti	1	1	1	0	3
pigem jah	2	3	6	1	12
pigem mitte	4	3	7	3	17
kindlasti mitte	7	16	21	10	54
ei oska öelda	3	1	5	2	11
Kokku	17	24	40	16	97

Pigem mitte + kindlasti mitte %	65%	79%	70%	81%	73%
---------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----

Tabel 43. Valmisolek oma võimete ja oskuste kohaselt osalema kaitsetegevuses

"Kui Eestile tungitaks kallale, kas oleksite valmis oma võimete ja oskuste kohaselt osalema kaitsetegevuses?"	1.Sosna ja Lüübnitsa	2. Saatse	3. Meremäe	4. Luhamaa	Kokku
jah kindlasti	12	12	18	7	49
pigem jah	3	4	12	6	25
pigem mitte	1	2	3	3	9
kindlasti mitte	0	1	1	0	2
ei oska öelda	0	4	5	0	9
Kokku	16	23	39	16	94

jah kindlasti + pigem jah %	94%	70%	77%	81%	79%
-----------------------------	-----	-----	-----	-----	-----

5.5. Osalus vabatahtlikes kaitse- ja sisejulgeoleku organisatsioonides

Küsitletud inimestest 15% mainis, et osalevad mõnes vabatahtlikus kaitse- või sisejulgeolekuga seotud organisatsioonis. 98 vastaja seast 6 mainisid Kaitseliitu, 7 kohalikku jahiseltsi, 3 vabatahtlikku päästekomandot ning üks inimene, et on PPA-s abipolitseinik. Enda osalemismotivatsiooniks nimetati valdavalt soovi osaleda ühistegevuses ning missioonitunnet.

Enda huvi vabatahtlikuna osaleda mõnes eespoolmainitud organisatsioonis väljendas 18 inimest: 8 soovis astuda Kaitseliitu; 7 tahtis hakata abipolitseinikuks ja 3 vabatahtlikuks päästjaks. Põhilise takistusena nendes organisatsioonides osalemisel nähti kõrget vanust ja kehva tervist, mis ei luba aktiivselt osa võtta füüsiliselt koormavatest tegevustest. Nooremad vastajad tõid takistavate asjaoludena välja ajapuuduse. Seega, ka siis kui on olemas tahe ja kõrge motivatsioon, pärsib osalust

elanikkonna vanusstruktuur või napp ajaressurss, mis kulub enamasti elu ja olmetingimuste parandamisele.

5.6. Elanike kaitsetahe

Kaitsetahe on defineeritud kui "üksikisiku ja kogu elanikkonna väärtustele tuginev hoiak ja valmisolek panustada laiapindsesse riigikaitseesse"⁴³. Piirivööndi elanikkonna väärtustel tuginevaid hoiakuid kajastavad alapeatükid 5.1 kuni 5.3 ning valmisolekut panustada laiapindsesse riigikaitseesse alapeatükkides 5.4 ja 5.5. Elanikkonna kaitsetahe sõltub valdavalt nii ühiskondlikest kui ka üksikindiviidi tasandi teguritest. Indiviidi tasandil määravad kaitsetahte nii väärtustel põhinevad näitajad nagu näiteks rahvuslik uhkus, usaldus riigi kaitsejõudude ja valitsuse vastu ja poliitiline maailmavaade, oskused käituda sõjasituatsioonis, sotsiaalne sidusus ja ohutaju ning sotsiaal-demograafilised näitajad nagu vanus, sugu, haridustase, perekonnaseis, tööstaatus, sissetulek ja religioosus⁴⁴.

Piirivööndi elanikkonna usaldus kaitsejõududes on kõrge, kuna riigi turvalisuse esmaste garantidena nähakse NATO-t ning Eesti iseseisvat kaitsevõimet. Piirivööndi elanikkonna kokkupuude riigiga väljendub esmajoones igapäevases kokkupuutes piirivalvega. Elanikkonna suhted piirivalvega valdavalt väga positiivsed ning usalduslikud.

Piirivööndi elanikkonna usaldus riigi keskvalitsuse vastu on seevastu madal. Nii tervishoiukriis, kui ka energiakriis on tinginud selle, et inimeste usaldus valitsuse vastu on langenud.

Piirivööndi elanikkonna oskuseid ja võimekusi osaleda kaitsetegevuses võib hinnata pigem madalaks. Setomaa kohalike eestvedajate ja võtmeisikute sõnul kuulub piirkonnast Kaitsealiit kümnekond inimest. Suurimaks kitsaskohaks kaitsetahte küsimuses on siinkohal elanikkonna keskmine vanus, mille tõttu piirivööndi elanikud ei näe end võimelistena panustama otseselt kaitsetegevusse ning kui, siis pigem vaid kaudselt toetama.

Kagu-Eesti piirivööndi elanikkonna puhul esineb seto kultuurist tulenevalt tugev sotsiaalne sidusus ja ühtne identiteet, mille alusel ja ümber korraldatakse suur osa vabatahtlikust tegevusest. Rahvuslik uhkus mängib piirkonna elanike puhul vähem rolli, kuna piirivööndi elanikud näevad end esmajoones setodena ning alles teises järgus eestlastena.

Uuringu "Avalik arvamus riigikaitsest 2022" kohaselt peab relvastatud vastupanu osutamist rünnaku puhul kindlasti või pigem vajalikuks 81% Eesti elanikkonnast⁴⁵. Kagu-Eesti piirivööndis läbiviidud küsitluse raames vastas 93%, et Eesti riik peaks osutama relvastatud rünnaku korral vastupanu.

2022. aasta üleriigilises riigikaitseuuringus vastas 2/3 elanikkonnast, et oleks valmis oma võimete ja oskuste kohaselt kaitsetegevuses osalema. Lõuna-Eestis oli sama näitaja 2022. aastal 74%⁴⁶. Kagu-

⁴³ Militerm. 2022. [sõjanduse, julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminibaas](#)

⁴⁴ Sõdur. 2020. [Eesti sõjandusajakiri, nr. 1, veebruar 2020](#)

⁴⁵ [Avalik arvamus riigikaitsest 2022. Eesti Uuringukeskus OÜ. 2022](#)

⁴⁶ Ibid

Eesti piirivööndis vastas 79% küsitletutest, et nad oleksid valmis osalema oma võimete ja oskuste piires kaitsetegevuses.

Olukorras, kus Eestile tungitaks kallale, püüaks 31% eestimaalastest siit sõjaohu korral kindlasti või pigem lahkuda ning 55% seda pigem või kindlasti ei teeks. Lõuna-Eestis väljendas 28%, et lahkusid sõjaohu korral ning 57%, et nad pigem või kindlasti ei teeks seda⁴⁷. Kagu-Eesti piirivööndis väljendas 15%, et nad püüaksid lahkuda sõjaohu korral ning 73% elanikest vastas, et nad pigem või kindlasti ei lahkuku. Kagu-Eesti piirivööndi elanikkond ei taju, et neile valitseks suurem oht kui ülejäänud Eesti elanikkonnale. Madalama ohutaju tõttu esineb piirivööndi elanike seas ka seisukoht, et sõjaohu korral nad ei lahkuku piirkonnast. Madalam valmisolek piirkonnast lahkuda on seotud ka piirkonna valdavalt vanemaelise elanikkonnaga, kes vastasid enda valmisoleku kohta sõjaohu korral lahkuda suures osas, et nad ei lahkuku ning lisasid "kuhu mul minna on?".

Käesoleva uuringu tulemused peegeldavad üleriigilise riigikaitseuuringu tulemusi vanusegruppide suhtes. Tulenevalt sellest, et piirivööndis on kõige suurem elanikkonna grupp 50+ vanuses, siis väljendub üleriigilises riigikaitseuuringus tuvastatud väiksem valmisolek sõjaohukorral lahkuda ning kõrge tahe kallaletungi korral panustada kaitsetegevustesse oma võimete ja oskuste piires. Tulenevalt piirivööndi elanikkonna soovist sõjaohu korral mitte lahkuda piirkonnast ning soovist panustada kaitsetegevusse on vajalik tõsta nende informeeritust, kuidas käituda välisvaenlase rünnaku korral.

Sissetulekut ja tööstaatust võib pidada Kagu-Eesti piirivööndi puhul olulisuselt teiseks kaitsetaht mõjutavaks teguriks. Piirkonnas on töökohti vähem kui tööealist elanikkonda ning paremini tasustatava töökoha nimel toimub piirkonnast välja igapäevane tööränne suurematesse keskustesse ning suure distantsi tõttu ka väljaränne. Teisalt võib kehv tööhõive situatsioon tingida ka varimajanduses osalemise. Piirivööndi tööealisest elanikkonnast on 56% inimestest registreeritud töötajad. Tulenevalt sellest, et Setomaa vallas on registreeritud töötuid vaid 5%, siis võib eeldada, et ülejäänud tööealised on pikaajalised töötud või töövõimetuspensioni saajad või seotud varimajandusega või omavad töökohta välismaal. Pikaajaline tööpuudus võib ühelt poolt tingida madalama kaitsetahte ning teisalt soosida ka valmisolekut osaleda varimajanduses, mis piirivööndi kontekstis tähendaks halvimal juhul salakaubandusest osavõtmist.

⁴⁷ [Avalik arvamus riigikaitsest 2022. Eesti Uuringukeskus OÜ. 2022](#)

Elu piiri ääres kohalike kogukonnatunnet ei defineerinud. See võib osaliselt olla tingitud ka asjaolust, et kultuuriliselt tunnetatakse ajalooliste suhete ja kommete tõttu piiri nõrgana, mistõttu see pole kujunenud üheks kogukonda määratlevaks teguriks.

„Setodel on piiriga seotud ajalooline trauma, piir on kunstlik, „perversne“. Tehakse mentaalne piir. Rahvuse ja keelepiirid on nõrgad.“

Vastajad tunnetasid enamasti elu piirialal küll erilisena, kuid selle järeldotseni jõudsid nad alles vestluse käigus. Leiti, et piiriäärse elu eripäraks on teatavad nõuded, millega igapäevatoimetustes arvestama peab, näiteks isikut tõendava dokumendi kaasaskandmine, piiririba jälgimine, külaliste tulekust kordonisse teatamine, jne. Samuti peeti eriliseks piirivalve pidevat kohalviibimist, mis on tekitanud tugeva turvatunde. Samas jäi vestlustest kõlama asjaolu, et piirivalve olemasolu ning piirist tulenevad nõuded on kohalikus kogukonnas normaliseeritud, st neid ei peeta piirivõõndile esmaselt iseomaseks tunnuseks, kuna see on harjumuspärane. Piirkonna erilisust raamistati pigem maapiirkond-linnapiirkond ning ääremaa-keskus lõhede kaudu: eriliseks peeti rahu ja vaikust, samuti eraldatust (kaugus Eesti keskustest, Venemaa lähedus). 24.02.22 sündmuste tulemusel, mille järel on piiriületus raskendatud, väljendatakse uudset situatsiooni piiratud piiriülese läbikäimise ja kaubanduse osas sõnadega:

„...lihtsalt nagu "mere ääres" oleks.“

„Oleme Euroopa alguses, kauges pärapõrgus. Osa unikaalsest Setomaast.“

Omakultuur ja juured sidusid vastajaid piirkonnaga. Sestap väljendas enamik vastajatest, et nende tulevik on (elukoha mõttes) piirkonnas – kirjeldati plaane elukoha ehitus- ja renoveerimistöde tegemiseks, suvilate püsielukohaks muutmisest – ning paljud väljendasid, et nende jaoks on oluline, et koht jääks järeltulevatele põlvedele. Intervjuude käigus ilmnes, et osadel inimestel on veendumus, et lapsed-lapselapsed tulevad tagasi, kuna nad külastavad regulaarselt „kodu“ ning osalevad kohalike jaoks olulistel tähtsündmustel. Sealjuures seostati seda just kodukoha olulisusega, mitte sellega, et lapsi-lapselapsi seovad piirkonnaga seal elavad sugulased, keda külastada. Samas kirjeldasid mitmed vastajad ka maaeluga seotud raskuskohti (töökohtade puudus, teenuste kaugus), mistõttu nende jaoks pole esmatähtis, et talukoht jääks „perekonda“. Vastutus majapidamiste tuleviku eest on jäetud järeltulijatele.

5.8. Majapidamiste toimimisega seotud vajadused ja soovid

Valdav osa küsitletutest ei tunne, et haldusreformil oleks otsest mõju olnud nende elule või piirkonnale omanud. Mõningatel juhtudel mainitakse küll, et keskuse kaugenemine on nende silmis negatiivne areng, ent otsest mõju ei nimetata.

Küsitletute seas nähakse, et piirkonna elujõu säilimiseks ja parandamiseks peetakse vajalikuks erinevate meetmete rakendamist nagu näiteks töökohtade säilitamist ja loomist läbi eraettevõtluse tekke ning põllumajanduse toetamise. Ettevõtluse arendamist puhul nähakse, et kui mitte kohalikul tasandil ei õnnestu ettevõtlust arendada, siis vähemalt Võru linnas, kuna sealt „kandub“ see ka piirialadele.

Tulenevalt asjaolust, et piirkonna elanikud sõltuvad väga tugevalt autost ning sõidavad regulaarselt läbi pikki distantse, siis on ka piirkonna teed üks olulisemaid vajadusi teedevõrgustiku parendamine (kergliiklusteede arendamine, kõvakate teedel, teeäärte nähtavus – aastaajast sõltuvalt on teede läbitavus kehv).

Bussiliikluse vajadust nähakse eelkõige alaealiste ja vanurite puhul, kel puudub võimalus omal käel liigelda üle pikemate vahemaade. Seetõttu soovitakse, et bussiliikluse graafikud oleksid paremini läbimõeldud ning et regulaarne ühendus peaks olema ükskõik kust Võrru kui suurema keskusega ja tagatud oleks tellimuspõhine transport (nõudetransport).

Piirkonnas nähakse ka olulist puudujääki ka vajalikest spetsialistidest, keda tuleks juurde meelitada nagu õpetajad, arstid ning KOV spetsialistid. Tulenevalt piirkonna madalast rahvaarvust ja suurest hajutatusest on raske tagada arstiabi kodulähedast osutamist ning perearstidel piisavalt suurt nimistut, et nende töötasu oleks konkurentsivõimeline. Ka koolide ülalpidamine ning õpetajate palgad sõltuvad tugevalt pearaha määradest. Väheneva rahvastiku hulga tõttu nähakse allakäiguspiraali ka selles, kui teenuste võrgustiku optimeerimisvajadusest tulenevalt oleks vaja sulgeda mõningaid asutusi näiteks koolid, lasteaiad, postkontor, apteek, arstipraksis. Asutuste sulgemise ja teenuste kaugemale viimises nähakse ohtu, et piirkonnast lahkub ka veel olemasolev elanikkond.

Kinnisvara soetamise, ehitamise ja renoveerimise puhul nähakse, et peamiseks kitsaskohaks on pankade seatud laenutingimused, mis on ebasoosivad ääremaaliste asukohtade suhtes. Laenamistingimuste soodustamine (mitte ainult noortele) nii elukoha ostuks kui ka ettevõtluse toetamiseks. Riigipoolse käenduse andmine ja vajadusi pankasid survestada, et ka väljaspool suuremaid keskuseid oleks võimalik mõistlikult laenu saada.

COVID-19 pandeemia näitas paljudel juhtudel kaugtöö ja veebiõppe võimalusi ja piire. Piirkonna sideühendusi näevad valdavalt kehva ja ebapiisavana, et võimaldada adekvaatset kaugtööd. Osadel juhtudel tunnetati küsitletute poolt, et sideühendused on nõrgenenud pärast 24.02.2022 sündmusi.

Seetõttu peavad piirkonna elanikud oluliseks sideühenduste ehk mobiili- ja internetilevi parendamist, et võimaldada kohalikele elanikele õppimist ja töötamist.

Lisaks pidasid küsitletud oluliseks ka kogukonnaelu ja kohaliku kultuuri toetamist, vanurite toimetuleku toetamist, toidu- ja tarbekaupade kättesaadavuse mitmekesistamist ning maksusoodustuste loomist inimeste peibutamiseks.

5.9. Majapidamiste turvalisuse seotud vajadused ja soovid

Valdav osa küsitletutest ei tundnud, et piirivööndis elamise juures oleks midagi ebaturvalist, pigem vastupidi, tulenevalt piirivalve pidevast kohalolekust ning kiirest reageerimisvõimest. Seetõttu nimetasid vaid vähesed küsitletud piirivööndi elanikud meetmeid, mis aitaks neil parandada turvatunnet piirkonnas. Nii nimetati näiteks oluliseks turvalisust parandava meetmena piiritara lõpetatust ja piiri paremat kindlustamist ning rohkema inimressurssi piiriäärsele alale suunamist.

Teiste seas mainisid küsitletud veel vajadust parema kriisiplaani ja -kommunikatsiooni järgi, et ohuolukorras selgemalt teada mida teha ning kuhu varjuda ja et oleksid olemas häiresüsteemid ja alarmid. Mõningatel juhtudel mainiti ka, et esineb vajadus tuua hädaabiteenuseid lähemale, kuna näiteks kiirabi kohalejõudmine võtab pikalt aega ning ei pruugi alati välja tulla.

Kriisvalmiduse suurendamise võimalusena toodi välja majapidamiste sõltumatuse toetamist näiteks päikesepaneelide paigaldamise toetamisega, et vähendada energiasõltuvust ning väiketalupidamiste toetamist, et parandada toidujulgeolekut.

5.10. Korraldatud seltsielu ja naabrussuhted

Vastajad kirjeldasid oma suhteid naabritega headena, kuid suhtluse iseloomu siiski enamasti vajaduspõhisena. Tihedat suhtlust on keeruline pidada, kuna kõik naabrid pole püsielanikud või jäävad hajaasustuse puhul kaugemale. Suhtlus taandub sageli ühistegevustele ja tähistamistele (kartulivõtt, sünnipäevad) vaid üksikute naabritega, kellega tihedamalt suheldakse. Naabrivalve on oluline – pikemal eemalolekul hoiavad naabrid üksteise valdustel silma peal.

Naabreid ja külasiid toovad kokku ühised talgud (nt külaplatsi korrastus, heinategu ning tähtpäevad (jaanipäev, päänitsapäev, paasapühad, nigulapäev). Pikaajalised püsielanikud külaelu väga aktiivseks ei pea – kõrvutatakse praegust ja aastakümnete tagust aega, mil ühisüritusi ja -tegevusi oli märksa rohkem. Sellist tendentsi peetakse elanike väljavoolu ja väärtuste muutumise tagajärjeks (sündmusi tähistatakse väiksemas pereringis, mitte kogu küla). Samuti leiti, et viimaste aastate sündmused (nt koroonapandeemia, Venemaa sõjategevus Ukrainas) on inimesi polariseerinud.

„Koroona pani põntsu külaelule.“

Külaseltside või -ringide tegevuses osalemine on tagasihoidlik. Mõned vastajad siiski tegelesid huvitegevustega (rahvatants, lauluring, saalihoki, käsitööring, teater), teised jällegi osalesid seltsielus (nt MTÜ Maturimuudu, MTÜ Saatse Nulk jms, MTÜ Lüübnitsa). Erinevates tegevustes osalejate-mitteosalejate puhul ei joonistu välja konkreetset profiili (nt piirkondlikke, vanuselisi mustreid).

Külaelu edendajaid (nt külavanem vm aktiivne kohalik) oskas enamik vastajatest nimetada. Suhteid kohaliku elu eestvedajatega peeti heaks, kuid hinnang külavanema tegevusele on isikupõhine – mõnel juhul peeti külavanemat vaid rollikandjaks, teistel juhtudel kirjeldati külavanemat aktiivse kaasajana. Ametlik külavanem on valitud vaid umbes veerandil juhtudest ehkki pea kõikides külates leidub mõni aktiivsem kodanik. Selle põhjuseks võib olla tahe panustada oma küla arengusse, ent soov mitte endale võtta ametlikke vabatahtlikke kohustusi. Ootused külavanematele hõlmasid kogukonna kooshoidmist ühisürituste ellukutsumise ja kohalike kaasamise kaudu, kohaliku eluolu parandamist (nt ühisveevärgi korraldamist) ja tunnetust, et „keegi on nende ja küla jaoks olemas“, kui tekib muresid.

5.11. Piiriüleste suhete/liikumiste sisu ja tähtsus

Küsitlusele vastanute seast enamikul pole piiri taga sugulasi ega tuttavaid, kellega suhelda. Paljudel juhtudel on piiritagused sugulussidemed lihtsalt hääbunud suremuse tõttu. Need, kel veel on seal pool sugulasi-tuttavaid, suhtlevad peamiselt telefoni vahendusel ning pigem harva kui sageli (nt õnnitlemine, uudiste jagamine vms). Teiste suhtluskanalite vahendusel kontakteerumine on mõne vastaja kirjelduse kohaselt olnud ka raske, kuna mitmed nn lääne suhtlusportaalid (Facebook, Twitter) on Venemaal suletud. Sel juhul on suhtlemiseks kasutatud näiteks WhatsAppi. Piiritaguste sugulaste eluolust kuulatakse ka teiste sugulaste vahendusel, eriti siis kui suhtlemise keerukuse tõttu on katkenud otsesuhtlus.

„Toimib seelikuraadio – kui midagi on, helistan tädile Rāpinas, tādi helistab Petserisse.“

Piiriüleised liikumised katkesid pärast koroonapiirangute kehtestamist. Mainiti, et selle tõttu pole saanud külastada sugulasi ja tuttavaid, käia teisel pool piiri olevate sugulaste haudadel ning tähtpäevadel. Mõnel juhul kirjeldasid vastajad, et seetõttu on katkenud ka suhtlus piiriüleste sugulaste-tuttavatega. Eeltoodut nähakse negatiivse paratamatusena.

6. Kokkuvõte

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli kaardistada Kagu-Eesti piirivööndi sotsiaalmajanduslikku ja kultuurilist olukorda, piirialade asustuse ja maakasutuse iseloomu, tehnilist taristut, kogukondlikud suhteid ning siseturvalisuse ja piirijulgeoleku seisukohast olulisemaid elanike väärtuseid, vajadusi ja soove, samuti kaitsetahet, et nende alusel sõnastada kitsaskohad ja formuleerida lahendustepanekud.

Uuringu läbiviimisel kasutati nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid meetodeid. Uurimisküsimustele vastamiseks kombineeriti registri- ja ruumiandmete (GIS) analüüsi välitöödega piirialadel. Välitööde käigus küsitleti Kagu-Eesti piirivööndi elanikkonda ning teostati vaatlused majapidamiste taristu osas.

Piiriäärse ala tühenemine inimestest on mõnevõrra paratamatu protsess, sest piir oma olemuselt (eriti kui see ei ole Schengeni laadne sisepiir) eraldab ja tükeldab potentsiaalseid teenuse ja kauba turupiirkondi. Mistõttu nende teenuste/kaupade kättesaadavus, valik ja kvaliteet jääb allapoole seda lävendit, mis võimaldaks kasumlikult majandada. Eeltoodust tulenevalt teenuste/kaupade pakkumine koondub sinna, kus turg on suurem. See vähenegi, mis piiriäärsetel aladel varem

eksisteeris nihkub mujale, suurematesse keskustesse. Sellega seonduvalt käivitub väljaränne ja kohtade tühjenemine. Jäävad vanurid ja nende surres lakkab elutegevus.

Piiriäärse ala tühjenemine inimestest on aga valus teema julgeolekut silmas pidades. Inimesed ühes paikse asustusega kindlustavad territoriaalsete koostisosade kuuluvust riigi külge märksa enam kui riikidevaheline piirileping, mis võib suvalisel hetkel kehtetuks muutuda. Et piiriäärsete külade väljasuremine pidurduks, oleks vaja luua riigi poolt sellised tingimused, mis „hoiaksid inimesi kinni“, muudaksid elu maal mitte ainult elamisväärseks vaid ka taskukohaseks. See on küsimus sissetulekutest (töökohad, riigiabi), pakutavatest teenustest (esmatarbekaubad, haridus, arstiabi, politsei- ja päästeteenistus) ja nende kättesaadavusest (kaugus, teede olukord, ühistranspordi korraldatus). Rääkimata info levist läbi tele- ja raadiokanalite või siis mobiilside kaudu.

Kuigi väljasuremistrend on vaadeldaval piiriäärsel alal võrdlemisi ühetaoline, siis tulevad ilmsiks teatavad erisused erinevate piirilõikude raames. Info põhjal, mis on olnud analüüsiks kättesaadav, saame hinnata „haavatavust“ Eesti poolt vaadatuna. St. et puuduvad looduslikud takistused (veekogud, metsa- ja soomassiivid), et puudub siinpool asustus või see on äärmiselt hõre, et maastikud on "avatud" juurdepääsule väljastpoolt ja mis olulisemgi veel – sinna ja sealt läbi viivad teed.

Kagu-Eesti piirivööndi asustus ja maastik on võrdlemisi heterogeensed ja paiguti ka fragmenteeritud. Seda iseloomustab põhja-lõuna suunaliselt kahanev rahvastiku- ja hoonestustihedus. Kõige kriitilisemat tähelepanu vajavad piirivööndi lõigud, milles puudub või on vaid väike püsielanikkond ning kus maastik ei sea olulisi füüsilisi takistusi. Meremäe „piirilõigus“ (Koidulast Miikseni) on asustustihedus äärmiselt ebaühtlane. Ühest küljest on võrdlemisi palju inimesi kontsentreerituna paigutunud Meremäe küla kortermajadesse. Teisalt on teised lähiumbruse külad, eriti vastu Vene piiri tühjaks jäänud. Mõnedesse neist on elama asunud mitte-eestlastest uusasunikud. Pealegi on Meremäe „piirilõik“ maastikuliselt võrdlemisi avatud, heade ühendusteedega ning elutegevuslike märkidega teispool piirijoont. Luhamaa „piirilõik“ (Saarest Sakudini) hõlmab samuti mahajäetud külasid ja hõreda hajaasustusega piirkondi, aga erinevalt Meremäest on need looduslikult kaitstud tihedate metsamassiividega ja väheste ühendusteedega. Luhamaa „piirilõigu“ eeliseks on ka rahvusvahelise tähtsusega Riia-Pihkva maantee läbivus. Sellest tulenevad suhtelised eelised kohalikuks majandustegevuseks ja kõrgendatud riiklikuks tähelepanuks.

Kagu-Eesti piirivööndi majapidamiste elujõud on väga halb. Siin esineb üks tugevamaid rahvastiku vähenemise ja vananemise trende kogu riigis. Silma torkavad suur väljaränne, laste ja noorte vähesus, umbes 2 korda vähem naisi vanuses 25–35 kui samas vanuses mehi ning väga suur 50–65-aastaste vanusegrupi üleesindatus. Piirivööndis on võrreldes 2000. aastaga vähenenud nii eestlaste arv kui ka osakaal rahvastikust. Meremäe lõigus on kas täielikult või enamuses asendunud eestlastest elanikkond mitte-eestlastega Teterüvä ja Kusnetsova külas ning Luhamaal Lütä ja Savimäe külades. Mis kinnisvara tehingutesse puutub, siis ka siin eristub selgelt Meremäe lõik, kus 13% tehingutest olid ajavahemikul 2017–2022 teostatud välisresidendist kinnisvara omandajaga. Siin ei ole enam tegemist mitte "haigutava tühjusega", vaid meie idanaabri mõjula laienemisega. Muus osas on piirivööndis veel märke Eesti oludes inimeste keskmisest madalamast haridustasemest ning sissetulekutest, mis jäävad 2021. aasta seisuga 27% alla Eesti keskmise. Valdav osa kasutuses olevatest hoonetest on üle 60 aasta vanad, keskpärasest seisundist ning ilma kaasaegsete

mugavusteta (keskküte, veevarustus, jne.). Optimistliku stsenaariumi korral püsiks piirivööndi rahvastik 1880 inimese juures (-4%), ning pessimistliku stsenaariumi korral elaks aastaks 2035 piirivööndis vaid 1486 inimest (-25%).

Kagu-Eesti piirivööndis on võtmeteenuste (haridus, arstiabi, ühistransport ja kaupluste võrgustik) pakkumine ebarahuldav. Ennekõike on teenuste pakkumine sõltuv selle lävendist ning tegelikult tarbijate hulgast. Elanikkonna vähenemisega seonduvalt on lasteaedasad/koole suletud, poode kinni pandud, perearstikeskuseid koondatud suurematesse keskustesse, ühistransporti ümberkorraldatud. Valitseb kindlusetus, kas või kui kaua jätkavad kohalikud lasteaiad/koolid tööd. Just see asjaolu võib lastega peresid piirkonnast eemale peletada. Kohalikus käitumismustris on üsna tavapärane ühildada töөлkäimine ja laste lasteaeda/kooli sõidutamine ka ostlemisega. Piirivööndis vaid hooajaliselt elavad inimesed teevad oma sisseostud reeglina enda püsielukohas või suuremates maakonnakeskustes, mis jäävad teele enne suvekodusse jõudmist. Kauplusauto teenuseid kasutavad peamiselt pensioniealised, e-poode seevastu üliväike osa piiriäärsetest elanikest (hinnanguliselt 2%). Siinsetest tööalistest elanikest on kohati ainult kolmandik tööga hõivatud (Saatse ja Meremäe piirkond). Kuna registreeritud töötus jääb Setomaal alla 5%, siis tõenäoliselt on suur hulk mitte-töötavatest elanikest pikaajalised töötud või töövõimetuspensioni saajad või seotud varimajandusega või omavad töökohta välismaal. Iseloomulik on pendelränne piirivööndist välja, ka Tartusse ja Harjumaale. See võimendab väljarännet piirivööndist veelgi. Allesjäänud suhtlevad harva omavahel, mis viitab pigem hääbuvale ühistegevusele. Sama puudutab piiriüleseid suhteid, mis jäänud täiesti tahaplaanile seoses halvenenud julgeolekusituatsiooniga. Vabatahtlikes kaitse- või sisejulgeolekuga seotud organisatsioonide tegevuses osalejaid on vähe.

Suurem osa piirivööndi teedest on kas heas või väga heas seisundis. Halvad teed asuvad valdavalt väga hõredalt asustatud ning metsastes piirkondades. Enamik inimesi liiguvad punktist punkti oma isikliku sõiduvahendiga. Keskmisest rohkem kasutatakse ühistransporti Värska piirkonnas, kõige madalamat kasutust leiavad Lüübnitsa ja Saatse piirkonna bussipeatused. Mobiilside on „auklik“ ning internet aeglane. Elektrivarustus on seevastu kõikjal kvaliteetne. Umbes veerandil elanikest on kodus diisli peal töötav elektrigeneraator ja vaid mõned üksikud kasutavad päikesepaneele. Suurem osa piirivööndi tarbeveest tuleb salvkaevudest, umbes 20%-l majapidamistest on ka puurkaevud. Valdav osa elanikest omavad kodus toiduvaru, millega iseseisvalt toime tulla kriisiolukordades.

Kagu-Eesti piirivööndis on olulise tähtsusega seto kultuur ja traditsioonid. Kohalik kogukonnatunnetus ning oma kultuuri kõrge väärtustamine on määravaks „uute tulijate“ omaksvõtmisel. Kogukonda sulandumine taandub sellele, kui palju uued tulijad on valmis kogukonda panustama ning ühistegevustes kaasa lööma. Piiriäärne elu ei suurenda ohutunnet kohalike seas. Üldiselt tajutakse turvalisust hoopis suuremana seoses piirivalve püsiva kohalviibimisega. Kuigi piirivöönd paikneb n-ö Venemaa lävepakul, ei väljendu see kuidagi suurenenud ohutajus. Enamik kohalikest on valmis igakülgselt koostööks piirivalvega, peavad kõige olulisimaks julgeoleku tagajaks NATO kollektiivkaitset, ühes alalise kohalolekuga Eesti territooriumil. Siiski on ka neid, kes peavad esmatähtsaks heanaaberlikke suhteid Venemaaga, seeläbi väljendades pragmaatilist soovi mitte osaleda „võõras sõjas“, mida Venemaa hetkel Ukrainas peab. Samal ajal on usaldus Venemaa ja venelaste vastu vähenenud. Tajutakse, et Venemaa on ohtlik naaber, keda ei tohi provotseerida. Ka siis kui suurem osa piiriäärsetest elanikest oleksid valmis relvastatud kallaletungi korral panustama

oma võimete kohaselt, ei pruugi nende tervis ja oskused olla piisavalt head, et otseselt osaleda kaitsetegevuses.

7. Uuringu kesksed järeldused, väljaselgitatud probleemid ja lahendustepepanekud

Piiri julgeoleku parimad praktikad sõltuvad kõnealuse piiri konkreetsest kontekstist ja kohalikest asjaoludest. Üldiselt hõlmab tõhus piirikaitse endas nii füüsilisi tõkkeid kui ka muid toetavaid taristuid nagu näiteks piirdeaedasad või müüre ning isikukoosseisu tagamist piirivalvurite või sõjaväelaste näol või mõlemaid omavahelises koostöös. Piiritaristu osana on üha levinum ka järelevalvekaamerate ja andurite kasutamine.

Tõhus piirikaitse kätkeb endas tihti ka koostööd ja koordineerimist nii naaberriikide kui ka piiriga vahetult külgnevate kohalike omavalitsustega. Samuti mängib olulist rolli koostöö erinevate riigikaitse- ja julgeolekuasutustega. Piirikaitse parimate praktikate hulka kuuluvad veel luureandmete kogumine ja analüüs, selgete põhimõtete ja protseduuride väljatöötamine ohtudele reageerimiseks ning isikukoosseisu koolitamine oma tööülesannete tõhusaks täitmiseks.

Piiri julgeolekut peetakse ka regionaalarenguga tihedalt seotuks, tulenevalt sellest, et riigi piiridel on oluline roll riigi ja rahva kaitsmisel väliste ohtude eest. Piirivalve saab luua turvatunnet ja stabiilsust, mis omakorda võib edendada piirkonna majanduslikku arengut. Tõhus piirivalve saab ära hoida inimeste ja kaupade ebaseaduslikku liikumist, mis aitab tagada, et piiriülene kaubandus toimuks õiglasel ja reguleeritud viisil. See võib aidata kaasa ka piirkonna tööstuse ja ettevõtete arengule.

Regionaalpoliitika ja piirijulgeoleku vaheline seos sõltub laiemalt konkreetsest geograafilisest kontekstist. Kohalike poliitikute ja võtmeisikute kaasamine piirialade turvalisust puudutavatesse aruteludesse on oluline, ennekõike piirivööndi taristut puudutavates küsimustes ning laiemalt kaitse- ja julgeolekupoliitika küsimustes.

Tõhus piirivalve saab kaitsta kohalikke kogukondi väliste ohtude eest (terrorism, relvade või narkootikumide ebaseaduslik salakaubavedu, jne). See suurendab turvatunnet ning mõjub positiivselt kogukonna üldisele heaolule. Kohalikud kogukonnad omakorda toetavad piirikaitsetegevusi. Üldistades võib öelda, et piirivööndi kogukond moodustab piirivalvele tugivõrgustiku, mille tõttu on piirivalvele oluline omada häid suhteid kogukonnaga. Vastastikune koostöö võib piirivalvele osutada oluliselt efektiivsemat abi kui seda kaasaegne tehnoloogia ühes jälgimisseadmetega suudaks.

Ehkki piiri turvamist saavad oluliselt lihtsustada tehnoloogilised vahendid, siis on oluline silmas pidada, et kaamerate, sensorite jms võib omada olulisi nõrkusi, sealhulgas täpsuse puudumine ja valepositiivsed häired; kallis soetamine ja hooldus; inimlikud vead tehnoloogia kasutamise või andmete tõlgendamises; võimalikud süsteemi häkkimised või muud liiki saboteerimised, mis muudavad tehnoloogia ebaefektiivseks.

Piirivööndi alad võivad olla riigi turvalisuse seisukohast kriitilised ja seetõttu tuleb neid kaaluda riikliku kaitsepoliitika planeerimisel ja rakendamisel. Piirivööndi kogukondade jätkusuutlikkus ning kaitsetahe sõltuvad tugevalt piirkonna majanduslikust ja sotsiaalsest olukorrast, seetõttu tuleb riiklikus kaitsepoliitikas kaaluda nii piirivööndi turvalisusega seotuid küsimusi kui ka piirkonna arenguvajadusi.

Käesoleva töö andmeanalüüsi ja küsitluste käigus tuvastati mitmeid kitsaskohti, mis on piirkonna arengule takistuseks ning võivad olla potentsiaalseks ohuks piirijulgeolekule. Järgnevalt ongi välja toodud pealised kitsakohad ja võimalikud lahendused neile.

Probleem 1: Mitmed piirilõigud on inimasustuseta või väga hõredalt asustatud – puudub kogukondlik kontroll piirialal toimuva osas, piirivalvel puudub kogukondlik partner. On risk, et tühjenevate alade elanikkond vahetub vähemlojaalse elanikkonna vastu ning suureneb ebaseaduslike piiriületuste hulk, mida piirivalve ei pruugi õigeaegselt tuvastada.

Lahendused:

- Riigi ja kohaliku omavalitsuse strateegilised investeeringud suunata elamufondi, millega soositakse riigitöötajate, sh piirivalvurite elukoha loomist piirivööndisse, seejuures arvestades vajadusega luua investeerimistoetused eluhoonete ja nende taristu rajamiseks enne kui hoonesse elama asutakse. Üks suurimaid takistusi maapiirkonda elama asumisel on kaasaegsete elamistingimuste tagamine, mis nõuab suurt alginvesteeringut.
- kogukondlik kohaturundus – tühjade kuid elamiskõlblike talude müügi- ja ostusoovi vahendamine läbi kohaliku omavalitsuse, et tõsta kinnisvara müügitehingute hulka, et viia kokku paremini tühjalt seisvate hoonete omanike grupp ning piirkonda kolida soovivate inimeste grupp.

Probleem 2: Elanikkonna kiire kahanemise tulemusel on paljud eluhooned mahajäetud, lagunemas või juba lagunened. Kagu-Eesti piirivööndis esineb väga suur varede hulk. See halvendab elukeskkonda, mis omakorda tähendab piirkonna elanikele kehvemat elukvaliteeti, põhjustab väljarännet ning nõrgestab sisserände huvi. Mahajäetud hoonete suur osakaal toob mängu "katkiste akende teooria"⁴⁸, mille kohaselt kiratsev heakord suurendab väärtegadele kaldumist ning allaandmise mentaliteeti elanikkonnas. See omakorda halvendab piirkondlikku turvalisust.

Lahendused:

- Kohaliku omavalitsuse lammutusmeetme rakendamine Türi⁴⁹ või Elva valla⁵⁰ näitel, et võimaldada nii era- kui ka juriidilistel isikutel lammutada hooneid, mis on ohtlikud või põhjustavad keskkonnareostust. Aga ka visuaalset reostust.
- Riiklikult laiendada lammutusmeetme rakendusi. Praegune KredExi lammutusmeede on ettenähtud vaid juriidilistele isikutele. Sellele tuleks lisada strateegiliselt oluliste piirkondade osas erand.

Probleem 3: Venemaa piiri sulgemisega on häiritud Setomaa piiriüleste kultuuritraditsioonide kestlikus. Ehk need olulised motiivid, mis on sidunud selle kultuuri kandjaid nende elukohaga

⁴⁸ James Q. Wilson, George L. Kelling. 1982. [Broken Windows: The police and neighborhood safety](#)

⁴⁹ <https://www.tyri.ee/en/lammutustoetus>

⁵⁰ <https://www.elva.ee/lammutustoetus>

praegustel piiriäärsetel aladel. Põlvkondliku järjepidevuse kadumise tulemusel võib suurenda väljaränne või kaduda tagasirände puudumise motivaator.

Lahendused:

- Riiklik kommunikatsioon, mis seletaks milliste rahvusvaheliste arengute korral oleks võimalik lihtsustatud piiriületust taastada.
- Asendustegevused ja „uute traditsioonide“ juurutamine siinpool piiri, nagu näiteks Radaja festival, mida korraldatakse nüüd Eestis, et võimaldada kultuurilise järjepidevuse edasikestmist. Venemaal paiknevate seto surnuaedade osas puudub siiski lahendus kuniks sealsete paikade külastamine on raskendatud ning poliitiline olukord ei parane.

Probleem 4 (ja võimalus): Talude ja majapidamiste eakad omanikud, keda on piirkonnas palju, soovivad, et nende lapsed tuleksid ja võtaksid majapidamise üle. Osades taludes see realiseerub, teistes mitte. Viimased on taas potentsiaalse rahvastiku kahanemise allikaks. Maapiirkondades on sageli raskusi majade pärandamisega, sest noored põlvkonnad ei pruugi olla huvitatud elamisest või töötamisest samas piirkonnas, kus nende vanemad või vanavanemad elasid. Majapidamiste tehnovarustuse osas esinevad sügavad „regionaalsed käärid“, mis tulevad ilmsiks eriti piirivööndi näitel. Eluhoonete kehv tehnovarustatus võib tingida selle, et pikas perspektiivis suureneb hooajaline elanikkond.

Lahendused:

- Eluhoonete või elamukinnistute ümberkorraldamine. Vanemad eluhooned võivad olla liialt amortiseerunud ning vajavad renoveerimist. Paljudel juhtudel ei pruugi vana eluhoone taastamine end õigustada, mistõttu võib mõistlikum olla sama elamukinnistu kasutamine uue elamu rajamiseks.
- Parema eluhoonete tehnovarustuse tagamine piirivööndis eeldab RTK Hajaasustuse programmi rahastusskeemi ümbervaatomist vastavalt piirkondlikele erisustele tehnovarustuses. Hetkel arvestatakse toetuse kogusummasid omavalituste kaupa proportsionaalselt vastavalt rahvastiku ja taotluste hulgale. Samas oleks mõttekas rakendada erisusi strateegiliselt olulistele piirkondadele, tagamaks näiteks madalam omafinantseeringu määr taotlejale.
- Kogukondlikud üritused. Noorte perede huvi maapiirkonna elu vastu võib suurendada, kui neil on võimalus osaleda kogukondlikel üritustel või osa võtta kogukondlikest projektidest, mis aitab luua kogukondi ning siduda inimesi tugevamalt piirkonnaga.
- Setomaa programmile lisarahastuse andmine soosiks uutele elanike elamiskohtade soetamist. Seejuures tuleks esmajärjekorras toetada kaitseliitlasi, päästjaid ja teisi kogukonnale ning riigile olulisi aktiviste piiriäärsete elukohtade rajamisel. Setomaa programmi rahastus on püsinud aastaid samal tasemel ning programmile uute eesmärkide lisamine õigustaks ka lisarahastust.
- Riiklikud tagatised pankadele nooreperelaenu võtmisel ja piiriäärsel alal oma kodu rajamiseks.
- KredExi toetused elamispindade renoveerimiseks vajavad suuremat paindlikkust, et võimaldada etapiviisilist hoonete renoveerimist.

Probleem 5: Piirkonna elanikkonna sissetulekud on Eesti keskmisest oluliselt madalamad ning suur on varimajanduse roll. Piiriülesed inimsuhted on pingestunud ning usalduse vähenemise tulemusel

on kasvanud võimalikud piiriülese kuritegevuse riskid (spionaaž, salakaubandus, ebaseaduslik piiriületus jms).

Lahendus:

- Hinnata riskide olulisust ja võimalikke ennetusmeetmeid juhuks kui peaks toimuma piiril taas vabam liikumine. Seejuures on vajalik anda hinnang erinevateks arengustsenaariumiteks, sh piiride avamiseks ja viisarežiimi taastamiseks ning kaaluda, milline töö kogukonnaga suhtlemise ja kaasamise juures on vajalik riskide ennetamiseks.

Probleem 6: Paljud piiriala külad paiknevad väga kaugel hädaabiteenustest (kiirabi, päästekomandod). Ohtlik tervisele ja varale. Hõredalt asustatud piirkonnas on vähem politseijõudu ja päästjaid, mis tekitab raskusi ohu kiire lahendamiseks. Suurem oht võib olla väljarände motivaator ja teisalt takistus elukohavalikul.

Lahendus:

- Vajalik on tagada teenuste kättesaadavus kogu piirialal – luua pikaajaliste kokkulepete ja arengukavadega riiklike struktuuride olemasolu piirkonnas, sh vajadusel piiriala koefitsiente juurutades.
- Täiendada riiklikke struktuure paindlike lahendustega – näiteks piirivalvele parameedikuvõimekuse loomine. Igas kordonis võiks olla 24/7 valmidus pakkuda kiiret elustamist ootamatute terviserikete korral. Seda olukorras, kus kiirabi päralt jõudmine Võrust, Põlvast või Tartust võtab aega. Riik peaks ka soodustama vabatahtlikkuse näol teatavate teenuste pakkumist kui korraline „operatiivne valmidus“ on liialt kulukas hõreasustuses.

Probleem 7: Elanike arvu kahanemisest ning hõreasustusest tingituna on teenuseid pakkuvate asutuste (koolid, lasteaiad, huvikoolid, noortekeskused, kultuurimajad) nõudlus madal, mille tõttu esineb surve teenusvõrgustike optimeerimiseks, mis aga muudaks teenused senisest veelgi halvemini kättesaadavaks. Samuti ei piisa üksnes teenusasutuste säilitamisest, vaid tõsta tuleb ka teenuste kvaliteeti. Vastasel korral intensiivistub negatiivne tsükkel, kus teenuste halva kvaliteedi ja kättesaadavuse tõttu lahkub veelgi inimesi ning koos sellega ka nõudlus teenustele.

Lahendused:

- Piiriala koefitsiendid hariduse rahastamismudelites, vt ka järgmine töötasude probleemipunkt.
- Koolide juhtimise ühendamine ja õpetajate töötamine mitmes koolis, mis aitab tagada piisava õpilaste hulga ja parema hariduse kvaliteedi õpetajate parema spetsialiseerumise kaudu.
- Kaug- ja e-õppe lahenduste laialdasem kasutamine üldhariduse ja huvihariduse lisamoodulite näol kohapealse hariduse täiendusena.
- Koolihoonete ruumikasutuse ümberkorraldamine, et vähendada ruumi- ja küttekulusid ühe õpilase kohta. Vajadusel eraldada kooli ruume muude teenuste osutamiseks.

Probleem 8: Avaliku sektori (õpetajad, lasteaiakasvatavad) ja avalikust eelarvest tulused saavate töötajate (perearstid) palgatase on võrrelduna Eesti keskmisega sama töö eest madal. Head spetsialistid ei tule piirkonda tööle või lahkuvad. Seetõttu esineb negatiivne mõju teenuste kättesaadavusele ja kvaliteedile piirkonnas.

Lahendused:

- Koefitsientide rakendamine, et võimaldada konkurentsivõimelised palgad õpetajatele ja arstidele, mis aitaks neid piirkonda meelitada ja kohapeal hoida. Tasandus- ja toetusfondi koefitsiendid⁵¹ arvestavad küll omavalitsuse tagamaalisusega, ent ainult teatud määraneni ning arvestamata piirist tulenevaid eripärasid. 2022. aasta Setomaa eelarvest moodustasid tasandus- ja toetusfondi summad 32% kogu valla eelarve tuludest. Teisalt oli 2021. aasta seisuga Setomaa valla õpetaja keskmine palk 1401€, mis oli üks Eesti väiksemaid ning jäädes 16,7% alla Eesti keskmisele, mis oli 1635€. Perearstide puhul ei arvesta kehtiv määrus lisatasu koefitsiendiga tulenevalt perearsti praktilise asukohast⁵². Käesoleva määrusega arvestatakse perearsti nimistute hulgaga, ent see tingib, et hõredalt asustatud hajaasustuse piirkonnas on võimalik maksimaalne lisatasu koefitsient võrdlemisi piiratud⁵³. 2022. aasta seisuga jäi keskmine Võru maakonna arsti palk 9% alla Eesti keskmisele⁵⁴.

Probleem 9: Piiriäärses hajaasustuses on kohapealsete töökohtade pakkumine madal ja ühekülgne. Suurimad tööandjad on teenindus, KOV teenistuskohad ning põllumajandus. Tööealine elanikkond peab tööd otsima väljastpoolt kodukohta – nii lähemalt kui kaugemalt. Kaugemal asuv töökoht (nt Tartus) võib pikas perspektiivis tähendada, et ühel hetkel otsustatakse elukohta vahetada või jätta oma senine püsielukoht piirivööndis vaid hooajalise kasutusse.

Lahendused:

- Väikeettevõtete toetamine. Väikeettevõtete programmide loomine ja seniste meetmete edasiarendamine aitab luua töökohti ja suurendada majandustegevust piirkonnas.
- Väiketööstuse ja -ettevõtluse koolitusprogrammi läbiviimine, mis soosiks kohaliku tooraine väärindamist.
- Kohalikele elanikele haridus- ja koolitusvõimaluste pakkumine, mis võimaldaks neil saada vajalikud oskused, et töötada uutes majandusharudes.
- Kohaliku ettevõtluskeskkonna arendamine tugevama ettevõtlusklastri loomise eesmärgil, et võimaldada töökohtade püsimine laiemas piirkonnas (Värska, Räpina, Võru)
- Piirivalvetalude pilootprojekti rakendamine, millega motiveerida ühelt poolt inimesi piirivalvesse tööle ning samal ajal piirivalvureid elama piirivööndis ja teisalt aidata kaasa sellele, et asustada kriitilisi inimtüüpe piirilõike.

⁵¹ Riigi Teataja. 2023. [Riigieelarve seaduses kohaliku omavalitsuse üksustele määratud toetusfondi vahendite jaotamise ja kasutamise tingimused ja kord](#)

⁵² Riigi Teataja. 2023. [Kindlustatud isikult tasu maksmise kohustuse Eesti Haigekassa poolt ülevõtmise kord ja tervishoiuteenuse osutajatele makstava tasu arvutamise meetodika](#)

⁵³ Riigiteataja. 2022. [Kindlustatud isikult tasu maksmise kohustuse Eesti Haigekassa poolt ülevõtmise kord ja tervishoiuteenuse osutajatele makstava tasu arvutamise meetodika](#)

⁵⁴ Tervise Arengu Instituut. 2022. [Tervishoiutöötajate keskmine brutotunni- ja brutokuupalk maakonna järgi](#)

- Kaugtöövõimaluste edasiarendamine. Kiire interneti projektidega jätkamine ning kaugtöökohtade või -kontorite rajamine alakasutatud KOV hoonetesse.
- Tööjõumahukama tööstuste rajamise korral teostada piiriülest koostööd, et võimaldada või lihtsustada Läti suunalt inimeste igapäevast tööl käimist. Tööjõu liikumine tänasel hetkel Venemaa suunalt Eestisse on Kagu-Eesti piirivööndis võrdlemisi piiratud ning seda toodi eraldi välja vaid Saatses hooldekodu puhul. Pikemas perspektiivis on tööjõu kaasamine idapiiri tagant ka pigem kontraproduktiivne.
- Setomaa arenguprogrammi edasiarendamine, mis on kohalike võtmeisikute sõnul olnud märkimisväärne tugi aga mille rahastus on 15 aastat samal tasemel püsinud.

Probleem 10: Mobiilside ja internetiühendus on osades Kagu-Eesti piirivööndi küldes kesise kvaliteediga, mis takistab kaugtööd, õppetööd, suhtlust maailmaga ja meedia tarbimist. Mobiilside probleemid tulenevad suuresti piiriala eritingimustest ning kohalik elanikkond tunnetab, et mobiililevi on nõrgenenud pärast 24.02.22 sündmusi.

Lahendused:

- Interneti valguskaablivõrgu välja arendamine piirialal sihistatud programmiga.
- Liiga suurte distantside ja madala tasuvuse korral kaaluda Starlinki tüüpi satelliitinterneti kasutuse soosimist, et tagada internetiühendus kohtadesse, kus seda muul viisil pole võimalik teha.
- 4G ja 5G lahenduste kaalumise, mis võimaldavad leviala paremini suunata. Hea interneti- ja mobiililevi tagamine Kagu-Eesti piirivööndis võib eeldada püsivat vajadust valguskaabli vedamise järgi. Eraldi küsimus, kas uuema põlvkonna 5G mastid saavad lahendada piiriäärse mobiililevi küsimuse. Tihedam mastide võrk hõredalt asustatud piirkonnas tähendaks olulist lisakulu. Antud küsimus vajab eraldi analüüsi, et tuvastada kuluefektiivseim lahendus.

Probleem 11: Piirialade elanikkonna usaldus riigi (keskvalitsuse) ja meedia osas on madal. Osad elanikud ei tunneta end võimaliku sõjalise konflikti aktiivse osapoolena. See võib hakata tekitama probleeme kriisikommunikatsioonis.

Lahendused:

- Riigi esindajate (sh poliitikute) otsesuhtlus piiriäärse kogukonnaga (k.a vallajuhid ja kogukonnaliidrid).
- Mõtestatud kommunikatsioonistrateegia loomine, mis arvestaks piirivööndi kogukondade kaasamisega, tagaks piisava läbipaistvuse, arvestaks mõlemapoolsete vajadustega ning looks võimalused tagasisideks.

Probleem 12: Valdade liitmise tulemusel tunnetatakse osades valla piirkondades, eelkõige Saatses ja Meremäel, et KOV on inimesest kaugenenu, võõrandunud.

Lahendus:

- Kohaliku omavalitsuse aastaeelarves lähtuda põhimõttest, et valla eelarve oleks piirkondade vahel tasakaalustatud.
- Kaaluda piirkonnakogude sisseviimist, et tuua otsustusprotsess mõningal määral taas lähemale rohujuuresandile.

- Kaaluda formaalset külavanemate valimist, et tagada kõneisiku olemasolu, kelle poole pöörduda kohaliku omavalitsuse poolt ülalt alla ning tavakodaniku poolt alt ülesse.

Probleem 13: Külade ja nulkade kogukondlik organiseeritus on ebaühtlane ning eelistatakse mitteametlikku eestvedamist. Elanike võõrandumine ühiskonnast, riskid kriisikommunikatsioonis – sõnumid ei jõua kohale, ei võeta omaks.

Lahendused:

- Kogukonnaliikmete kaasamine KOV-ide kogukondlike projektide ja tegevuste kavandamise ja läbiviimise protsessi aitab neis huvi tekitada ning soodustab piirkonna eestvedajate esilekerkimist.
- Kogukondlike organisatsioonide toetamine ja eestvedajatele koolituste pakkumine. Kogukondlike organisatsioonide toetamine ja arendamine aitab parandada kogukonna organiseeritust ja usaldust eestvedajatesse.
- Võõrandumise vältimine ja kriisikommunikatsiooni toimimine eeldavad usalduse loomist kogukonnaga, mis eeldab kogukonnaliikmete kaasamist, regulaarset teavitamist piirkonnas toimuva osas ning läbipaistvat suhtlust nii kohaliku omavalitsuse kui ka muude võimuorganite poolt.

Probleem 14: Kagu-Eesti piirivööndi elanike osalus vabatahtlikus turvalisust tagavates tegevustes ja organisatsioonides on madal. See on osalt seotud ka piirkonna vanusstruktuuriga, mis mõjutab otseselt inimeste võimeid panustada vabatahtlikku tegevusse.

Lahendused:

- Riiklik ja KOV tugi vabatahtlikele ühendustele – tegevuskulud ja varustuse soetamise toetused.
- Vabatahtliku tegevuse sisu laiendamine, mis võimaldab kaasata ka mitte ainult noori ja tugevaid, nt ennetustegevus.

Probleem 15: Piiriala rahvastik on vananev, laste ja noorte arv väike; piirkonna demograafiline jätkusuutlikkus on kesine.

Lahendused:

- Eelpool toodud töökohtade meetmete rakendamine
- Eelpool toodud elamufondi puudutavate meetmete rakendamine

Probleem 16: Piirivööndi teed saavad suuremat koormust tulenevalt regulaarsest PPA patrullimisest, samas teede hooldust ja remonti toetatakse riiklikult varasemast vähem. Tulenevalt pikkadest distantsidest ning piirkonna elanike tugevast autosõltuvusest teenuste kättesaamisel on teede seisukord ja hooldus kriitilise tähtsusega piirivööndi elanikkonna jaoks. Teede korrashoid võib pikas perspektiivis omavalitsusele ülejõukäivaks osutada.

Lahendus:

- Piiriäärsete teede korrashoiu rahastamise meetme taastamine.
- Kokkulepete tegemine kohaliku omavalitsuse ja siseministerium, et tagada õiglane kulude jaotus teede korrashoiu osas.

Probleem 17: Piirivööndi elanikkond, mis paikneb hõredalt ja on suures osas vanemaealine mõjub negatiivselt piirkonna üldisele kaitsetahtele ja -võimele. Rahvastikuprotsessid toimuvad aga inertelt ning toimuvad pikaajsete trendide mõjul, mistõttu piirkonna rahvastik pigem ei noorene lähikümnenditel.

- Vanemaealine elanikkond on füüsiliselt nõrgem ja vähem võimeline ennast ja oma kodu kaitsma ning neil puudub tihti ka valmisolek ohu eest põgeneda. Vanemaealine elanikkond võib olla samuti tugevamalt sõltuvuses abistamisest, mis võib muuta nad ohu suhtes vastuvõtlikumaks.
- Hõredalt asustatud piirkonnas võib elanikkond tunda end ekslikult ohutult olukorras, kus nendeni abi jõudmine võib enim aega võtta.

Lahendused:

- Elanikkonna teadlikkuse tõstmine ohutusest ja kaitsetahtest aitab neid kaasata vabatahtlikus tegevuses ning vähendada nende võimalikku ohu sattumist.
- Kaitsetahte tugevdamine piirkonnas eeldab erinevate osapoolte, nagu kohaliku omavalitsuse, PPA ja külaseltside ning kogukonnaga koostööd, mis aitab suurendada ohutust, teadlikkust ning parandada reageerimiskiirust ohu korral. Koostöö ja kaasamine piirivööndi elanikkonnaga eeldab eraldi kommunikatsioonistrateegia loomist, et vältida vale sõnumi edastamist kogukonnale, mis halvimal juhul suurendaks hirmutunnet ning elanikkonna lahkumist piirkonnast.
- Piirivööndi elanikkonna seas pilootprojektina elanikkonnakaitse koolituste läbiviimine tõstmaks informeeritust, kuidas toime tulla sõja- ja hädaolukorras.

Eelis 1: Tänapäeval eksisteerib Kagu-Eesti piirivööndis igapäevane ja usalduslik suhtlus piirivalve ja kohaliku elanikkonna vahel. Piirivalve ja kogukonna liikmed teavad üksteist ning töötavad koos probleemide lahendamiseks.

Võimalus:

- Piirivalve ennetustöö sisu laiendamine läbi riigikaitse teadlikkuse kasvatamise, mille eesmärk oleks piirivalve kogukondlikku tugivõrgustikku tugevdada. Antud teema osas peab teadvustama, millise määraneni ning milliste kogukonna liikmetega on võimalik säilitada usalduslikku õhkkonda kogukonnas.

Eelis 2: Piirivalve kohalolu tagab turvalise elukeskkonna, sh varavastaste kuritegude ennetamise. Sellisena sobib piirkond eriti piirkonnas hooajaliselt elavatele inimestele.

Võimalus: kasutada antud eelist argumendina kogukondlikus kohaturunduses.

8. Lisad

Lisa 1. Küsitlusankeet

Taustaandmed – elukoht ja töö

1. Kas elate siin aastaringselt: jah/ei
  - a) Kui jah, siis mis aastast te siin elate?

2. Kui kasutate seda maja hooajaliselt, siis...
  - a) mis aastast?
  - b) millal ja kui kaua siin viibite?
  - c) kus on teie püsielukoht?

3. Mil viisil omandasite selle koha?
  - a) perekonna kaudu
  - b) ostsin
  - c) üürin

4. Kes veel majapidamises elavad või seda hooajal kasutavad?
  - a) tööealiste ja töötavate pensionäride arv:
  - b) pensionäride arv:
  - c) laste ja noorte arv (kuni 18 a.):

5. Kui elate siin püsivalt, siis kus on teie töökoht?

6. Mil viisil käite tavapäraselt tööl?

- a) isikliku mootorsõidukiga
- b) jalgrattaga
- c) jalgsi
- d) kellegi teise sõidukiga
- e) ühistranspordiga
- f) töötan kodus

7. Mis laadi tööd teete?

- a) olen ettevõtja
- b) teen kontoritööd
- c) teen füüsilist tööd
- d) teen juhutöid (kõike, mis parasjagu teha tuleb)
- e) olen töötu
- f) olen riigi poolt ülalpeetav (pensionär, puudega)

8. Kas teete kaugtööd – töötate kodus kusagil mujal asuva ettevõtte või asutuse heaks?: jah/ei.

- a) Kui jah, siis mitmel päeval nädalas?

9. Millised on peamised probleemid seoses tööl käimisega? Seoses kaugtööga?

.....
.....
.....

Teenuste kasutus ja taristu

10. Kui teie peres/majapidamises on lapsed, kus on nende kooli/lasteaia asukoht [asula; haridusasutuse nimetus]?

11. Mil viisil nad tavapäraselt koolis/lasteaias käivad?

- a) oma pere liikmed viivad isikliku sõidukiga
- b) kooli/lasteaiakaaslaste vanemad viivad isikliku sõidukiga
- c) jalgrattaga
- d) jalgsi
- e) ühistranspordiga

12. Millised on peamised probleemid seoses laste käimisega koolis/lasteaias?

.....
.....
.....

13. Milline on teie peamine toidu- ja esmatarbekaupade ostmise koht:

- a) lähimast (küla)poest [nimetage]
- b) lähimast tanklapoest [nimetage]
- c) suurema asula kauplusest [nimetage]
- d) maakonnakeskusest
- e) kauplusautost
- f) sotsiaaltöötaja toob

14. Millised on peamised probleemid seoses toidu- ja esmatarbekaupade ostmisega?

.....
.....
.....

15. Kas teil on kriisolukordadeks toidu- ja esmatarbekaupade varu? Jah/ei

16. Mitmeks päevaks teil toitu jagub?
17. Kas teie majapidamises on tagatud kvaliteetne elektrivarustus? Jah/ei
18. Milline on pikim periood viimase 3 aasta jooksul, kus olete liinikatkestuse tõttu olnud elektrita?
19. Kas teil on elektri genereerimise võimalus katkestuste korral? Jah/ei
20. Kas toodate ise püsivalt elektrienergiat? Jah/ei. Kui jah, siis...
- a) mil viisil?
  - b) millises mahus kogutarbimisest? (kuni 1/3, kuni 2/3, üle 2/3)
21. Kuidas on tagatud joogivesi teie majapidamises?
- a) salvkaev
  - b) isiklik puurkaev
  - c) ühisveevärk

Kommunikatsioonivõimalused, teabe- ja meediatarbimine

22. Kas kasutate mobiiltelefoni? Jah/ei. Kui jah, siis...
- a) mis teenusepakkuja?
23. Kas olete rahul mobiilside kvaliteediga? Jah/ei
24. Kas teie kodus on võimalik kasutada ka Vene operaatorite võrku? Jah/ei
25. Kas kasutate internetti? Jah/ei
26. Kas olete rahul internetiühendusega? Jah/ei

27. Millised on 3 telekanalit, mida kõige enam vaatate?
28. Kas teie kodus on võimalik jälgida ka antenniga vastuvõetavaid Venemaa kanaleid? Jah/ei.
Kui jah, siis...
- a) kui sagedasti seda teete? (iga päev, kord nädalas, kord kuus)
29. Millised on 3 raadiokanalit, mida kõige enam kuulate?
30. Kas teie kodus on võimalik kuulata ka Venemaa raadiokanaleid? Jah/ei. Kui jah, siis...
- a) kui sagedasti seda teete? (iga päev, kord nädalas, kord kuus)
31. [Juhul kui ei vaata Vene TV kanaleid ega kuula Vene raadiot] Kas teie keeleoskus võimaldaks Teil venekeelsetest TV ja raadiokanalitest aru saada? Jah/ei
32. Milliseid teabekanaleid usaldate kõige enam?
33. Millist teavet ja milliste kanalite kaudu soovite saada riigilt kriisiolukordades?

.....
.....
.....

Kogukondlik suhtlus ja osalus vabatahtlikus tegevuses

34. Millisena kirjeldaksite oma suhteid naabritega? Kui tihti te nendega suhtlete?

.....
.....
.....

35. Kas teete ühiselt tööd – talgud jms? Kirjeldage

.....
.....
.....

36. Kas peate ühiseid koosviibimisi, pidusid? Kirjeldage

.....
.....
.....

37. Kas osalete külaseltside/ringide tegevuses? Jah/ei. Kui jah, siis...

a) millistes?...

38. Kas osalete järgmiste organisatsioonide tegevuses?

a) Kaitseliidus

b) vabatahtlikus päästekomandos

c) abipolitseinikuna PPA-s

d) muus siseturvalisuse kogukondlikus ettevõtmises

e) jahiseltsis

39. Kui osalete eelpool mainitud organisatsioonide tegevuses, siis mis teid motiveerib?

.....
.....
.....

40. Kas te oleksite huvitatud hakkama...

a) abipolitseinikuks

b) abipolitseinikuks, kes tegutseb piirivalve valdkonnas ja saab vastava väljaõppe

c) vabatahtlikuks päästjaks

d) kaitseliitlaseks

41. Kas lähipiirkonnas tegutseb aktiivne külavanem või muu kohalik eestvedaja? Jah/ei

42. Kui jah, siis milline on teievaheline suhtlus? Mida te temalt ootate?

.....
.....
.....

43. Kas puutute oma elukohas kokku piirivalvega? Jah/ei.

44. Kui jah, siis millise sagedusega

- a) sagedasti,
- b) mõnikord,
- c) haruharva
- d) üldse mitte

45. Kas neist kokkupuudetest on teile olnud tuge turvatunde loomisel või mingit muud abi?

Jah/ei

46. Kui jah, siis kirjeldage, kuidas?

.....
.....
.....

47. Millist abi ja toetust ootate piirivalvelt?

.....
.....
.....

48. Kas teie elukohas on märgata politsei kohalolu?

- a) Jah, tunnen piirkonnapolitseainiku isiklikult
- b) Jah, tunnetan, et politseil on olukorra üle kontroll
- c) Ei tunneta politsei kohalolu piirkonnas

49. Kas politseist on teile olnud tuge turvatunde loomisel või muud abi?

Jah/ei

50. Kui jah, siis kirjeldage, kuidas?

.....
.....
.....

51. Millist abi ja toetust ootate politseilt?

.....
.....
.....

Piiriülesus ja turvalisus

52. Kas tunnetate, et elu piirialal on eriline? Jah/ei

53. Kui jah, siis milles see erilisus seisneb?

.....
.....
.....

54. Kas teil on „piiri taga“ sugulasi, kellega suhtlete regulaarselt? Jah/ei

55. Kui jah, siis kirjeldage, mis eesmärgil ja kuidas

.....
.....
.....

56. Kas teil on „piiri taga“ sõpru, tuttavaid, kolleege, kellega suhtlete regulaarselt? Jah/ei

57. Kui jah, siis kirjeldage, mis eesmärgil ja kuidas

.....
.....
.....

58. Kas osalete piiriülestel üritustel ja sündmustel [sh usupühad]? Jah/ei.
59. Kui jah, siis millise sagedusega:
- a) sagedasti
  - b) mõnikord
  - c) haruharva
60. Kas teie majapidamise lähedal on viimaste aastate [nt 3 viimase aasta] jooksul toimunud ebaseaduslikke piiriületusi? Jah/ei
61. Kellega võtate ühendust, kui märkate kahtlasi isikuid piirkonnas ringi liikumas?
- a) naabritega
  - b) sugulaste ja tuttavatega
  - c) politseiga – piirkonnapolitseinikuga
  - d) piirivalvekordoniga
  - e) häirekeskusega – 112
  - f) mitte kellegagi

Kaitsetahe ja julgeolekuohud

62. Mis tagab Teie arvates Eesti riigi julgeoleku? Palun valige loetelust välja Teie jaoks KOLM OLULISEMAT ja pange need pingeritta: 1-kõige olulisem, 2-olulisuselt teine, 3-olulisuselt kolmas.
- a) Eesti inimeste kaitsetahe
  - b) Eesti iseseisva kaitsevõime arendamine
  - c) Euroopa Liidu liikmelisus
  - d) Heanaaberlikud suhted Venemaaga
  - e) NATO kollektiivkaitse, ühes alalise kohalolekuga Eesti territooriumil

63. Milline nendest nähtustest kujutab maailma jaoks käesoleval ajal julgeolekuohtu:

	Kindlasti kujutab	Mõningal määral	Kindlasti ei kujuta	Ei oska öelda
Venemaa katsed taasta oma mõjuvõimu				
Hiina majandusliku ja sõjalise võimsuse kasv				
USA majanduslik ja sõjaline domineerimine maailmas				
Islami äärmuslus				
Sõjapõgenike ja pagulaste sissetulek Euroopasse				
Organiseeritud kuritegevus				
Globaalsed kliimamuutused				
Küberrünnakud				

64. Kuidas Teile tundub, kas võõrriigi relvastatud kallaletungi korral oleks võimalik Eestit kaitsta?

- jah, kindlasti
- tõenäoliselt küll
- tõenäoliselt mitte
- kindlasti mitte
- ei oska öelda

Muutunud julgeolekuoht – sellega seotud turvatunne ja kaitsetahe

65. Kas tunnetate, et elu Venemaa piiri ääres on teistsugune võrreldes ajaga enne 24. veebruari [enne Venemaa-Ukraina sõja algust]? Jah/ei

66. Kui jah, siis kirjeldage milles see erinevus seisneb? [abiküsimused: erinevus piiriüleses läbikäimises; ohutundes]

.....
.....
.....

67. Kuidas on viimaste kuude sündmused mõjutanud teie kui piiriäärse elaniku suhtumist kogukonna omavastutusse turvalisuse ja julgeoleku tagamisel?

- a) see kogukondlik vastutus on samasugune
- b) see kogukondlik vastutus on vähenenud
- c) see kogukondlik vastutus on suurenenud

68. Kuidas on viimaste kuude sündmused mõjutanud teie kui piiriäärse elaniku osalust vabatahtlikes turvalisust suurendavates tegevustes?

- a) see osaluse soov on samasugune
- b) see osaluse soov on vähenenud
- c) see osaluse soov on suurenenud

69. Kuidas on viimaste kuude sündmused mõjutanud teie suhtumist Eesti NATOsse kuulumise osas?

- a) see suhtumine ei ole muutunud
- b) minu toetus on vähenenud
- c) minu toetus on suurenenud

70. Kuidas on viimaste kuude sündmused mõjutanud teie suhtumist Eesti Euroopa Liitu kuulumise osas?

- a) see suhtumine ei ole muutunud
- b) minu toetus on vähenenud
- c) minu toetus on suurenenud

71. Kas viimaste kuude sündmused on mõjutanud teie suhtumist sellesse, kuidas peaks Eesti Venemaaga läbi saama? Jah/ei. Kui jah, siis palun kirjeldage seda

.....
.....
.....

72. Kas Eesti riik peaks igal juhul, sõltumata ründajast, osutama relvastatud vastupanu

- a) jah kindlasti
- b) pigem jah
- c) pigem mitte
- d) kindlasti mitte
- e) ei oska öelda

73. Kui Eestit peaks ründama Venemaa, siis kas püüaksite Eestist sõjaohu korral lahkuda?

- a) jah kindlasti
- b) pigem jah
- c) pigem mitte
- d) kindlasti mitte
- e) ei oska öelda

74. Kui Eestile tungitaks kallale, kas oleksite valmis oma võimete ja oskuste kohaselt osalema kaitsetegevuses?

- a) jah kindlasti
- b) pigem jah
- c) pigem mitte
- d) kindlasti mitte
- e) ei oska öelda

Elanike ootused riigile ja KOVle

75. Mida muutis haldusreform teie elus paremaks, mida halvemaks?

.....
.....
.....

76. Mida peaksid riik ja KOV tegema piirialade arenguks?

.....
.....
.....

77. Millised on teie tulevikukavatsused seoses selle maja, majapidamise, taluga?

.....
.....
.....

Lisa 2. Vaatlusprotokoll

Vaatlusprotokoll nr

Küla:

Talu:

Kuupäev:

Talu maastikuline varjatus avalikult teelt sissesõidutee kaudu lähenedes: jah/ei

Sissesõiduteele eelneva avaliku tee seisund: väga hea, hea, rahuldav, halb

Sissesõidutee seisund: väga hea, hea, rahuldav, halb

Värava olemasolu sissesõiduteel: jah/ei

Eravalduse ja/ või hoiatusmärgi olemasolu sissesõiduteel: jah/ei

Värava olemasolu õuealale sisenedes: jah/ei

Vaatlushetkel kohal olnud isikute arv:

Nähtavusulatuses naabermajapidamiste arv:

Vaate ulatus piiriala suunas:

Eluhoone seisund: väga hea (äsja ehitatud või renoveeritud), hea, rahuldav, halb

Kõrvalhoonete seisund: väga hea (äsja ehitatud või renoveeritud), hea, rahuldav, halb

Õueala heakord: väga hea, hea, rahuldav, halb

Hooldatud viljapuude ja/või põõsaste olemasolu: jah/ei

Köögiviljapeenarde olemasolu õuealal: jah/ei

Lilleklumpide olemasolu õuealal: jah/ei

Õueala valgustatus: jah/ei

Õueala tarastatus: jah/ei

Lipumasti olemasolu õues: jah/ei

Viiru lehvimine lipumastis: jah/ei

Lastele- ja/või noortele mõeldud atraktsioonide olemasolu õuealal: jah/ei

Kasutatava tehnika olemasolu õuealal: jah/ei (loetle)

Põllumajandusloomade olemasolu: jah/ei (loetle)

Valvekoera olemasolu: jah/ei

Muude koduloomade olemasolu: jah/ei (loetle)

TV antenni olemasolu [suunatus?]:

SAT-TV taldriku olemasolu: jah/ei

Kasutatava piknikulaua olemasolu: jah/ei

Sauna olemasolu: jah/ei

[Poliitilisele/kultuurilisele/usulisele/ökoloogilisele] „äärmuslusele“ iseloomulike sümbolite või asjade olemasolu õuealal (NB! keeruline teema, vajab testimist): jah/ei

Vastaja keeletase: väga hea eesti keel, seto kiil, „segakeel“, rahuldav eesti keel, halb eesti keel

Vestluse üldine toonaalsus: entusiastlik, asjalik, kriitiline, vaenulik (intervjuud ei pruugi toimuda või see katkestatakse)

Kas meie viibimisest piirkonnas ollakse teadlikud [näitab teabe levimist kogukonnas] – küsimus alates teisest päevast. Jah/ei

MUUD TÄHELEPANEKUD...

Lisa 3. Kagu-Eesti piirivööndi asustusüksuste rahvastiku- ja hoonestustihedus

Asustusüksuse nimi	Elanike arv 2021 rahvaloenduse järgi	Pindala km ²	Rahvastiku- tihedus in/km ²	Piirkond	Hoonestus- tihedus	Elu- või ühiskondlik hoonete tihedus
Beresje küla	26	5,94	4,38	Lüübniitsa	84,27	27,70
Lüübniitsa küla	50	5,58	8,95	Lüübniitsa	336,65	117,40
Audjassaare küla	10	1,70	5,89	Lüübniitsa	26,05	6,51
Laossina küla	27	5,19	5,20	Lüübniitsa	69,61	13,92
Rõsna küla	47	6,47	7,26	Lüübniitsa	302,89	90,87
Tonja küla	15	3,73	4,02	Lüübniitsa	34,64	8,66
Lobotka küla	49	7,33	6,69	Lüübniitsa	216,67	55,51
Väike-Rõsna küla	100	2,20	45,49	Sosna	68,69	20,77
Kremessova küla	7	2,37	2,96	Sosna	18,15	5,65
Popovitsa küla	17	1,27	13,43	Sosna	40,67	11,09
Podmotsa küla	12	2,66	4,52	Sosna	10,36	3,01
Kostkova küla	9	1,15	7,80	Saatse	49,97	14,78
Kundruse küla	10	2,54	3,94	Saatse	20,07	5,12
Saabolda küla	17	4,66	3,65	Saatse	89,36	23,46
Saatse küla	96	1,31	73,42	Saatse	21,20	5,78
Perdaku küla	19	2,03	9,35	Saatse	42,53	12,87
Samarina küla	8	0,70	11,47	Saatse	30,25	5,63
Litvina küla	13	1,42	9,14	Saatse	8,73	2,05
Pattina küla	7	7,67	0,91	Saatse	15,80	3,00
Ulitina küla	13	14,94	0,87	Saatse	7,55	1,48
Vaartsi küla	3	6,97	0,43	Saatse	17,96	3,42
Säpina küla	18	3,93	4,58	Meremäe	10,49	1,94
Koidula küla	0	0,83	0,00	Meremäe	8,21	2,28
Kolodavitsa küla	31	5,35	5,79	Meremäe	54,67	8,63
Jaanimäe küla	16	2,02	7,91	Meremäe	11,86	2,31

Kagu-Eesti piiriala sotsiaal-
majandusliku olukorra, siseturvalisuse,
piirijulgeoleku ja kogukonna uuring

Tuplova küla	4	1,37	2,92	Meremäe	5,63	1,22
Kiiova küla	0	1,25	0,00	Meremäe	4,52	1,51
Kusnetsova küla	3	0,90	3,35	Meremäe	35,17	7,03
Polovina küla	6	2,01	2,99	Meremäe	73,68	14,42
Ermakova küla	14	0,58	24,17	Meremäe	2,31	0,49
Maaslova küla	5	0,63	7,96	Meremäe	4,17	0,52
Tessova küla	0	0,44	0,00	Meremäe	18,81	3,32
Helbi küla	26	1,69	15,39	Meremäe	39,35	7,87
Triginä küla	0	0,66	0,00	Meremäe	28,21	4,03
Tsergondõ küla	6	0,97	6,21	Meremäe	38,76	5,87
Pliia küla	10	0,74	13,43	Meremäe	18,92	2,99
Tiirhanna küla	17	2,00	8,50	Meremäe	53,71	8,69
Uusvada küla	19	3,36	5,65	Meremäe	77,65	15,19
Tobrova küla	6	1,08	5,55	Meremäe	14,88	3,10
Lepä küla	9	1,79	5,04	Meremäe	8,19	1,24
Tepia küla	0	0,28	0,00	Meremäe	4,30	0,86
Teterüvä küla	5	0,72	6,96	Meremäe	5,32	0,82
Väiko-Serga küla	9	1,72	5,23	Meremäe	71,68	15,77
Kitsõ küla	3	0,81	3,70	Meremäe	8,30	2,77
Holdi küla	0	0,43	0,00	Meremäe	8,40	2,52
Tuulova küla	0	0,64	0,00	Meremäe	1,11	0,26
Tiklasõ küla	3	3,41	0,88	Meremäe	59,53	7,00
Paloveere küla	0	0,62	0,00	Meremäe	44,95	2,25
Poksa küla	9	0,85	10,57	Meremäe	30,64	8,36
Keerba küla	12	0,56	21,49	Meremäe	13,00	2,50
Kastamara küla	0	1,39	0,00	Meremäe	4,11	0,29
Olehkova küla	8	1,99	4,02	Meremäe	40,72	8,33
Kuigõ küla	0	1,29	0,00	Meremäe	6,43	1,34
Kiislova küla	3	2,48	1,21	Meremäe	61,79	12,06
Pelsi küla	10	0,90	11,06	Meremäe	29,00	6,21
Vaaksaarõ küla	0	0,79	0,00	Meremäe	16,77	1,46
<i>Saarde küla</i>	19	11,87	1,60	Luhamaa	3,61	0,67
Tserebi küla	6	1,55	3,87	Luhamaa	38,05	6,34
Mokra küla	7	2,09	3,36	Luhamaa	7,75	1,43
Hindsa küla	12	1,01	11,93	Luhamaa	42,30	9,19
Koorla küla	0	0,67	0,00	Luhamaa	4,21	0,57
Põrstõ küla	7	1,61	4,34	Luhamaa	9,04	1,57

Lütä küla	7	3,67	1,91	Luhamaa	60,84	5,79
Kriiva küla	4	8,07	0,50	Luhamaa	22,55	3,22
Kossa küla	0	1,42	0,00	Luhamaa	3,97	0,40
Toodsi küla	3	2,75	1,09	Luhamaa	18,26	2,43
Kiviora küla	7	5,99	1,17	Luhamaa	28,20	5,91
Parmu küla	0	14,26	0,00	Luhamaa	15,10	1,74
Muraski küla	0	2,24	0,00	Luhamaa	0,22	0,00
Sakudi küla	0	2,44	0,00	Luhamaa	2,12	0,42

Lisa 4. Kagu-Eesti piirivööndi külade kinnisvaratehingud omandajate residentsuse kaupa

Asustusüksus	Omandaja residentsus	Arv	Arvu jaotus	Kogupind (ha)	Koguväärtus (eur)	Piirkond
Audjassaare küla	Eesti Vabariik	10	100,00%	4,00	156 800	Lüübnitsa
Beresje küla	Eesti Vabariik	27	96,43%	***	***	Lüübnitsa
Beresje küla	Ülejäänud residendid	1	3,57%	***	***	Lüübnitsa
Ermakova küla	Eesti Vabariik	9	100,00%	41,00	166 700	Meremäe
Helbi küla	Eesti Vabariik	12	100,00%	25,00	122 689	Meremäe
Hindsa küla	Eesti Vabariik	10	100,00%	25,00	166 500	Luhamaa
Holdi küla	Ülejäänud residendid	1	100,00%	***	***	Meremäe
Jaanimäe küla	Ülejäänud residendid	2	100,00%	***	***	Meremäe
Kastamara küla	Ülejäänud residendid	1	100,00%	***	***	Meremäe
Keerba küla	Ülejäänud residendid	2	100,00%	***	***	Meremäe
Kiiova küla	Eesti Vabariik	11	100,00%	34,00	168 488	Meremäe
Kiislova küla	Eesti Vabariik	17	100,00%	30,00	68 926	Meremäe
Kitsõ küla	Ülejäänud residendid	1	100,00%	***	***	Meremäe
Kiviora küla	Eesti Vabariik	18	100,00%	141,00	287 999	Luhamaa
Koidula küla	Eesti Vabariik	5	100,00%	7,00	35 894	Meremäe
Kolodavitsa küla	Eesti Vabariik	34	100,00%	168,00	438 369	Meremäe
Koorla küla	Eesti Vabariik	6	100,00%	37,00	120 360	Luhamaa
Kossa küla	Ülejäänud residendid	3	100,00%	***	***	Luhamaa

Kagu-Eesti piiriala sotsiaal-
majandusliku olukorra, siseturvalisuse,
piirijulgeoleku ja kogukonna uuring

Kostkova küla	Eesti Vabariik	9	100,00%	3,00	145 812	Saatse
Kremessova küla	Eesti Vabariik	20	95,24%	***	***	Sosna
Kremessova küla	Ülejäänud residendid	1	4,76%	***	***	Sosna
Kriiva küla	Eesti Vabariik	27	100,00%	263,00	1 194 837	Luhamaa
Kuigõ küla	Eesti Vabariik	19	100,00%	115,00	269 291	Meremäe
Kundruse küla	Eesti Vabariik	22	100,00%	44,00	172 338	Saatse
Kusnetsova küla	Ülejäänud residendid	3	100,00%	***	***	Meremäe
Laossina küla	Eesti Vabariik	9	100,00%	11,00	92 000	Lüübnitsa
Lepä küla	Ülejäänud residendid	4	100,00%	***	***	Meremäe
Litvina küla	Eesti Vabariik	9	100,00%	23,00	53 538	Saatse
Lobotka küla	Eesti Vabariik	37	100,00%	132,00	502 979	Lüübnitsa
Lutepää küla	Eesti Vabariik	26	100,00%	33,00	215 513	Saatse
Lütä küla	Eesti Vabariik	14	100,00%	76,00	264 387	Lüübnitsa
Lüübnitsa küla	Eesti Vabariik	50	98,04%	***	***	Lüübnitsa
Lüübnitsa küla	Ülejäänud residendid	1	1,96%	***	***	Lüübnitsa
Maaslova küla	Ülejäänud residendid	3	100,00%	***	***	Meremäe
Marinova küla	Eesti Vabariik	5	100,00%	53,00	117 268	Meremäe
Matsuri küla	Eesti Vabariik	26	92,86%	***	***	Meremäe
Matsuri küla	Ülejäänud residendid	2	7,14%	***	***	Meremäe
Merekülä	Ülejäänud residendid	3	100,00%	***	***	Meremäe
Meremäe küla	Eesti Vabariik	45	90,00%	50,00	292 852	Meremäe
Meremäe küla	Soome Vabariik	5	10,00%	0,10	302	Meremäe
Miikse küla	Eesti Vabariik	18	100,00%	195,00	446 610	Meremäe
Mokra küla	Eesti Vabariik	7	100,00%	4,00	47 500	Luhamaa
Muraski küla	Eesti Vabariik	5	100,00%	137,00	467 545	Luhamaa
Määsi küla	Eesti Vabariik	22	91,67%	***	***	Luhamaa
Määsi küla	Ülejäänud residendid	2	8,33%	***	***	Luhamaa
Määsovitsa küla	Eesti Vabariik	18	100,00%	95,00	405 616	Sosna
Olehkova küla	Eesti Vabariik	7	100,00%	52,00	154 775	Meremäe
Palandõ küla	Ülejäänud residendid	4	100,00%	***	***	Meremäe
Palo küla	Eesti Vabariik	9	100,00%	60,00	312 606	Meremäe
Parmu küla	Ülejäänud residendid	3	100,00%	***	***	Luhamaa
Pattina küla	Eesti Vabariik	22	100,00%	72,00	499 048	Saatse
Pelsi küla	Eesti Vabariik	13	100,00%	85,00	319 384	Meremäe
Perdaku küla	Eesti Vabariik	40	100,00%	62,00	431 668	Saatse
Pliia küla	Ülejäänud residendid	4	100,00%	***	***	Meremäe
Podmotsa küla	Eesti Vabariik	14	100,00%	34,00	289 964	Sosna

Kagu-Eesti piiriala sotsiaal-
majandusliku olukorra, siseturvalisuse,
piirijulgeoleku ja kogukonna uuring

Poksa küla	Ülejäänud residendid	2	100,00%	***	***	Meremäe
Polovina küla	Eesti Vabariik	7	100,00%	44,00	228 102	Meremäe
Popovitsa küla	Eesti Vabariik	10	100,00%	76,00	832 300	Sosna
Pruntova küla	Eesti Vabariik	8	100,00%	91,00	506 705	Luhamaa
Põrstõ küla	Eesti Vabariik	8	100,00%	77,00	179 400	Luhamaa
Rõsna küla	Eesti Vabariik	44	100,00%	124,00	1 411 337	Saatse
Räaptsova küla	Eesti Vabariik	21	87,50%	***	***	Saatse
Räaptsova küla	Ülejäänud residendid	3	12,50%	***	***	Saatse
Saabolda küla	Eesti Vabariik	66	98,51%	***	***	Saatse
Saabolda küla	Ülejäänud residendid	1	1,49%	***	***	Saatse
Saarde küla	Eesti Vabariik	7	100,00%	25,00	68 800	Luhamaa
Saatse küla	Eesti Vabariik	87	100,00%	23,00	111 584	Saatse
Sakudi küla	Eesti Vabariik	7	100,00%	101,00	583 500	Luhamaa
Samarina küla	Eesti Vabariik	15	100,00%	22,00	49 923	Saatse
Savimäe küla	Eesti Vabariik	7	100,00%	64,00	109 200	Luhamaa
Seretsüvä küla	Ülejäänud residendid	1	100,00%	***	***	Meremäe
Serga küla	Ülejäänud residendid	3	100,00%	***	***	Meremäe
Sesniki küla	Eesti Vabariik	30	100,00%	64,00	318 648	Saatse
Sirgova küla	Eesti Vabariik	14	100,00%	44,00	241 719	Meremäe
Sulbi küla	Ülejäänud residendid	4	100,00%	***	***	Meremäe
Säpina küla	Eesti Vabariik	24	100,00%	61,00	299 548	Meremäe
Tepia küla	Ülejäänud residendid	2	100,00%	***	***	Meremäe
Tessova küla	Ülejäänud residendid	2	100,00%	***	***	Meremäe
Teterüvä küla	Eesti Vabariik	6	100,00%	27,00	100 300	Meremäe
Tiirhanna küla	Eesti Vabariik	18	100,00%	50,00	179 592	Meremäe
Tiklasõ küla	Eesti Vabariik	16	100,00%	120,00	496 522	Meremäe
Tobrova küla	Eesti Vabariik	8	100,00%	25,00	76 200	Meremäe
Tonja küla	Eesti Vabariik	24	100,00%	69,00	516 160	Lüübnitsa
Toodsi küla	Eesti Vabariik	7	100,00%	41,00	250 510	Luhamaa
Triginä küla	Ülejäänud residendid	3	100,00%	***	***	Meremäe
Tserebi küla	Ülejäänud residendid	4	100,00%	***	***	Luhamaa
Tsergondõ küla	Ülejäänud residendid	1	100,00%	***	***	Meremäe
Tuplova küla	Ülejäänud residendid	1	100,00%	***	***	Meremäe
Tuulova küla	Eesti Vabariik	6	100,00%	42,00	124 300	Meremäe
Ulitina küla	Eesti Vabariik	46	100,00%	366,00	1 555 883	Saatse
Uusvada küla	Eesti Vabariik	10	100,00%	21,00	96 640	Meremäe
Vaaksaarõ küla	Eesti Vabariik	6	100,00%	46,00	217 120	Meremäe
Vaartsi küla	Eesti Vabariik	19	100,00%	123,00	430 900	Saatse

Kagu-Eesti piiriala sotsiaal-
majandusliku olukorra, siseturvalisuse,
piirijulgeoleku ja kogukonna uuring

Vedernika küla	Eesti Vabariik	6	100,00%	18,00	53 650	Meremäe
Velna küla	Eesti Vabariik	22	95,65%	***	***	Sosna
Velna küla	Ülejäänud residendid	1	4,35%	***	***	Sosna
Veretinä küla	Eesti Vabariik	11	100,00%	45,00	154 548	Meremäe
Verhulitsa küla	Eesti Vabariik	37	100,00%	110,00	754 704	Saatse
Viitka küla	Eesti Vabariik	43	100,00%	215,00	770 947	Luhamaa
Vinski küla	Eesti Vabariik	13	100,00%	14,00	45 809	Meremäe
Voropi küla	Eesti Vabariik	24	100,00%	53,00	322 039	Saatse
Võmmorski küla	Eesti Vabariik	11	91,67%	***	***	Meremäe
Võmmorski küla	Ülejäänud residendid	1	8,33%	***	***	Meremäe
Võpolsova küla	Ülejäänud residendid	3	100,00%	***	***	Lüübnitsa
Võõpsu küla	Eesti Vabariik	71	100,00%	196,00	906 789	Lüübnitsa
Väike-Rõsna küla	Eesti Vabariik	19	95,00%	***	***	Sosna
Väike-Rõsna küla	Ülejäänud residendid	1	5,00%	***	***	Sosna
Väiko-Serga küla	Ülejäänud residendid	4	100,00%	***	***	Meremäe
Värsk alevik	Eesti Vabariik	97	98,98%	***	***	Värsk
Värsk alevik	Ülejäänud residendid	1	1,02%	***	***	Värsk
Õrsava küla	Eesti Vabariik	23	100,00%	104,00	648 177	Saatse
	KÕIK KOKKU	1 634	100,00%	5 837,00	28 721 226	

Lisa 5. Vene piiriäärsete teede lähistel asuvad külad

Joonis 49. Piir Kostkova külas; 1:10000 – asustatud; fragmenteeritud maastik; piirvalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 5 km

Joonis 50. Piir Lutepää külas (Saatsenõmme); 1:10000 – metsane/suletud maastik; piirivalve teedega ääristatud; hõredalt asustatud; lähim kordon ca kaugusel 8 km

Joonis 51. Piir Sesniki külas; 1:10000 – fragmenteeritud maastik; hõredalt asustatud; piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 6 km

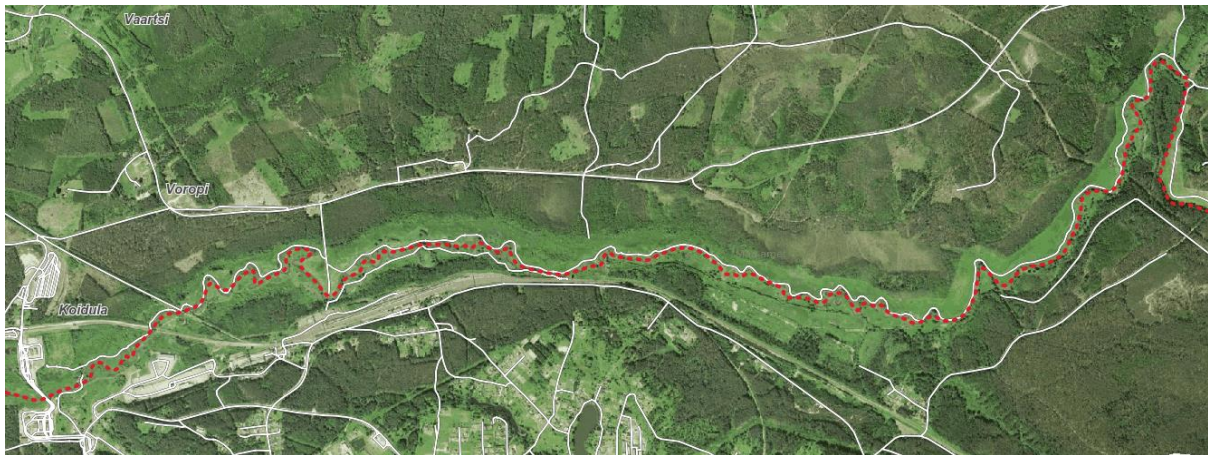
Joonis 52. Piir Perdaku ja Samarina külas; 1:20000 – asustatud; fragmenteeritud maastik; piirivalve teedega ääristatud; ametlik piiriületuskoht; lähim kordon ca kaugusel 5 km

Joonis 53. Piir Litvina ja Pattina külas; 1:10000 – asustatud; hooajaline elanikkond; fragmenteeritud maastik; piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 4 km

Joonis 54. Piir Voropi ja Rääptsova külas; 1:20000 – metsane/suletud maastik; Väga hõredalt asustatud; Kõrge mitte-eestlaste osakaal Vaartsis ja Voropis; Püsa jägi loodusliku takistusena; ääristatud piirivalve teedega; ametlik piiripunkt; lähim kordon ca kaugusel 14 km

Joonis 55. Piir Võmmorski külas; 1:10000 – väga hõredalt asustatud/mahajäetud hooned; suletud/metsane maastik; osaliselt ääristatud piirivalve teedega; küsitajate kokkupuude piirivalvega; kõrge mitte-eestlaste osakaal; lähim kordon ca kaugusel 2 km

Joonis 56. Piir Triginä külas; 1:10000 – avatud maastik; mahajäetud ja hooajalises kasutuses hooned; ääristatud piirivalve teedega; küsitlejate kokkupuude piirivalvega; lähim kordon ca kaugusel 5 km

Joonis 57. Piir Tiirhanna külas; 1:10000 – asustatud; avatud maastik; ääristatud piirivalve teedega; piiri väljaehitustööd toimumas augustis 2022; lähim kordon ca kaugusel 9 km

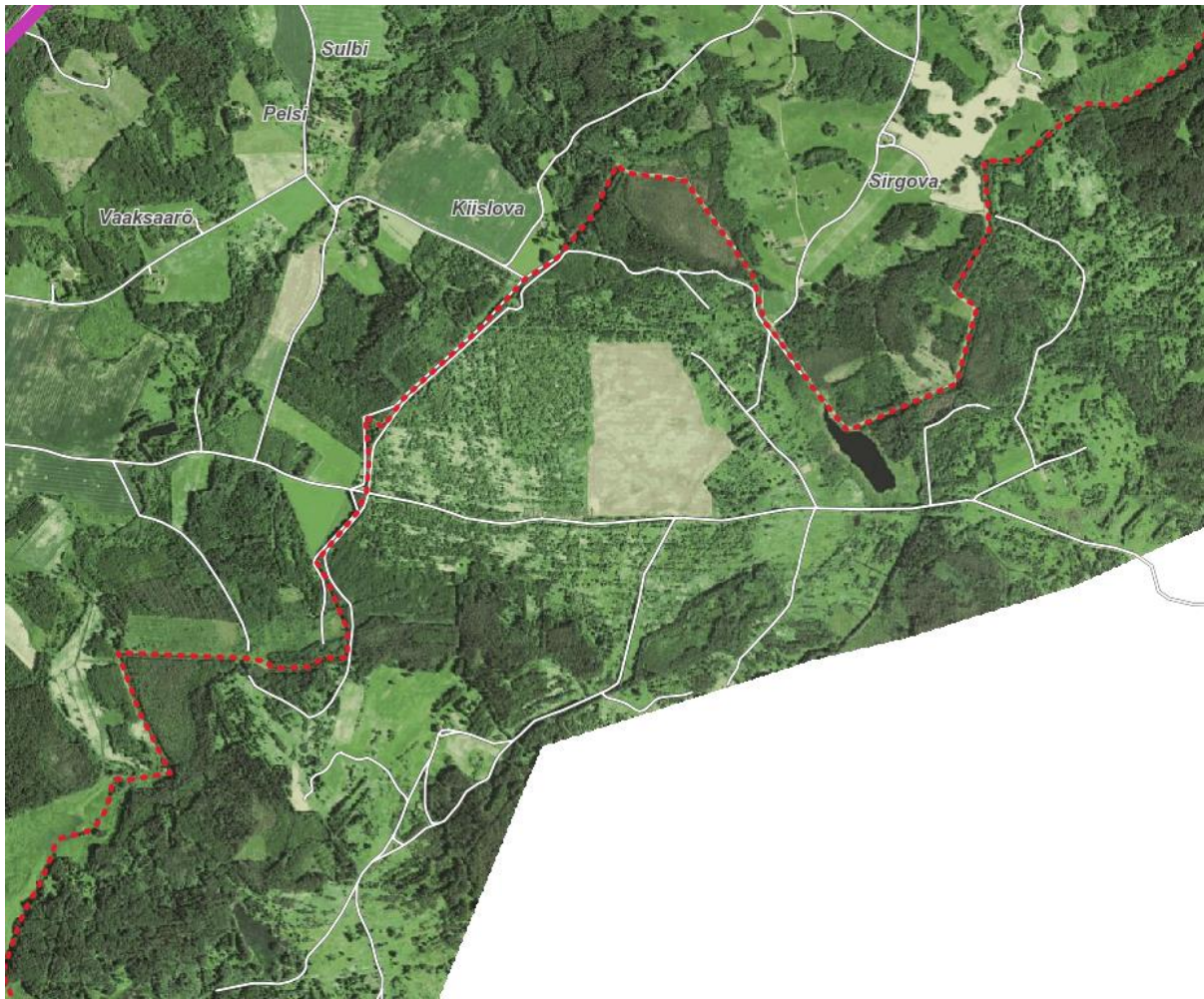
Joonis 58. Piir Vinski külas; 1:10000 – asustatud; avatud maastik; ääristatud piirivalve teedega; piiri väljaehitamine küsitajate augustis 2022; lähim kordon ca kaugusel 12 km

Joonis 59. Piir Marinova ja Tiklasõ külas; 1:10000 – fragmenteeritud maastik; mahajäetud/hooajalises kasutuses hooned; osaliselt piirivalve teedega ääristatud; Kõrge mitte-eestlaste osakaal; lähim kordon ca kaugusel 14 km

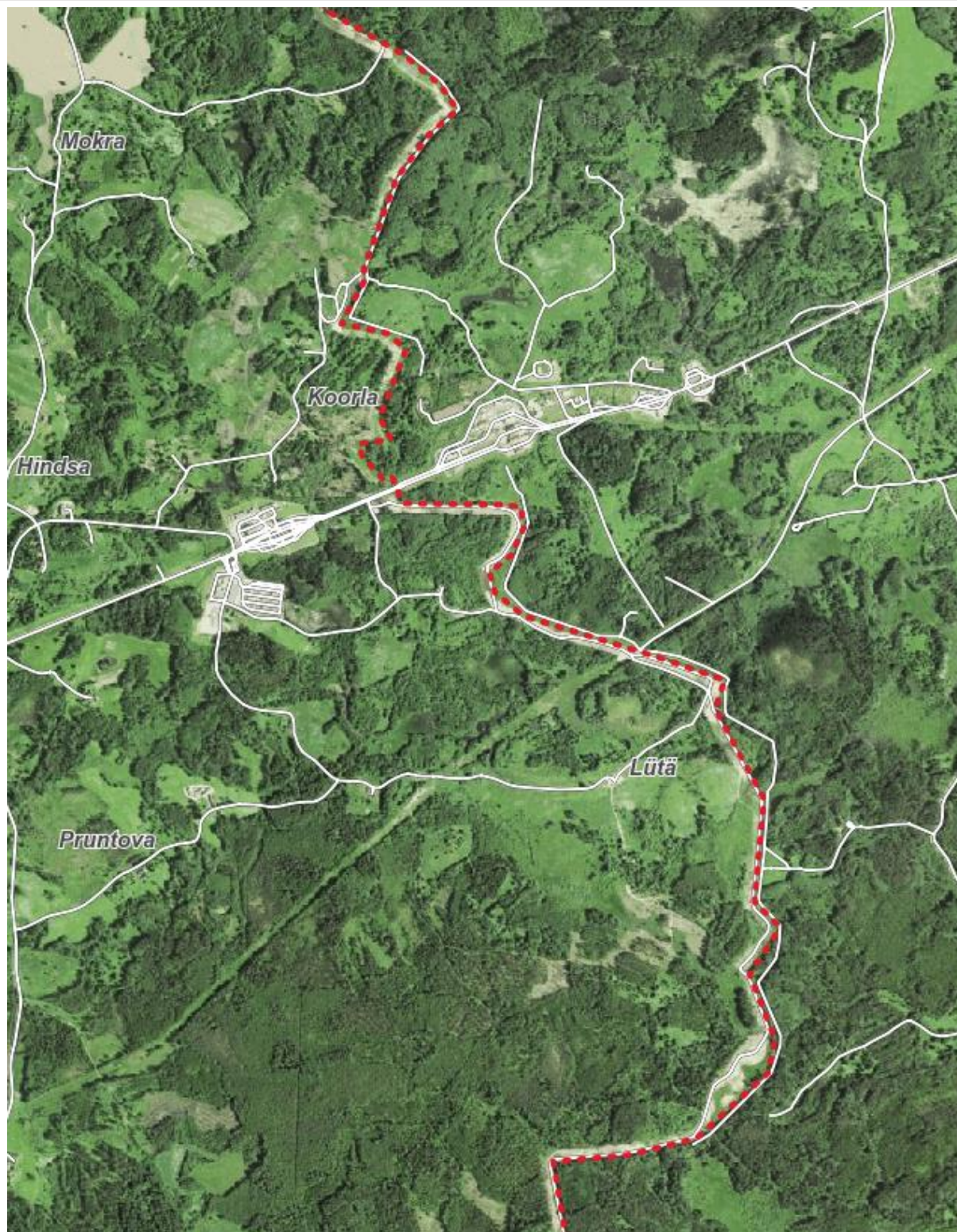
Joonis 60. Piir Sirgova ja Kiislova külas; 1:20000 – fragmenteeritud maastik; hõre asustus/mahajäetud või hooajalises kasutuses; osaliselt piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 15 km

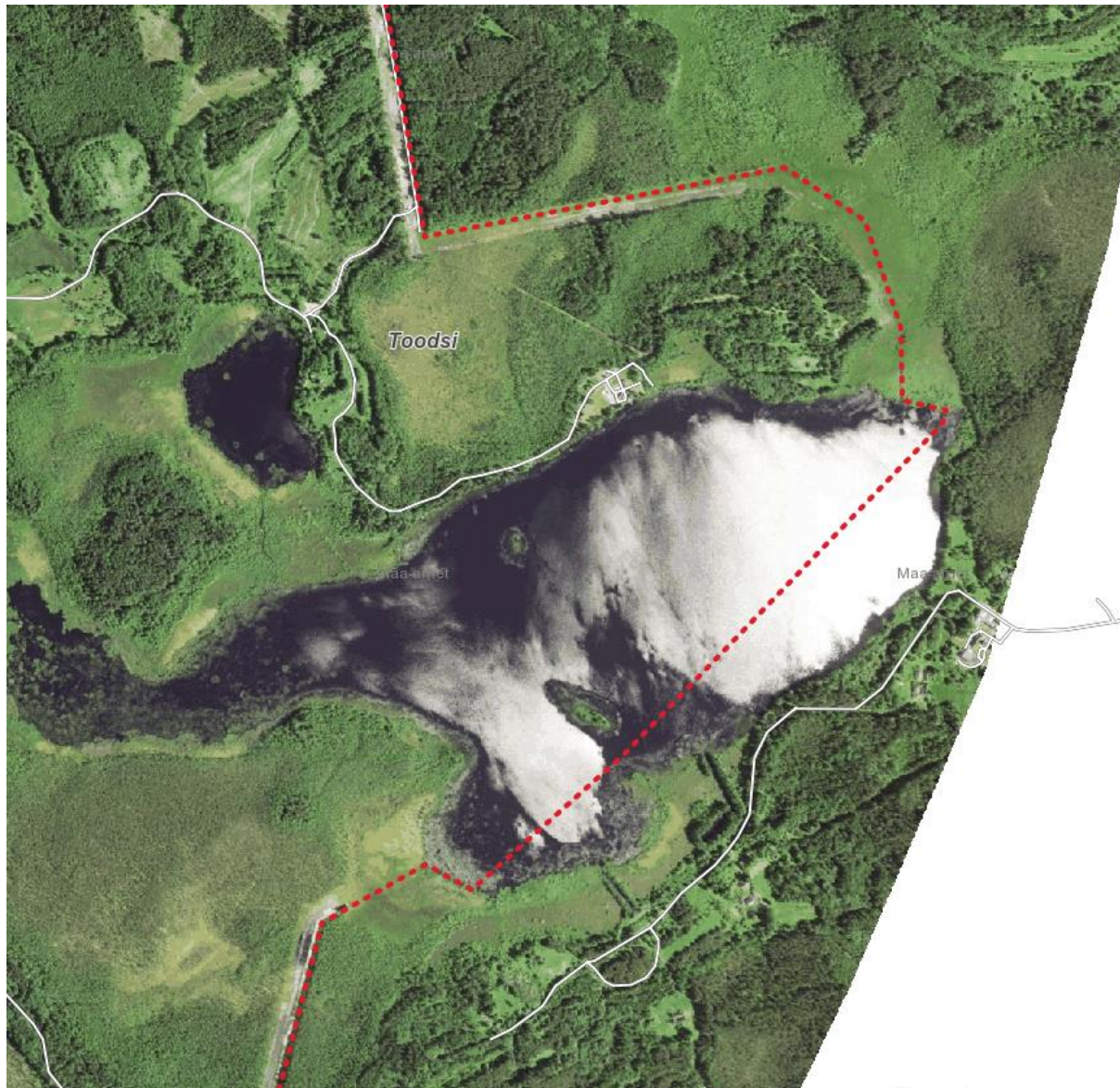
Joonis 61. Piir Tserebi külas; 1:20000 – fragmenteeritud maastik; hõredalt asustatud; osaliselt piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 4 km

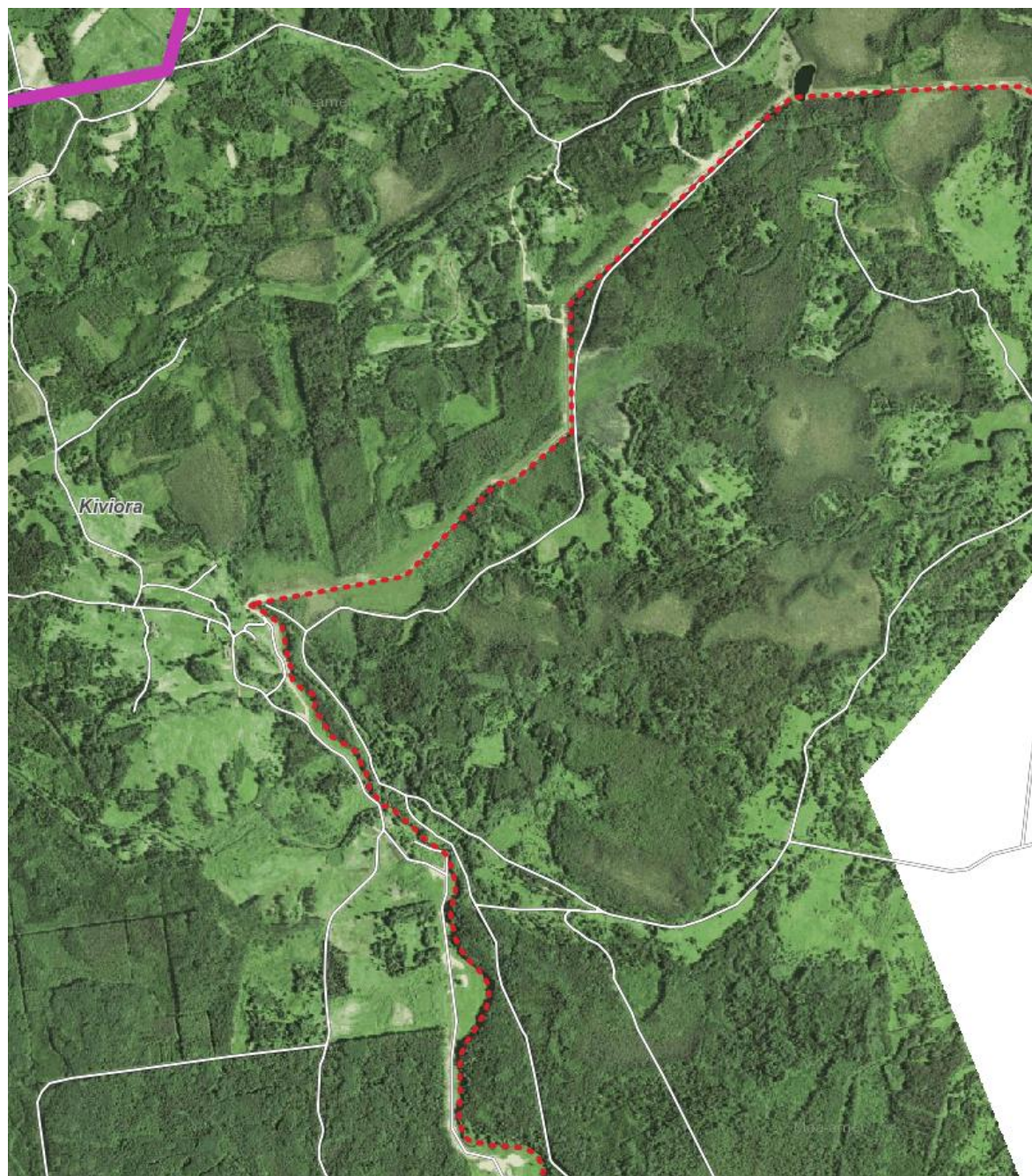
Joonis 62. Piir Luhamaa piiripunkti ümbruses; 1:20000 – fragmenteeritud metsane maastik; hõredalt asustatud; ääristatud piirivalve teedega; Kõrge mitte-eestlaste osakaal; lähim kordon ca kaugusel 1 km

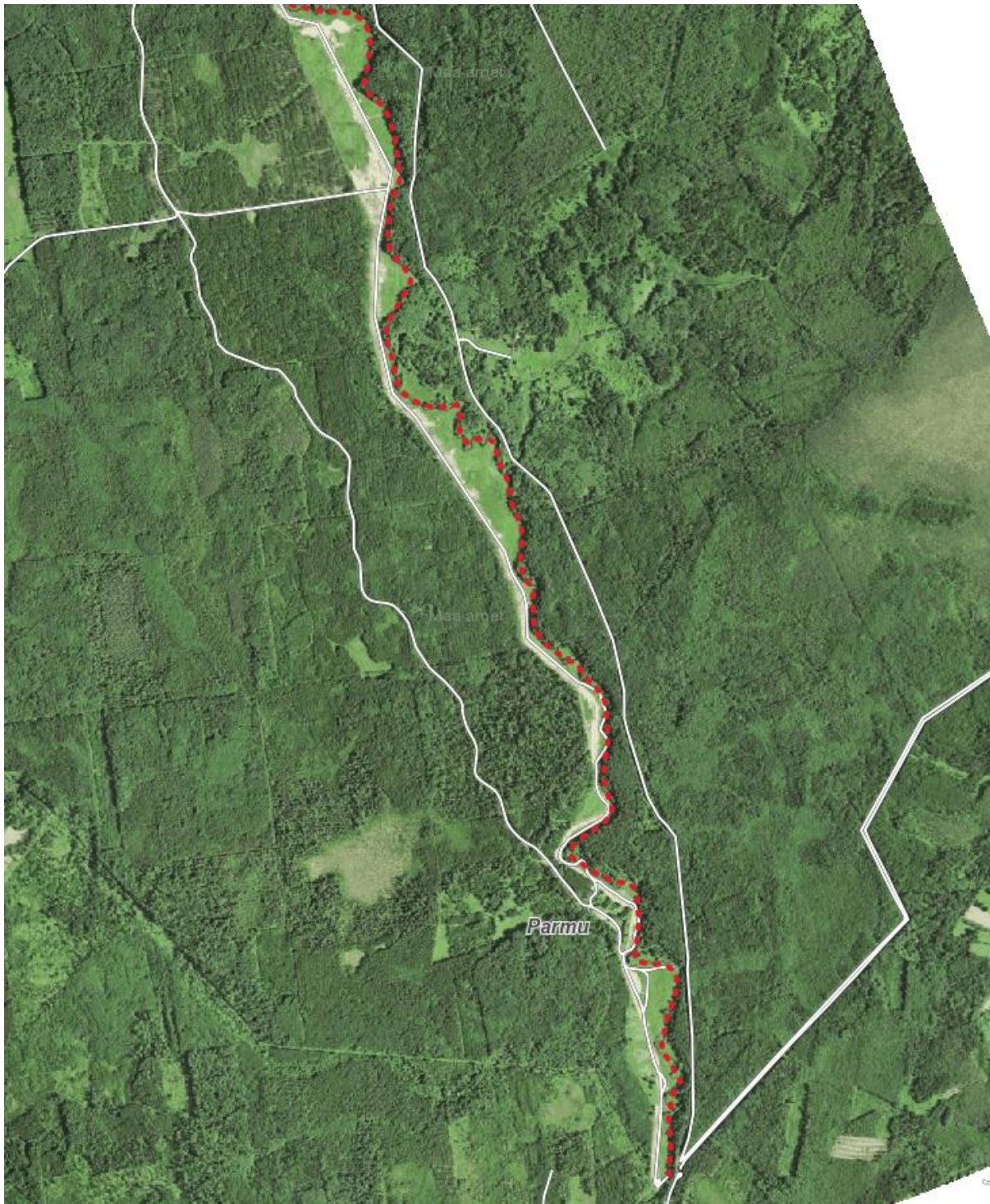
Joonis 63. Piir Toodsi külas; 1:10000 – soine ja metsane maastik; hõredalt asustatud; osaliselt piirivalve teedega ääristatud; lähim kordon ca kaugusel 6 km

Joonis 64. Piir Kiviora külas; 1:20000 metsane/suletud maastik; ääristatud piirivalve teedega/väljaehitud piiri osa; Pedetsi jõgi loodusliku takistusena; väga hõredalt asustatud; mahajäetud hooned; lähim kordon ca kaugusel 12 km

Joonis 65. Piir Parmu külas; 1:20000 – suletud/metsane maastik; ääristatud piirivalve teedega/väljaehitatud piiri osa; Pedetsi jõgi loodusliku takistusena; mahajäetud või hooajalises kasutuses hooned; puuduv püsiasustus; lähim kordon ca kaugusel 20 km